

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TOPLUMSAL HAFİZADA BURSA'DA VAKIF KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba ÖNEY

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

ŞUBAT 2024

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TOPLUMSAL HAFİZADA BURSA'DA VAKIF KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tuğba ÖNEY
(21435032024)
ORCID: 0000-0003-1835-9671**

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

**Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Emine KURT
ORCID: 0000-0002-8677-5864**

ŞUBAT 2024

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 21435032024 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi, Tuğba ÖNEY, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “TOPLUMSAL HAFIZADA BURSA'DA VAKIF KÜLTÜRÜ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Emine KURT
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Rıdvan ŞİMŞEK
Bursa Teknik Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Şevket YILDIZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Teslim Tarihi : ... Mart 2024
Savunma Tarihi : 12 Şubat 2024

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; bu lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Tuğba ÖNEY

İmzası:

Eşim Oktay ÖNEY ve oğlum Mustafa Kerem ÖNEY'e,

ÖNSÖZ

Tezin araştırma ve yazma aşamaları boyunca rehberlik eden, bilgisi ve fikirleriyle sürekli olarak beni destekleyen ve cesaretlendiren değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Emine KURT'a, görmüş olduğumuz derslerde engin bilgi ve tecrübelerini bizlere aktaran değerli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL ile Doç. Dr. Rıdvan ŞİMŞEK'e ve her konuda fedakarlık gösteren sevgili eşim Oktay ÖNEY'e teşekkürlerimi sunarım.

Şubat 2024

Tuğba ÖNEY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.3 Literatür Araştırması	2
1.4 Karşılaşılan Zorluklar	4
1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6 Araştırmanın Problemleri	5
2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ	6
2.1 Toplumsal Hafıza / Sosyal Bellek	6
2.1.1 Toplumsal hafızayı tanımlama sorunsalı	8
2.1.2 Sosyal bilimler ve hafıza	9
2.1.3 Psikolojik bağlamda hafıza	9
2.1.4 Sosyolojik bağlamda hafıza	10
3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BURSA VE VAKIF KÜLTÜRÜ	13
3.1 Bursa'nın Coğrafi Yapısı	13
3.2 Osmanlı Öncesinde Bursa	14
3.3 Osmanlı Döneminde Bursa	16
3.4 Osmanlı Döneminde Bursa'nın İdarî Yapısı	17
3.5 Osmanlı Döneminde Bursa'nın Demografik Yapısı	17
3.6 Osmanlı Döneminde Bursa Mimarisi	18
3.7 Vakfın Tanımı	21
3.8 Vakfın Temel Nitelikleri	23
3.9 Vakfın Menşei	24
3.10 Vakfın Unsurları ve Şartları	25
3.11 Bursa'da Kurucuları Açısından Vakıflar	26
3.11.1 Sosyal statüleri açısından	26
3.11.1.1 Askerî sınıf	28
3.11.1.2 Reayâ sınıfı	30
3.11.2 Osmanlı döneminde kadın vakıf kurucuları	32
3.12 Bursa'da Mevkufata Göre Vakıflar	34
3.12.1 Gayr-i menkul vakıflar	34
3.12.1.1 Konutlar	35

3.12.1.2 Tarım işletmeleri	36
3.12.1.3 İktisadî kuruluşlar	37
3.12.1.4 Eğitim ve dinî hizmet amaçlı kurumlar.....	39
3.12.2 Menkul vakıflar	41
3.12.2.1 Para vakıfları	41
3.12.2.2 Kitap vakıfları	42
3.12.2.3 Hayvan vakıfları.....	42
3.12.2.4 Akara tâbi menkuller.....	42
3.12.2.5 Diğerleri	43
3.13 Bursa’da Hizmet Amaçları Açısından Vakıf Kurucuları	43
3.13.1 Dini hizmetler	43
3.13.2 Sosyal hizmetler	44
3.13.3 Eğitim hizmetleri.....	45
3.13.4 Haremeyn vakıfları	47
3.13.5 Ailevi vakıflar	48
3.13.6 Personel harcamaları	49
3.14 Vakıfların Sosyal / Bütünsel Fonksiyonları	51
3.14.1 Sosyal güvenlik ve sosyal yardım	51
3.14.2 Sosyal sorumluluğun kazanılması.....	51
3.14.3 Ekonomik yapı	52
3.14.4 Gelir ve servet dağılımı	53
3.14.5 Sınıf çatışmalarının önlenmesi.....	55
3.14.6 İstihdama katkısı	56
3.14.7 Eğitime katkısı	56
3.14.8 Dengeli kalkınmanın sağlanması	57
3.14.9 Diğer işlevleri.....	58
3.15 Osmanlı’dan Günümüze Bursa’daki Vakıf Eserleri.....	59
3.15.1 İznik Hacı Özbek Camii.....	59
3.15.2 İznik Yeşil Camii	60
3.15.3 İznik Nilüfer Hatun İmareti.....	60
3.15.4 Bursa Orhan Gazi Camii	60
3.15.5 Bursa Hüdavendigar Camii	61
3.15.6 Bursa Eski Kaplıca Hamamı	62
3.15.7 Bursa Ulu Cami.....	62
3.15.8 Bursa Yıldırım Külliyesi	63
3.15.8.1 Yıldırım Camii	63
3.15.8.2 Yıldırım Medresesi.....	64
3.15.9 Darüşşifa	64
3.15.10 Yıldırım Beyazıt Türbesi	64
3.15.11 Bursa Yeşil Külliye	65
3.15.11.1 Yeşil Cami.....	65
3.15.11.2 Yeşil Türbe.....	66
3.15.11.3 Yeşil Medrese.....	66
3.15.12 Muradiye Külliyesi	66
3.15.12.1 Muradiye Camii	66
3.15.12.2 Muradiye Medresesi.....	67
3.15.13 Emir Sultan Külliyesi.....	68
3.15.13.1 Emir Sultan Camii.....	69
3.15.13.2 Emir Sultan Türbesi	69
3.15.13.3 Emir Sultan Camii ve Külliyesi Hamamı	69

4. YÖNTEM.....	70
4.1 Araştırmanın Modeli	70
4.2 Çalışma Grubu.....	71
4.3 Veri Toplama Aracının Oluşturulması	72
4.4 Veri Toplama Süreci	73
4.5 Verilerin Analizi.....	74
4.6 Katılımcıların Özellikleri	74
5. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	76
5.1 Katılımcıların Vakıf Kavramını Nasıl Tanımladıklarına İlişkin Bulgular	76
5.2 Bursa’da Vakıf Kültürünün Nasıl Algılandığına İlişkin Bulgular	78
5.3 Bursa’da Kırk Yıl Öncesi Vakıf Hassasiyeti ve Eserleriyle Olan İlişkinin Nasıl Olduğuna Dair Bulgular	80
5.4 Katılımcıların Kırk Öncesi ve Günümüzde Bursa’daki Vakıf Kültürü Değişimine Yönelik Gözlemlerine İlişkin Bulgular	82
5.5 Katılımcıların Bursa’daki Osmanlı Dönemine Ait Hangi Vakıflarlardan Etkilendiğine Dair Bulgular	84
5.6 Katılımcıların Bursa’daki Osmanlı Dönemine Ait Vakıflarlardan Nasıl ve Hangi Boyutta Etkilendiğine Dair Bulgular	86
5.7 Bursa’daki Vakıf Kültürünü Yeniden Canlandırmak ve Farkındalık Oluşturmak İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Bulgular.....	87
SONUÇ.....	90
KAYNAKLAR	93
EKLER.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	120

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
sy.	: Sayı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Osmanlı Döneminde Sınıfsal Gruplar	26
Çizelge 3.1 : Kadınların Demografik Özellikleri	75
Çizelge 3.2 : Erkeklerin Demografik Özellikleri.....	75

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Bursa Hisar Bölgesi.....	14
Şekil A.1 : İlmiyeye Mensup Vakıf Kurucuları.....	106
Şekil B.1 : İlmiyeye Mensup Vakıf Kurucuları.....	108
Şekil C.1 : Seyfiyeye Mensup Vakıf Kurucuları.....	109
Şekil Ç.1 : Saray Mensubu Vakıf Kurucuları.....	110
Şekil D.1 : Saray Mensuplarına Ait Menkul ve Gayr-i Menkul Miktarları.....	111
Şekil E.1 : Tarikat Mensubu Vakıf Kurucuları	112
Şekil F.1 : Vakıf Çalışanlarının Kurdukları Vakıflar	113
Şekil G.1 : Vakıf Çalışanlarının Kurdukları Vakıflar	114
Şekil H.1 : Vakıf Çalışanlarının Kurdukları Vakıflar.	115
Şekil I.1 : Esnaf Vakıf Kurucuları.....	116
Şekil İ.1 : Etik Kurulu Raporu.....	116

TOPLUMSAL HAFIZADA BURSA'DA VAKIF KÜLTÜRÜ

ÖZET

Bu tezin konusu, kadim şehir Bursa üzerinden toplumsal hafızada yaşayan vakıf kültürüne yönelik deneyim, anlam ve algılar üzerinedir. Aynı zamanda tarihsel süreç içinde vakıfların kuruluş gayesi, önemi, değeri, toplumsal işlevleri gibi konular da ele alınmıştır. Geçmişten günümüze Bursa, pek çok vakıf kurumuna ve eserine ev sahipliği yapmış, vakıf medeniyetiyle hayat bulmuş bir Osmanlı şehridir. Osmanlı Bursası'nda vakıflar; toplumsal işbirliğini güçlendiren, gelir dağılımını ve toplumsal bağları düzenleyen, istihdamı artıran, toplumsal hayata katkı sağlayan önemli kuruluşlardır. Vakıflar aracılığıyla eğitim, sağlık, din, şehir planlama ve imar hizmetlerine yönelik faaliyetler kolaylıkla yürütülmüş, ticari ve sosyal hareketlilik sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde sayısız eserleri ve hizmetleriyle şehri mamur eden, ilim, kültür ve irfan merkezleri olarak şehre değer katan vakıf kültürünün, Bursa ile özdeşleşen ve bütünleşen bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde vakıf kültürü ve eserleri halen Bursa'nın silüetini güzelleştirmeye ve şehre değer katmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde toplumsal hafızada vakıf kültürünün yeri ve değeri nedir, vakıf olgusu nasıl algılanmaktadır? Dolayısıyla araştırma, bu temel sorular üzerinden planlanmış ve yürütülmüştür. Bu bağlamda araştırmanın ana amacı; Bursalı ya da yaşamının büyük bir bölümünü Bursa'da geçirmiş olan (40 yıl ve üzeri) bireylerin deneyimlerinden, geçmişe dair hatıra ve izlenimlerinden yola çıkarak toplumsal hafızada yaşayan bir değer olarak vakıf kültürünü incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Araştırmanın amacı çerçevesinde 65 yaş üstü 10 yetişkin birey ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mevcut araştırmada katılımcıların vakıf olgusuna yönelik algıları; vakıf kültürünün geçmişi, bugünü ve geleceğine ilişkin görüşleri incelenmiştir.

Çalışma, tarihsel ve toplumsal bir değer olarak vakıf kültürünün önemini altını çizmekte ve potansiyel çözümler önermektedir. Ayrıca, vakıf kültürü konusun da toplumsal farkındalık yaratma ve aktif katılımlarını teşvik etme ihtiyacını vurgulamaktadır. Eğitim kurumlarında bu konulara daha fazla dikkat edilmesi ve farkındalık yaratma girişimlerinin yürütülmesi, vakıf kültürünün tekrar canlanması için önemli bir adım teşkil edecektir. Sonuç olarak bu çalışma, Bursa ilinde ikamet eden ve uzun yıllarını bu ile adanmış 65 yaş üstü bireyler üzerinden toplumsal hafızada yaşayan bir değer olarak vakıf kültürü konusundaki bakış açılarını sunmaktadır. Sonuç olarak vakıf kurum ve kültürüne yönelik toplumsal farkındalığı artırmak, mevcut sorunlara çözüm yolları bulmak, geçmişten gelen bir değer olan vakıf kültürünü korumamız ve geleceğe miras olarak bırakabilmemiz açısından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Bursa, Toplumsal hafıza, Vakıf kültürü, Sosyal işlev.

BURSA WITH ITS VALUES LIVING IN SOCIAL MEMORY: FOUNDATION CULTURE

SUMMARY

The subject of this thesis is about the experiences, meanings and perceptions of the foundation culture that lives in the social memory through the ancient city of Bursa. At the same time, issues such as the purpose of establishment of foundations, their importance, value and social functions in the historical process were also discussed. From past to present, Bursa is an Ottoman city that has hosted many foundation institutions and works and came to life with foundation civilization. Foundations in the Ottoman Bursa; they are important organizations that strengthen social cooperation, regulate income distribution and social ties, increase employment and contribute to social life. Through foundations, activities related to education, health, religion, city planning and development services were carried out easily, and commercial and social mobility was ensured.

It is possible to say that the foundation culture, which prospered the city with its numerous works and services during the Ottoman period and added value to the city as centers of science, culture and wisdom, is a phenomenon identified and integrated with Bursa. Today, the foundation culture and works continue to beautify Bursa's skyline and add value to the city. However, what is the place and value of foundation culture in social memory today, and how is the phenomenon of foundation perceived? Therefore, the research was planned and conducted based on these basic questions. In this context, the main purpose of the research is; The aim is to examine the foundation culture as a value living in social memory, based on the experiences, memories and impressions of individuals from Bursa or those who have spent most of their lives in Bursa (40 years or more). The research was conducted with qualitative research method. Within the scope of the purpose of the research, interviews were conducted with 10 adults over the age of 65 using the semi-structured interview technique. In the current research, participants' perceptions of the foundation phenomenon; their views on the past, present and future of foundation culture were examined.

The study underlines the importance of foundation culture as a historical and social value and suggests potential solutions. It also emphasizes the need to raise public awareness of foundation culture and encourage their active participation. Paying more attention to these issues in educational institutions and carrying out awareness-raising initiatives will constitute an important step for the revival of the foundation culture. As a result, this study presents the perspectives of individuals over the age of 65, who reside in Bursa and have devoted many years to this field, on foundation culture as a value living in social memory. As a result, it is important to increase social awareness about the foundation institution and culture, to find solutions to current problems, to preserve the foundation culture, which is a value from the past, and to leave it as a legacy to the future.

Keywords: Bursa, Social memory, Foundation culture, Social function,.

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

“Toplumsal Hafızada Bursa’da Vakıf Kültürü” adlı yüksek lisans tez çalışması, özellikle 6 Nisan 1326’da Osmanlı Devleti’nin Bursa’yı fethinden bugüne kadar şehre hayat katan vakıflar ve bu vakıfların toplumsal hafızadaki yerini konu edinmektedir. Bu çerçevede, uzun süredir Bursa ilinde ikamet eden 65 yaş üstü bireylerin geçmişten günümüze yansıyan bir değer olarak vakıf kültürüne yönelik algıları, bakış açıları ve deneyimlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca literatür bağlamında Bursa’da kurulan vakıflar, bu vakıfların kurucuları, vakfiyeleri, gelirleri, giderleri, hizmet alanları, vakıf eserleri ve bu eserlerin sosyal işlevleri de çalışmanın ana konuları arasında yer almaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma; mekân, insan, aidiyet ve bellek arasındaki ilişkiden yola çıkarak Bursa bağlamında vakıf kültürünün toplumsal hafızadaki yerini ve önemini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Bursa vakıflarının sosyal işlevlerini literatüre dayanarak tespit etmek ve değerlendirmektir. Bu ana amaç çerçevesinde çalışmanın alt amaçları şu şekildedir: Bursa şehrinde kurulan vakıfları tanımlamak, bu vakıfların kuruluş yapısını, faaliyetlerini, etkilerini vb. incelemektir. İlgili literatür çerçevesinde Bursa vakıf kültürüne ait bu eserlerin toplumsal boyutta katkılarının ve fonksiyonlarının ele alınması da çalışmanın alt amaçları arasındadır.

Literatürde yer alan araştırmalar genel olarak incelendiğinde Bursa’da toplumsal hafızada vakıf kültürü olgusunu niteliksel yöntemle ele alan bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın konusu ve kapsamı itibarıyla literatüre önemli bir katkı sağlaması ve ayrıca konu ile ilgili yapılacak araştırmalara yeni bir bakış açısı sunması umulmaktadır.

1.3 Literatür Araştırması

Araştırmanın literatür bölümünü toplumsal hafıza kapsamında işlerken tarih boyunca Bursa imajındaki öne çıkan unsurları incelemekten önce, özellikle 65 yaş üstü yaşlılara odaklanarak, Türkiye bölgesindeki kentsel algı ve kentsel imaj çalışmaları ile ilgili literatüre kısa bir genel bakış sağlamak zorunludur. Karadağ ve Turut (2013), kentsel çevre algısını araştırmak için davranışsal bir coğrafya yaklaşımı benimseyerek, üniversite öğrencileri arasında İzmir algılarını ve zihinsel haritalarını ölçmek için anketler yürütmektedir. Özellikle, çalışma önemli bir bulguyu ortaya çıkarıyor: Sosyoloji öğrencilerinin eğitiminde şehir, gecekondulu mahalleleri, toplum ve çevre arasındaki ilişkinin önemli rolüne rağmen, en basit kentsel sembollere bile referans eksikliği olduğuna vurgu yapmaktadır.

Öztürk (2016), kentsel hafızadaki değişiklikleri izlemek için bilişsel haritaları kullanarak şehre sınırlı maruz kalmış üniversite öğrencileri ile 60 yaş üstü bireylerin karşılaştırmasını inceler. Araştırma, kültürel, eğlence ve ticari alanların dönüşümlere uğradığını, halka açık simge yapılarında herhangi bir değişiklik olmadığını ortaya koyuyor. Ayrıca, çalışma, yeni tematik yeşil alanlar ve şehir içinde baskın bir heykel sembolizmi ile değiştirilen daha önce kullanılan yeşil alanların eskimesini vurgulamaktadır.

Yine Bursa ve toplumsal hafıza bağlamında literatür incelendiğinde oldukça az sayıda çalışmanın yer aldığı görülmektedir. Bunlar arasında öne çıkan çalışmalardan birisi Eklemezler (2018) tarafından yapılmıştır. Bulgaristan göçmeni kadınların göç deneyimleri bağlamında bireysel ve toplumsal hafızanın mekânla olan ilişkisinin incelendiği çalışmada Bursa Göç Tarihi Müzesi, bir “hafıza mekânı” olarak ele alınmıştır (Eklemezler, 2018). Bir başka çalışmada ise Bursa’nın geleneksel unsurlarını barındıran tarihi bir mahallesi olma özelliğini sürdüren Emirsultan Mahallesi, toplumsal hafızanın mekânı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada Emirsultan Mahallesi’ne yönelik algılar, anlatılar, ilişkiler, pratikler, törenler, mekânlar, şahsiyetler ve mahallenin yaşadığı kültürel ve toplumsal değişimler ele alınmıştır (Atabaş, 2018). Konuyla ilgili en güncel çalışma ise Gökuzgut (2023) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, Bursa’nın tarihsel ve kentsel kimliğinin sembolü olan Hisar Bölgesi’ni hafıza mekânı olarak ele almıştır. Nicel ve nitel yaklaşımın birlikte kullanıldığı çalışmada bölgede kültürel mirasa ve tarihi alanlara ilişkin

mekânsal değişimlerin etkileri yer kimliği ve aidiyeti bağlamında incelenmiştir (Gökuzgut, 2023).

Bursa ve tarihi dokusunu inceleyen yabancı bilim adamı Gabriel'in yazdığı “Bir Türk Başkenti Bursa” adlı kitap, Bursa'nın mimari yapılarını araştırıyor. Yabancı yazarlar, yapıların katalog benzeri incelemelerinde, dipnotlarında bu yapıların orijinal durumuna ilişkin içgörülerini ve bakış açılarını sunmaktadır. Çalışma ağırlıklı olarak Eyice (1963a)'nin “İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İctimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler” adlı makalesine dayanmaktadır. Bu makalede Bursa tipi camiler olarak sınıflandırılan Zaviyeli camilerinin kökeni, planı ve inşaatı amaçları incelenmiştir. Eyice (1963a)'nin bulguları, Zaviyeli camilerinin Bizans kiliselerine benzerliğine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada Yenil (2004)'in “Osmanlı Başkenti Bursa” ve “Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu” kitaplarında sunulan Bursa'daki erken dönem Osmanlı yapılarının oluşumu ve süslenmesi üzerine yaptığı araştırmalar da incelenmiştir. Yenil (2004)'nin dönemin sosyal yapısını dikkate alarak Bursa'da hem büyük hem de küçük binaların inşasının arkasındaki amacı değerlendiriyor. Ayrıca, Yenil (2004)'in çalışmaları bu yapıların dekorasyonunu çeşitli alt başlıklar altında araştırmaktadır. Bu katkı, Bursa'nın mimari mirasının kapsamlı bir şekilde incelenmesinde önemli bir kaynak olarak hizmet etmektedir. Osmanlı mimarisi, derin tarihi kökleri olan kompleksler kurarak devletin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Kuruluşundan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu, vakıflar kanalıyla da kendine özgü mimari ve sanatsal tarzını geliştirmiştir. Ayrıca vakıflar sayesinde şehrin ıssız bölgelerinin iskâna açılmasıyla kent yaşamının gelişmesindeki katkıdan söz edilebilmektedir. Erken dönem Osmanlı sultanlarının kurmuş oldukları vakıfları bölgesel olarak konumlandırırken bu doğrultuda şehrin gelişimi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın ana kapsamını, Bursa şehir merkezinde kurulan vakıflar ile cami, mescit, tekke, han, türbe, medrese, mektep, darü'l-kurra, kütüphane, imaret, kervansaray, han, hamam, su kemerlerini kapsamaktadır. Vakıf kurumu aracılığıyla Bursa merkezde köprüler ve camiler inşa edilmiştir. Darphane gibi kuruluşların yaptığı çalışmaları da kapsamaktadır. Literatürde Bursa şehirde kurulan vakıfların genel kayıtları, kurucuları, varsa tüzüğü, hizmetleri, çalışmaları, niteliği, yapısı, çalışma esasları, görevleri, gelirleri, giderleri, vakıflarla ilişkileri ve Bursa'nın kent yaşamına katkıları gibi konular yer almaktadır.

Bursa vakıflarıyla alakalı literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde vakıfların yapısı, işleyiş, faaliyet alanları vb. konulara odaklanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Demirel (2006), “Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları” adlı yüksek lisans çalışmasında Osmanlı Devleti’nin klasik çağında, Bursa halkının vakıf kurumuna yaklaşımını ve vakfın toplum hayatındaki konumunu incelemiştir. Çanak (2018), “Emir Sultan ve Vakıfları” adlı doktora çalışmasında Emir Sultan Vakıflarının gelirlerini, giderlerini, vakıf görevlileri, kurulma şartları, işletim sistemi, vakıfların zaman içerisinde geçirdikleri değişiklikleri vb. ele almıştır. Akkoç’un (2010) tez çalışmasında Bursa Mahkeme Sicilleri içerisinde 1550-1565 dönemine ait vakıflar; kurucuları, sosyal statüleri, vakfedilen mülkün çeşidi ve vakfın kuruluş amacına göre kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Hızlı (1998) tarafından yapılan araştırmada Osmanlı Bursa’sında vakıflar eliyle gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetlerini ele almıştır.

1.4 Karşılaşılan Zorluklar

Katılımcılar, vakıfla ilgili sorular yöneltindiğinde genelde önce çekingen cevaplar vermişlerdir. Mülakatın ilerleyen sürecinde güvenleri oluşmuş ve sorulara daha net cevaplar vermeye başlamışlardır. Katılımcıların sorulan sorulara çekingen cevap vermesinin nedeni acaba başıma bir iş gelir mi kaygısından kaynaklanmaktadır. Birkaç katılımcı vakıflarla, dernekleri birbirine karıştırmıştır ve verdiği cevaplar esnasında gerekli ikaz yapılması gereği doğmuştur. Vakıf ve dernek arasındaki farklar açıklandıktan sonra görüşme sağlıklı bir şekilde devam etmiştir. Ayrıca mülakata katılanlara tereddüt duyduğu bazı soruları cevaplamayabileceği veya istediği zaman görüşmeyi sonlandırabileceği bildirilmiştir. Mülakatlarda etik değerler kalıbı içinde kalarak, faydalı ve olumlu iletişim kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma sahası olarak sadece Bursa ile sınırlı kalınması ve bu ilde ikamet eden sadece 65 yaş üstü bireylerle görüşme yapılması konu kapsamı gereği dezavantaj yaratmıştır.

1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bursa’da toplumsal hafızada yaşayan vakıf kültürünün incelendiğinde bu çalışmanın sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırma Bursa ilinde ikamet eden bireylerle sınırlıdır.
- Çalışmada toplumsal hafızada yaşayan vakıf kültürünün incelenmesi, derinlemesine görüşme tekniği ile sınırlıdır.
- Saha çalışmasında Bursa ilinde ikamet eden 65 yaş üstü 10 kişiyle sınırlandırılmıştır.
- Mülakatlar, yüz yüze görüşme imkanının olmadığı durumlarda telefon görüşmesiyle sınırlandırılmıştır.

1.6 Araştırmanın Problemleri

Bir çalışmada tanımlanan bir sorun, “derlemenin somut bir şekilde kavradığı ve bu sorunu pratik terimlerle ele almayı gerekli gördüğü bir fenomen veya olay” olarak tanımlanabilir. Ayrıca, bu sorun belirli bir literatür incelemesi yoluyla veya araştırmacının önceki deneyimlerinden yararlanılarak tanımlanabilir (Sandelowski, 1986; akt. Baltacı, 2019, s. 372). Bu çalışmada incelenen konular, toplumsal değerler kapsamında, vakıf kavramını ve vakıf kültürünü nasıl algılandığı, kırk yıl öncesi vakıf hassasiyeti ve vakıf eserleriyle olan ilişkiler, vakıf kültüründeki değişim ve vakıf kültürünün yeniden canlandırmak için neler yapılabileceğini kapsamaktadır. Buna göre araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Bursa bağlamında toplumsal hafızada vakıf kültürünün yeri nedir?
- Günümüzde vakıf kültürü nasıl algılanmaktadır?
- Bursa’nın 40 yıl öncesinde toplumun vakıf algısı nasıldı?
- Bursa’nın 40 yıl öncesinde toplumun vakıf eserleriyle olan ilişkisi nasıldı?
- Bursa’da vakıf kültürü nasıl korunabilir ve gelecek nesillere nasıl aktarılabilir?

2. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 Toplumsal Hafıza / Sosyal Bellek

Toplumsal hafıza veya sosyal bellek olgusu, kişisel anılarımız üzerinde etkili ve biçimlendirici bir etki yaratır. Her bireyin içinde, aile, dini topluluklar ve yerel mahalleler gibi bağlı oldukları çeşitli sosyal gruplara karşılık gelen bir sosyal hafıza tabakası vardır. Bireysel kapasiteden ayrı olan bu sosyal bellek, kişinin hatıralarını şekillendirmede önemli bir rol oynar. Bu çalışmada, bir araştırma evreninin seçimi, bireysel ve sosyal bellek için önemli kanal görevi üstlenen alanlara odaklanarak geleneksel niteliklere ve tarihsel öneme dayanır. Bursa'yı bu yönde inceleyerek amaç, topluluğun kolektif hafızasını ve nasıl korunduğunu ve iletildiğini ayırt etmek olacaktır. Aynı zamanda bu çalışma, dünya çapında yaygınlığına rağmen ülkemizde yeterince vurgulanmayan bir husus olan bellek ve mekan arasındaki karmaşık ilişkiyi sorgulayarak mevcut literatüre katkıda bulunma gayesi güdülmektedir.

Sadece bireylerin zihinlerinde değil, aynı zamanda onların ötesinde de var olan sosyal bellek, kişisel hatıraları önemli ölçüde etkileyen ve şekillendiren bir olgudur. Bireyler, aile, dini topluluklar, ekonomik faaliyet gruplar ile yerel, ulusal ve uluslararası gruplar gibi ait oldukları sosyal grupların sayısına göre belirlenen bir sosyal bellek katmanına sahiptir. Böylece, bazen birbirinden ayrılrsa da karşılıklı olarak etkiledikleri ve birbirine karıştıkları karmaşık bir anılar iç içe geçmesi oluşur. Sosyal bellek, bireylerin davranışlarını, değerlerini, bilincini ve günlük uygulamalarını şekillendirmede hayati bir rol oynar.

Bellek, bilgiyi hatırlamanın bilişsel süreciyle ilgilidir. Tersine, hatırlama, çağdaş bilgilerin yardımıyla hatırlanan verilerin yeniden yapılandırılmasını içerir (Halbwachs, 2017, s. 66 ve Kırmızı, 2014). Bu yeniden yapılanma sürecinde, Halbwachs tarafından vurgulandığı gibi aile, din ve ekonomik gruplar gibi sosyal çerçeveler çok önemli bir rol oynamaktadır. Ek olarak, sosyal alışkanlıkların hafızasını çağrıştırmada anma, tören ve bedensel uygulamaların önemini vurgulamaktadır. Halbwachs'ın hatırlamasının hem kendi zihnimizde hem de

çevremizdekiler arasında paylaşılan veri ve kavramlara dayanması esastır. Bu karşılıklı bilgi alışverişi, hafızamızın kolektif topluluğun bir parçası olarak kalmasını sağlayarak sürekliliğini sağlar (Halbwachs, 2017, s. 66 ve Kırmızı, 2014).

Hatırlanan olayların zamansal ve mekansal boyutları, bireysel ve sosyal hatırlama süreçlerinin önemli bir yönünü oluşturur. Hatırlama, zamanın geçişinden ve olayların meydana geldiği fiziksel ortamdan büyük ölçüde etkilenir. Sosyal bellek üzerinde kalıcı bir etki bırakan savaşların veya depremlerin derin anılarını, belirli zaman ve yerleri ile birlikte geri almak için hafızamızın derinliklerine giriyoruz. Hafıza, mekan ve zaman arasındaki ilişki doğal olarak iç içe geçmiştir. Kırsal köyler ve kentsel mahalleler, bu topluluklar için birincil fiziksel ortamlar ve merkezi yerler olarak hizmet ettikleri için bireylerin ve toplumların kültürünü, kimliğini ve hafızasını şekillendirmede büyük önem taşımaktadır (Karaarslan, 2014, s. 78).

Toplumsal hafıza, sosyolojik bir kavram olarak, yaşanan siyasi kırılmalar nedeniyle her toplumda benzersiz özellikleri bünyesinde barındırır. Savaşların neden olduğu toplumsal kırılmalara ek olarak, teknoloji ve modernlikteki gelişmeler sosyal bilimler içinde sosyal hafızayla yakından bağlantılı önemli bir çalışma alanı haline geldi. Özellikle Osmanlı'nın son döneminin, Cumhuriyet modernleşmesinin ve sanayileşmenin ülkemizdeki sosyal bellek üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, toplumsal unutkanlığın varlığına rağmen insan özelliklerinin korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Sosyal hafızanın siyasi alan tarafından inşası ulus-devlet politikaları çerçevesinde sınırlıdır. Hafıza çalışmaları alanında öncü figürleri tarafından öne sürüldüğü gibi, bu kolektif geçmiş alanlar, onlarla ilgilenen bireylerin zihinlerinde kişisel, sosyal ve tarihsel değerlerle iç içe geçerek “uzay hafızasının” oluşumunu kolaylaştırır. Toplumsal hafıza alanları olarak doğal veya tarihi mirasa sahip şehirler sürekli bir akış halindedir (Nora, 2006, s. 14-26). Kentsel mekan ve imgelerin üretimi, belirli odak noktalarını vurgulamaya çalışır. Lakin, bir şehir algısı pasif bir süreç olarak işlev görmez ve sadece mekansal unsurların sosyal belleğe gömülme derecesi sayesinde bir şehir içinde kimlik alanlarına dönüşebilirler (Mutlu ve Tanrıverdi Kaya, 2020).

Bir başka ifadeyle, toplumsal hafıza ile ilişkilendirilerek üzerinde durulan modernite, toplumsal hayatı kendine has hatırlatma ve unutturma tahayyülü ile biçimlendirmekte

ve toplumsal hafızaya doğrudan müdahale etmektedir. “Modern siyasi erklerin toplumsal hafızaya müdahale biçimlerini dört temel kategori ile sınırlamak mümkündür. Bunlar: Mekânsal kurgu, tarih anlatısı, beden/bedensel pratikler, dilsel öğelerdir. Bu kategoriler toplumsal hafızayı dönüştürmek ve yeniden inşa etmek için imkân sağlamaktadır. Kültürel bir yansıma olan mekâna müdahale örneği olarak cami ve medreselerin müzelere dönüştürülmesi, şehir isimlerinin değiştirilmesi verilebilir. Bu ve buna benzer birçok müdahale Türkiye’nin toplumsal algısının değişmesine neden olmaktadır. Tarih boyunca hafıza, Platon, Aristoteles, Cicero ve Augustine gibi filozofların ilgi konusu olmuştur. Ancak Rönesans döneminde felsefi bir kaygıdan politik bir kaygıya dönüştü (Karaaslan, 2014, s. 142).

17. ve 19. yüzyıllarda John Locke, David Hume, Jean Jacques Rousseau, Gottfried Wilhelm Leibniz ve William Wordsworth gibi etkili düşünürler, yeni inşa edilen düzeni meşrulaştırmak için geçmiş toplumların düzenini anlamaya çalışırken hafızayla ilgilenmeye başladılar. Ayrıca hafıza üzerine yaptıkları çalışmalarla bilgi kaynağını sorguladılar (Karaaslan, 2014, s. 32). Ayrıca hafıza psikoloji, edebiyat ve sosyoloji gibi çeşitli alanlarda önemli bir konu haline gelmiştir. Toplumsal hafıza kavramı popülerlik kazanmış ve sosyal bellek, kurumsal bellek ve kamusal bellek gibi farklı bakış açılarıyla kavramsallaştırılmıştır.

2.1.1 Toplumsal hafızayı tanımlama sorunsalı

Sosyal hafızayı tanımlama konusu son yıllarda sosyal bilimciler arasında önemli bir konu haline gelmiştir; ancak, akademik alanda net bir tanım oluşturmada zorluklar vardır. Sosyal hafızanın kesin anlamı ve sınırları belirsizliğini koruyor. Ayrıca, sosyal, tarihsel, kültürel ve kolektif bellek terimleri genellikle birbirinin yerine kullanılır ve bu kavramların karışıklığına ve kötüye kullanılmasına yol açar (Kansteiner, 2002, s. 181). Bu sorun, konunun ideolojik ve politik doğasının yanı sıra sosyal bilimciler arasında tanımıyla ilgili fikir birliği eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Toplumun sınırları ile ilgili kafa karışıklığı bu sorunlara bağlanabilir. Sosyoloji, toplumu inceleyen bir disiplin olarak, politik olarak yönlendirilen ve heterojen bir fenomeni inceleme zorluğuyla karşı karşıyadır. Metodolojik olarak, aynı toplumdaki grupları karşıt kültürel, etnik ve dini perspektiflere sahip olduklarında incelemek

genellikle zordur. Sonuç olarak, “toplum” terimi sıklıkla belirsiz bir şekilde kullanılır ve günlük yaşamla uyumlu net bir tanımdan yoksundur (Bourdieu, 2010, s. 25).

2.1.2 Sosyal bilimler ve hafıza

Sosyal bilimler alanında, “hafıza” terimi Osmanlı kelimesinden gelir ve depolama ve ezberleme anlamına gelen Arapça “hifz” sıfatından türetilmiştir. İngilizce dili bu kavramı tanımlamak için “hafıza” kullanırken, anadili Türkçe “hafıza” kelimesini kullanır. Kelimenin etimolojisi, hafızanın bilgiyi saklama ve saklama işlevi ile ilişkili olduğunu gösterir (Develioğlu, 2004, s. 330).

Bellek, toplumsal hafızanın bir bileşeni olarak, ağırlıklı olarak psikoloji alanında incelenmiştir, ancak aynı zamanda çeşitli disiplinlerden de ilgi görmüştür. Örneğin sosyoloji, hafızayı sosyal ilişkiler içinde oluşumu, antropolojik mitlerin sosyal hayata entegrasyonu, belirli grupların marjinalleştirilmesi ve tarihsel geleneklerin korunması açısından araştırır.

Özünde, hafıza, psikolojiye dayanmasına rağmen, disiplinler arası bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Hafıza insan anlayışının temel bir yönü olduğundan, insanlığın incelenmesine odaklanan sosyal bilimlerin her dalı, hafıza sorununu bir kapasitede ele almak zorunda kalmıştır. Hafıza ve sosyal bilimlerdeki gelişimi, insanları hatırlama, unutma, öğrenme ve yeniden yapılandırma gibi diğer canlılardan ayıran temel nitelikleri kapsar. Hafıza yoluyla kimliğimizi oluşturur, sosyalleşir ve kendimizi ifade ederiz.

2.1.3 Psikolojik bağlamda hafıza

Hafızanın psikolojik temeli, onu tanımlamak için psikolojik terminolojinin kullanılmasını gerektirdi. Bilişsel psikoloji alanına giren hafıza, geçmiş deneyimlerimizi kaydeden ve şimdiki anımızı etkileyen sistemi ifade eder (Arkonaç, 2005, s. 181). Bir deneyimden bu yana zaman geçtikçe, deneyim yoluyla kazanılan bilgi bir şekilde zihninizde tutulduğundan, etkisi belirli bir şekilde kendini gösterir. Bu tutma işlevi hafıza olarak adlandırılır (Özakpınar, 2009, s. 10). Hafızayı ve işleyişini anlamak için önce bilişi kavramalıdır. Bireyler dış dünyadan bilgi alır ve hafızalarında önceden depolanan bilgilerle birlikte işler. Böylece insan zihni, içinde bulunan bilgilerin sürekli etkileşimini ve işbirliğini kolaylaştırır (Arkonaç, 2005, s. 92).

Zihnimize işlenen bilgiler daha sonra dil ve eylemlerle ifade edilir. Bu bilişsel süreç, zihnimize giren bilgileri algılamayı, ezberlemeyi, yeniden yapılandırmayı ve somutlaştırmayı içerir. Özünde biliş, hafızanın nasıl çalıştığını yöneten sistemdir (Carrier ve Pashler, 1996, s. 5-13). Özellikle sosyoloji, dış bilgiyi nasıl algıladığımızla ilgilenir, çünkü algımız sadece kişisel zihinsel dünyamızdan değil, aynı zamanda önceki deneyimlerimizden ve sosyalleşme sürecinden de etkilenir.

Hafıza üzerine psikolojik araştırmaların vurguladığı önemli bir husus, öğrenmenin tamamen unutulmadığı veya bütünüyle hatırlanmadığıdır (Özarpınar, 2009). Her unutma eylemi hafızada bir iz bırakırken, her hatırlama eylemi öğrenilenlerin mükemmel bir şekilde hatırlanmasını garanti etmez. Bilgi hafızaya girdiğinde, orijinal gerçekliğinden kopar ve bellekteki diğer verilerle birleşerek yeni bir gerçeklik yaratır (Aktay, 1999). Geçmiş deneyimlerimiz, mevcut olayları yorumlama ve değerlendirme şeklimizi şekillendirir ve anılar, olayların kendisinin tam kopyalarından ziyade olayları nasıl deneyimlediğimiz kanıtı olarak hizmet eder (Schacter, 2010, s. 22).

Hafıza araştırmalarındaki bir diğer önemli bulgu, unutma ve hatırlama üzerinde tam kontrole sahip olmadığımızdır. Hatırlamak ve unutmak irade eylemleri değildir; geçmişten vazgeçmeye veya istediğimiz gibi hatırlamaya karar veremeyiz. Bu nedenle, neyi hatırladığımız ve neyi unuttuğumuz konusunda başka seçeneğimiz yoktur (Sarlo, 2012, s. 9).

Psikolojide hafıza çalışması, insan hafızası ile sosyal bellek arasında bağlantılar kurmamızı sağlar. Bireysel belleğe benzer şekilde, sosyal bellek kaydedilenleri tam veya tamamen tutmaz. Bunun yerine, sosyal bellekteki her ögenin kalıntıları hafızaya yeni girişleri tetikler ve yeniden etkinleştirmeleri tetikler.

2.1.4 Sosyolojik bağlamda hafıza

Belleğin sosyolojik bağlamı, tümü bir paylaşım çerçevesinde meydana gelen çeşitli iletişim, etkileşim ve muhalefet biçimlerini kapsar. Misztal'a göre hafıza sosyaldir çünkü dil, semboller, olaylar ve sosyal ve kültürel bir bağlamın ilişkilendirilmesini içerir (Misztal, 2003; 11). Bu paylaşılan deneyimler ve düşünceler, tarihsel faktörlerin etkisiyle birleştiğinde, kolektif tutum ve davranışların oluşumuna katkıda bulunur.

Duyguları, düşünceleri ve değerleri kapsayan bu bilişsel dünya, ortak bir tutum, davranış ve psikoloji geliştirmemizi sağlar. Bununla birlikte, bu bilişsel dünya her zaman tipik toplumsal gelişim sürecine dayanan paylaşılan deneyimlerle oluşmaz. Siyasi alandan da etkilenen siyasi müdahaleler, paylaşılmaları veya başkalarının deneyimlerinden bir farklılığa neden olsalar bile sosyal hafızayı şekillendirebilir. Bu alandaki öncülerden biri olan Halbwachs, diğer çalışmalarında sosyal hafızayı mekân, zaman, tarih ve toplum ile bağlantısını araştırarak doğrudan tanımlamaya çalışmıştır (Olick, 2007, s. 20). Halbwachs, hafızanın tamamen sosyal koşullara bağlı olduğunu ve onu biyolojik veya nörolojik bir perspektiften ele almadığını savunur. Hafızanın tek başına var olamayacağını ve hafızaya psikolojik temelli bir yaklaşımın yalnızca mecazi bir anlamı olacağını iddia ediyor (Assmann, 2001, s. 40).

Halbwachs'a göre, bireysel algı hafızanın gerçekten bireysel olan tek yönüdür; hafızanın diğer tüm unsurları sosyal bağlarla şekillenir. Hafızayı bu şekilde tanımladıktan sonra Halbwachs, sosyal gruplar ve hafıza arasındaki ilişkiyi araştırır ve sosyal grupların hafıza yoluyla kimliği nasıl oluşturduğunu anlamaya çalışır. Halbwachs hafızanın sosyal çevreye bağımlılığını belirledikten sonra, hafıza ile mekan ve zaman arasındaki ilişkiye odaklanır. Ona göre, zaman ve mekan hatırlamanın temel yönleridir. Hatırlamanın somut tezahürlerini sağlarlar. Her hatırlama eylemi belirli bir mekana ve zamana sabitlenir. Uzak, hatırlanan olayın meydana geldiği maddi dünyayı kapsar, zaman ise hatırlamanın periyodik olarak tekrarlanmasını ifade eder (Assmann, 2001, s. 42).

Halbwachs'ın kolektif hafıza üzerine çalışmasında uzak ve zamanın keşfi, başka bir çalışmada grup aidiyeti tartışmasıyla birlikte incelendiğinde ek önem kazanır. Halbwachs, her hafızanın grup üyeliği bağlamında şekillendiğini savunuyor. Sosyal bellek, bireyin ait olduğu grupla birlikte oluşturulur ve o grupla birlikte taşınır. Bu nedenle, hafıza sadece somut uzak ve zamana değil, aynı zamanda grup üyeliği bağlamında da temellenir. Halbwachs'ın eserleri sosyal bellek alanında ufuk açıcı metinlerdir. Zaman, mekan, geçmiş, tarih ve grup ilişkilerine odaklanan hafıza analizi, bu alanın gelişimine ve genişlemesine büyük katkıda bulunmuştur. Yukarıdaki açıklamalar ekseninde, mekan algısı ve hafızanın oluşumu yaş, sosyo-ekonomik durum, bireyler ve kentsel çevre arasındaki ilişki ve şehirde kalma süreleri gibi çeşitli faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Her bireyin kent algısı ve zihinsel

imajı farklılık gösterse de, belirli sosyal gruplar arasında ortak şehir imgelerini belirlemek mümkündür (Pekküçükşen, Güleç Solak ve Oktay, 2018).

3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BURSA VE VAKIF KÜLTÜRÜ

3.1 Bursa'nın Coğrafi Yapısı

Bursa nüfusu 2021 yılına kıyasla 46.902 kişi artmıştır. Bursa'daki 2022 yılı verilerine göre nüfus 3.194.720 kişidir. Toplam nüfusun, 1.595.869'unu erkekler, 1.598.851'ini kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye'nin 4. büyük kentidir (Erdem, ve diğ., 2023, s. 219).

Marmara Denizi'nin güneydoğusunda, 40 derece boylam ve 28-30 derece enlem arasında yer alan Bursa, doğuda Bilecik ve Adapazarı, kuzeyde Kocaeli, Yalova, İstanbul ve Marmara Denizi, güneyde Kütahya ve Balıkesir ile çevrilidir. Deniz seviyesinden yüksekliği 155 metredir (Kaynak, 2002, s. 3).

Bursa'daki iklim genel itibariyle ılıman bir yapıya sahiptir. Lakin, bu ılıman iklim bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Kuzeyde Marmara Denizi ılıman ve sıcak bir yapıdayken güneyde bulunan Uludağ'da ise daha sert bir iklim hakimdir (Demir Aydın, 2020, s. 2).

Bursa'da sıcak geçen aylar Temmuz'dan Eylül'e, soğuk geçen aylar ise Şubat'tan Mart'a kadar sürmektedir. 52 yıllık içeren gözlem döneminde yıllık ortalama yağış miktarı 706 mm olarak gerçekleşmiştir. Bağıl nem oranı ise %69 civarındadır (Dergi Bursa, 2023, s. 2).

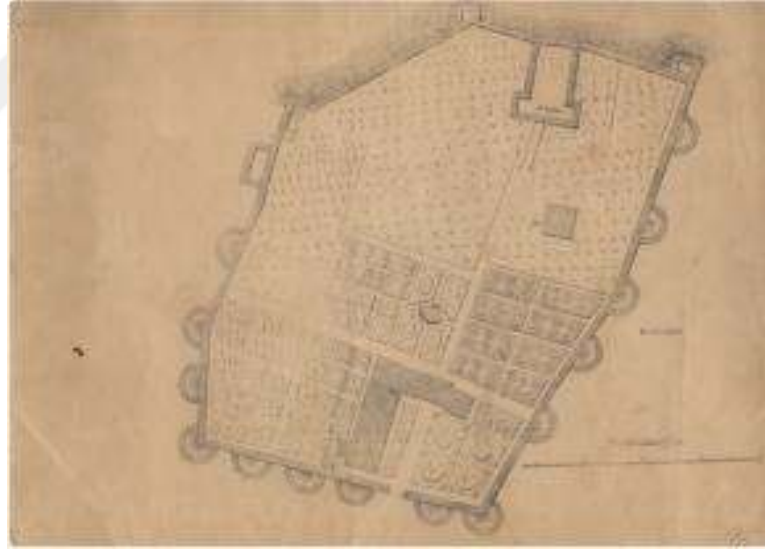
Bursa ilinin yüzey arazisi eşiklerle ayrılmış alçak alanlara sahip dağ sıralarıdır. Deniz seviyesindeki başlıca alanlar İznik ve Uluabat göllerinin yanı sıra Yenişehir, Bursa ve İnegöl ovalarıdır. Ova, toplam 10.819 km² yüzölçümüyle Bursa'daki toprak bütünlüğünün %17'sini oluşturmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013, s. 52).

Bursa sınırları içerisinde bulunan Uluabat Gölü (134 km²) ve İznik Gölü (298 km²) bulunmaktadır. Bursa'daki önemli akarsular ise Mustafakemalpaşa, Nilüfer, Göksu, Koca, Kara ve Aksu Çaylarıdır. Bursa'nın toplam 135 km'lik kıyı şeridinin sadece 22 km'si kullanılabilir durumdadır, geri kalan kısmı kullanılamamaktadır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2023, s. 2).

Bursa'daki toprak bütünlüğünün yaklaşık %35'i dağlarla kaplıdır. Bu dağlar genellikle doğu-batı istikametinde uzanan sıradağlar şeklinde görünür. Bir sıradağ olan Samanlı Dağları, Orhangazi batısından başlayarak Gemlik Körfezi'ndeki Bozburun'a kadar uzanır. Mudanya Dağları ise Gemlik Körfezi'nin güney hattını kaplayarak Bursa ovasını denizden ayırır. Katırlı ise İznik Gölü'nün güneyi ile kuzeyi arasında uzanır. Bursa Ovası'nın bazı kesimlerinde Mudanya Dağları'nın uzantısı olan Uludağ (2.543 m), Karadağ ve Marmara bölgesinin en yüksek dağıdır (AFAD, 2021, s. 29).

3.2 Osmanlı Öncesinde Bursa

Merkezi konumdaki Hisar bölgesinde elde edilen son buluntular M.Ö. 2500-2700 yıllarına tarihlenmektedir. Ancak Akçalar Aktopraklık kazısında Bursa ili sınırları içerisinde yer alan antik uygarlık alanlarının 8.500 yıl öncesine ait olduğu ortaya çıkmıştır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2020, s. 2).

Şekil 2.1 : Bursa hisar bölgesi.

Bursa bölgesi M.Ö. 4. yüzyılda Bitinya devletinin kuruluşuna kadar çeşitli koloni ve devletlerin egemenliği altında kalmıştır. Ünlü tarihçilerden Herodot'a göre o dönem içerisinde Bursa ve çevresinde olan tek şehir kuruluşu M.Ö. 12. yüzyıla dayanan Cius (Gemlik)'dir. Apamea (Mudanya) şehrinin tarihi ise M.Ö. 10. yüzyıla değin uzanmakta olup kuruluşunun ise 18. yüzyıl olduğu düşünülmektedir. Uluabat Gölü'nde bir ada şeklinde yer alan Apollonia'nın (Gölyazı) ise kuruluşu M.Ö. 6. yüzyıl öncesi olduğu sanılmaktadır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2023, s. 2).

Bursa bölgesi Krezus/Kroisos (M.Ö. 561-546) döneminde önce Lidya sonra da Pers egemenliği altına girmiştir. Bu savaşlar sırasında bölge büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu arada bölgeye gelen Rum göçmenler de, Marmara Denzinin kıyı şeritlerine konuşlanmıştır. Tarih sahnesinde Kadıköy’de konuşlanan Chalchedon Cumhuriyeti, Bursa ve çevresine saldırıp yakıp yıkmıştır. Dedalses, Perslerle yaptığı savaş sonucu Bursa merkezli bir Bithynia devleti kurulmuştur (BURO, 2023, s. 2).

Bursa'nın bir kent olarak yükselişi ve onu çevreleyen surlar, I. Prusias Bitinya kralı tarafından M.Ö. 232-192 yılları arasında gerçekleşmiştir. Kartaca'nın kralı olan Hannibal, Roma'ya karşı yaptığı savaşı kaybettikten sonra askerleriyle birlikte Bitanya kralına sığınmıştır. Bitanya kralının, Kartaca kralına duyduğu derin saygı nedeniyle onuruna Bursa Kalesi'ni yaptırmıştır. Bu nedenle, Bursa'nın ilk kentsel planı Kartaca Kralı Hannibal tarafından tasarlanmış ve daha sonra şehre Prusa adı verilmiştir (Göçmen, 2021, s. 274).

M.Ö. 74 yılında Roma imparatorluğuna katılan Bitinya, yıllarca Roma'nın egemenliğinde kalmıştır. M.S. 395 yılında Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra şehir Bizans yönetimine geçmiştir. M.S. 500 yılında bölgede ipek üretimi başlamıştır. Ayrıca, şehrin doğal termal suları ile bir kaplıca kenti olması bu dönemde gerçekleşmiştir. Yine, Pythia'daki hamamların inşası İmparator Justinianus (527-565) dönemine denk gelmektedir (Körfez Kent Konseyi, 2023, s. 2).

Müslümanlar Bursa'ya ilk kez Abbasiler döneminde (Harun Reşid, 8. yüzyıl) gelmişlerdir. 955'te Halep Hamedanları İznik'i ele geçirmiş ve bölgeyi 23 yıl boyunca yönetmiştir. Türklerin Bursa'ya ilk gelişi 1080 yıllarından sonra gerçekleşmiştir. İznik, 1081'den 1097'e kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olmuştur. 1097'de bu bölge Haçlı Seferleri'ne maruz kalmış ve İznik Haçlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu savaşlar sürerken, İstanbul'da Latin hükümeti kurulurken İznik, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti konumuna gelmiştir. 1204-1261 yılları arasında İznik'e bağlı sıkıcı bir tekfurluk şeklinde var olduğuna inanılan Prusa, 14. yüzyıla kadar Bizans yönetimi altında bir kale kasabası olarak devam etmiştir (Sarıcı, 2021, s. 132).

3.3 Osmanlı Döneminde Bursa

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey'in Bursa'yı uzun bir süre kuşattıktan sonra fethini, kılıçla değil "vire" adı verilen bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bursa 6 Nisan 1326'da teslim alınarak, Orhan Bey'in eline geçmiş ve Osmanlı'nın başkenti olmuştur. Osman Gazi vasiyetine göre Tophane'de bulunan Gümüşlü Kubbe'ye defnedilmiştir (Kurtaran, 2012, s. 252).

Bursa'nın fethiyle Osmanlılar müstahkem Hisar bölgesine yerleşti. Osmanlı'da ilk sikkesi Osman Gazi döneminde basıldı. Bursa, yedi yüzyıl boyunca dünyayı yöneten cihan devletinin ilk başkenti ünvanı almıştır. Orhangazi, 1327 yılında Hisar'da "Bey Sarayı" olarak bilinen bir saray inşa etti; buna ek olarak Hisar dışında ise Orhan Camii, imaret ve bir hamamın inşası yaptırmıştır.

Bursa'nın fethinden sonra Orhan Bey ve komutanları Konur Alp, Akça Koca, Abdurrahman Gazi gazadan geri durmamış, Akyazı ve Kocaeli bölgelerini de Bizanslılar'dan almıştır. Kocaeli bölgesinin Bizans'tan alınmasının ardından, Bizans İmparatoru III. Andronikos, İznik'in kaybını önlemek ve fethedilen toprakları geri almak için aceleyle büyük bir orduyu İzmit'e yönlendirdi. Takip eden savaş sırasında imparator yaralandı ve kendini zar zor kurtarmayı başardı. Tarihte Pelekanon Savaşı olarak bilinen bu savaş, Osmanlı İmparatorluğu ile Bizans İmparatoru arasındaki ilk çatışmayı işaret etmektedir. Bu savaştan sonra Bitinia'daki Bizans direnişi sona ermiştir (Başar, 1991, s. 114, 105).

Osmanlı yönetimine geçen Bursa, devam eden fetihlerdeki başarıların da etkisiyle, özellikle ilk 200 yılında diğer şehirlere göre kayda değer bir gelişme yaşamıştır. Şehir, kalenin dışında, batıda ve doğuda büyümüş, çok sayıda mimari anıtlarla bezenmiştir. 1365'te Edirne'nin fethine kadar imparatorluğa başkentlik yapmıştır. Osmanlı'da Bursa'dan sonra Edirne ve ardından İstanbul başkent olsa dahi Bursa'ya, Anadolu imparatorluğunun başkenti statüsüyle her zaman ilgi duyulmuş ve büyük saygı görmüştür (Erdoğan ve Kuter, 2010, s. 139).

Bursa, medreselerin, tekkelerin, ilim adamlarının, bilimsel keşiflerin ve ticaretin yanı sıra İslam dünyasının da merkezi haline geldi. Çarşıları, şairleri, sanatçıları, sanatsal alanları ve tarihi dokusuyla cezbedici bir hale büründü. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa, statüsünü Edirne ve İstanbul'a bıraktı, ancak "manevi başkent" olarak etkisini göstermeye devam etti.

3.4 Osmanlı Döneminde Bursa'nın İdarî Yapısı

20. yüzyılın başlarında Bursa bölgesi Hüdavendigâr ili sınırının bir parçasıydı. Belediyesi 1877'de kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeye başlamasıyla Türkiye, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. 8 Temmuz 1920'de Bursa Yunanlıların eline geçince, şehri savunmakla görevli askerler silah ve cephane eksikliği nedeniyle direnememiştir. Kentin ele geçirilmesi sadece Bursa'da değil, ülke genelinde büyük üzüntü yaratmıştır. Ankara'daki TBMM tribünleri siyah bir battaniyeyle örtülerek, Bursa düşman işgalinden kurtarıncaya kadar yerinde kalmıştır. Şehir, iki yıl iki ay iki günlük işgalin ardından 11 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtarılmıştır (Özey, 2003, s. 2; Yılmaz, 2010, s. 204; Bilgin, 2012, s. 16).

İşgal sonrası Balkanlardan gelen göçmenlerin çoğunun Türkçe bile bilmemesi, farklı gelenek ve kültürlere sahip olması Cumhuriyet Bursa'sı için farklı ve ciddi sorunlara yol açmıştır. Ancak Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile doğan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer tüm illeri gibi Bursa da sosyo-kültürel ve kalkınma sorunlarını aşmayı bilerek yaralarını kısa sürede sarmıştır. Cumhuriyet yönetimi, kısa sürede yakılan ve yıkılan Bursa'dan modern bir kent yaratmaya başlamıştır. İpek fabrikaları yeniden kurularak hem kent merkezinde hem de çevre ve köylerde büyük bir kalkınma hamlesi olmuştur. Cumhuriyet devrimlerine destek veren Bursa, çok kısa sürede büyük bir büyüme yaşayarak ülkenin dördüncü büyük şehri konumuna gelmiştir (Duman, 2009, s. 475; Çakıcı, 2010, s. 21).

3.5 Osmanlı Döneminde Bursa'nın Demografik Yapısı

Hüdavendigâr vilâyetinin merkez vilayeti olan Bursa'nın ve diğer ilçelerin nüfusu 1907 yılında 357.265'dir. Bu sayı 1914'te 379.736'ya ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra nüfus 1 Eylül 1915'te 370.403'e, 16 Eylül 1915'te ise 341.991'e düşmüştür. 1 Eylül 1915 tarihli bir belgeye göre Bursa'nın toplam gayrimüslim nüfusu 98.185 kişiydi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesinin yarattığı güvenlik kaygıları, Bursa ve çevresindeki Rum ve Ermeni nüfusunda büyük değişikliklere yol açmıştı. Rum nüfusunun hareketi, Bursa'yı oluşturan idari birimler arasındaki hareketten ibaretti. Sancak ve Rum yerleşim yerlerine Sancak dışından insanlar yerleştirilmişti. 27 Mayıs 1915 kararıyla

Sancak Ermenileri tehcir edilerek gayrimüslim nüfus 69.768'e düşmüştü (Demiryürek, 2016, s. 193).

Ermenilerin geri dönüşü, 18 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti'nin savaş nedeniyle başka bölgelere göç eden gayrimüslimlerin eski yerlerine dönmelerine karar vermesiyle başlamıştır. Nitekim 23 Kasım 1919 tarihli bir belgede, Bursa merkezde 3.169, Gemlik'te ise 1.781 Ermeni erkeğinin yaşadığı belirtilmiştir. Erkek sayısına kadın sayısı da eklendiğinde, Bursa ve Gemlik'teki Ermeni nüfusu tehcir öncesi sayılara yakındır. Yani Ermeniler Bursa ve çevresine geri dönmüşlerdir. Tam olarak kaç Ermeninin geri döndüğü bilinmemekle birlikte, 1923 yılından itibaren Bursa ve ilçelerinin gayrimüslim nüfusunun Müslüman nüfusa göre yüzde 48,04 artarak 103.288 kişiye ulaştığı, 1914 yılı rakamına ulaştığı sanılmaktadır (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 2023, s. 4).

3.6 Osmanlı Döneminde Bursa Mimarisi

Anadolu Selçuklularının gerilemesinin ardından Osmanlılar kendilerini Selçuklu Devleti'nin mirasçısı ve Bizans topraklarının fatihleri olarak konumlandırıdılar. Bursa ve İznik'in tarihi ve kültürel dokusu Osmanlılar üzerinde derin bir etkiye sahipti. Ayrıca, erken dönem Osmanlı başkenti Bursa'nın çevredeki kültürlerle birbirine bağlılığı bu konunun anlaşılmasında önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana izlediği mimari ve sanatsal yol, yüzyıllardır Osmanlı sanatının varlığının korunmasını sağlamıştır.

Osmanlılar, bir beylikten bir devlet olma sürecinde, fethettikleri topraklarda varlıklarını ve güçlerini ortaya koymak amacıyla komşu devlet olan Bizans ile siyasi, sosyal ve ekonomik olarak etkileşime girdiler. Benzer bir siyasi ve kültürel etkileşim modeli, Doğu Akdeniz'deki dönemin güçlü durumu olan Memlükler ile gözlemlenebilir. Örneğin Bursa'nın en önemli yapılarından biri olan Ulu Cami (1399) Memlüklerin etkisini sergilemektedir. Bununla birlikte, Memlüklerin kültürel etkisi Bizans'ınki kadar olmasa da özellikle bezeme gibi dekorasyon teknikleri ve mimari detaylarda görülmektedir. Osmanlı kültürü, başlangıcından son dönemlerine kadar yaşadığı coğrafi bölgenin kültürel mirasını göz ardı etmemiştir. Bursa'daki kültürel mirası yok saymayak yerine kültürel etkileşimlerin yorumlanmasıyla ortaya çıkan yeni tarzları sergileyen ilk örnekleri oluşturmuştur.

Devlet olma yolundaki Osmanlı'nın İznik'i başarı ile fethinden sonra, Ayasofya Kilisesi olarak bilinen kentin önde gelen kilisesi bir dönüşüme uğradı ve bir cami oldu. Bir manastırın yerine bir medrese inşa edildi ve Davud el-Kayseri onun müderrisliğine getirildi. İznik'te imar faaliyetlerinde kayda değer bir artış yaşandı. Yenişehir kapısında Orhan Bey adını taşıyan bir imaret inşa edilmiştir (Başar, 1991, s. 122).

Orhan Bey, fethettiği bölgelerde sağlam bir devlet yapısının kurulmasına destek verecek alimlere sahip olmanın önemini fark etti. Kayseri'li saygın âlim Molla Davut'un İznik'e kadı olarak ataması bu konunun önemini vurgulamaktadır. Devlet olma yolculuğunda idari, ekonomik, politik ve toplumsal düzenin kurulmasında atılan adımlar İznik'in komşu köylerde yaşayan Müslüman nüfusun dikkatini çekmesini sağlamıştır. Fetihler boyunca, adalet anlayışı ve ekonomik düzen Osmanlı Beyliğini bir cazibe merkezi haline dönüştürdü. Ayrıca, Hristiyan nüfus güven ve sükunet ile karakterize edilen bir ortamda yaşamayı tercih ettiler (Demir, 2017, s. 69). Bursa'nın fethi sırasında yerel halka verilen ayrıcalıklar, Bizans döneminde gelişen ekonomik ve sosyal yaşamın korunmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Zengin kültürel mirası sürdürmek için özellikle İznik ve Bursa'da ipek dokuma, çini ve seramik alanlarındaki yetenekli zanaatkarlardan yararlanma yoluna gidilmiştir (Tokalak, 2017, s. 143).

Akıncı olarak adlandırılan beyler arasında, başta İznik ve Bursa olmak üzere Anadolu'nun en önemli yapılarının inşasında Çandarlılar önemli rol oynamıştır. Birçoğu bugüne kadar bozulmadan kalan toplam 32 yapı bulunmaktadır. Bunlar arasında İznik Yeşil Camii (1378), Bursa Hayreddin Paşa Camii (1982), Bursa Ali Paşa Camii (1405), Bursa İbrahim Paşa Camii (1615), Bursa İbrahim Paşa Hamamı (1421), İznik Mahmud Çelebi Camii (1442), Serez Bedesteni (16. yüzyıl), İznik Çandarlı Hayreddin Paşa Türbesi (?) , İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi (1429?) , İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesi (1455) gibi çağlar boyunca dayanmayı başaran yapılardır (Arslan, 1995, s. 96-136). Ayrıca, Osmanlı devletliği dönemi, padişahların ve devlet adamlarının çabalarında, fethettikleri topraklar ve kazandıkları ganimetlerde büyük bir artış oldu. Bu artışla birlikte vakıf yapıların inşasında, kurucuların istek ve yönlendirmeleri ile büyük bir ivme ve genişleme yaşanmıştır. Bu konuda mimarların bir organizasyon içindeki düzenli hareket etmesinin önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde inşaat

faaliyetlerinin verimli bir şekilde organize edilmesini sağlamak amacıyla Hassa Mimarlar Taş Ocağı kurulmuştur (Müderrişoğlu, 2013, s. 53).

Devlet olma yolundaki Osmanlılar Bursa'da müstahkem Hisar bölgesine yerleşti ve ilk para bu dönemde basıldı. Bursa, yedi yüzyıl boyunca dünyayı yöneten cihan devletinin ilk başkenti ünvanını da kazanmış oldu. Orhangazi, 1327 yılında Hisar'da "Bey Sarayı" olarak bilinen bir saray inşa etmiş, Hisar dışında da Orhan Camii, imaret ve bir hamam yaptırmıştır. Orhan Gazi'nin 1362'de ölmesinin ardından I. Murad Hüdavendigar tahta geçti ve Bursa'da çok sayıda inşaat çalışması başlattı. Bu dönemde Çekirge semtinde cami, medrese, imaret, hamamlar ve Şahadet Camii inşa edilmiştir. I. Murad Hüdavendigar, 1389'da Kosova'da Haçlı Seferlerine karşı kazanılan tarihi zaferden sonra, savaş alanında yaptığı gezi sırasında bir Sırp askeri tarafından şehit edildi. İç organları, şehit edildiği Kosova'da bir türbede gömüldükten sonra naaşı Çekirge'de inşa edilen türbesine defnedildi. Osmanlı tahtı daha sonra Yıldırım Bayezid (1389-1402) tarafından devralındı. Yıldırım Beyazid döneminde Ulu Camii, Yıldırım'da bir camii, medrese, han, hamam, darüşşifa ve zaviye yapıldı. Yıldırım Bayezid 1402'de Ankara Savaşı'nda yenilgiye uğramasıyla Timur, Batı Anadolu'nun kontrolünü ele geçirdi ve Timur'un ordularının Bursa'ya gelmesiyle şehir büyük bir yıkıma uğradı. Timur'un geri çekilmesi ve Yıldırım Bayezid'in tutsak düştükten sonra gizemli bir şekilde 1403 yılında vefat etmesiyle oğulları arasındaki taht mücadelesi başladı. Bu kargaşa ortamında şehir Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından kuşatıldı, ancak zaptedilemedi. Kardeşler arasında on yıl süren iktidar mücadelesi sonucu Sultan Mehmed Çelebi (1402-1421), 1413 yılında Osmanlı tahtına çıktı. Çelebi Mehmed, Fetret Dönemi'nin olumsuz etkisini ortadan kaldırdı. Devleti yeniden inşa etti, babası Yıldırım Bayezid döneminde kurulan deniz kuvvetlerini güçlendirdi ve 1416'da Venediklilerle ilk savaşını yaptı. Diplomatik bağlar güçlendirildi ve Avrupa'ya ilk elçilerini gönderdi. Bursa'nın inşasını tekrar başlattı ve Hacı İvaz Paşa'ya "Yeşil Külliye"yi yaptırdı. Bir çok savaşta birçok yara alan Çelebi Mehmed'in erken vefatından sonra II. Murad'ın tahta geçmesiyle (1421-1451) Bursa'daki imar girişimlerini ileriye taşıyarak Muradiye Külliyesi'ni inşa etti. II. Murad'ın hükümdarlığı döneminde padişahlar Edirne'ye yerleşmeye başladılar. 1448 yılında II. Kosova Savaşı sırasında dedesi Murad Hüdavendigar'ın şehit olduğu topraklarda büyük bir zafer elde ederek devletin sınırlarını genişletti. 1453'te Konstantinopolis (İstanbul)'in fethinin ardından saltanat koltuğunun İstanbul'a

taşınması ile siyasi ve kültürel önemini kaybeden Bursa, medreseleri, tekkeleri, çarşıları ile ticaretin yanı sıra âlimleri, şairleri, sanatçılarıyla İslam dünyasının ilim ve sanat merkezi haline geldi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa, statüsünü Edirne ve İstanbul'a bıraktı, ancak "manevi başkent" olarak etkisini göstermeye devam etti. 1481 yılında Fatih Sultan Mehmet vefat etmesiyle, Cem Sultan ve II. Bayezid arasındaki taht mücadelesi başladı. Mücadele sonucu Cem Sultan (1459-1495) Bursa'da saltanatı ilan etti. Adına hutbe okundu, para basıldı ve fetva verdi. II. Bayezid tarafından sonlandırılan Cem Sultan'ın saltanatı sadece 18 gün sürmüştür. Daha sonra Cem Sultan ve ailesi Halep üzerinden Hicaz'a hac yolculuğuna çıktı. Rodos Şövalyeleri'nin daveti üzerine 1482'de onlarla anlaşmaya varan Cem Sultan, 1495'te Roma'da vefat etti ve naaşı, Bursa'daki Muradiye Türbeleri'nde bulunan kardeşi Şehzade Mustafa'nın yanına defnedildi. Bursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini atan ve onu ileri seviyeye taşıyan altı padişahın türbesine ev sahipliği yapmaktadır. Başkentin İstanbul'a taşınmasıyla birlikte Bursa, ata toprağı olarak şehzadelerin ve annelerinin ebedi istirahat yeri olmuştur (Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024).

3.7 Vakfın Tanımı

Türk Medeni Kanunu kapsamında vakıflar şu şekilde ifade edilmiştir:

Madde 101 - Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir. (T.C. Resmi Gazete, 2001, s. 24607)

Buna göre vakıflar, belirli ve sürekli bir amaç için yeterli mal ve hakları sağlayan, gerçek veya tüzel kişilerden oluşan, tüzel kişiliğe sahip gayrimenkul gruplardır. Vakıf, tarih boyunca var olan yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsallaşmasıdır. Türk Medeni Kanunu'na göre kurulan ve faaliyet gösteren vakıflar 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre “yeni vakıf” ismini almışlardır (T.C. Resmi Gazete, 2008, s. 26800).

Vakf kelimesi arapçadır. Tutmak, durmak, durdurmak, ayakta beklemek, hareketten alıkoyma ve bağlamak manalarını taşımakta ve hapis kelimesi ile aynı anlamdadır. Vakf kelimesinin çoğul ifadesi “evkâf” ve “vukûf”tur. Vâkıf vakıf eden kişidir. Mevkûf ya da vakıf kelimeleri vakfedilen şeydir. “Bir a'ynı (malı, parayı) Allah'ın

mülkü hükmünde olmak üzere insanların menfaati için temlik ve temellükten (satma ve satın almadan) hapsetmek ve alıkoymaktır” Şeklinde terim olarak vakıf olgusu anlatılmaktadır (Furat, 2012, s. 62).

Osmanlı’da vakıf anlayışı ise, bir mülkün kalıcı olarak kamu yararına tahsis edilmesini ifade ettiği gibi toplumun rızası ile kişisel çalışma ve gayretle edinilen tesis ve varlıkların rızasıyla paylaşılmasını sağlayan hukuki ve sosyal bir sistemdir. Bu sistemde kişisel mülkiyet, halkın kullanımına devredilir. Böylece kişisel olanaklar kamu hizmetine dönüştürülür. Bireysel hırslar ve açgözlülüğün vazgeçilir. Faydacı felsefenin aksine, temel sistemi bireysel varlıklardan, başkalarının yararına vazgeçmeyi ve fedakarlığı vurgular. Bireysel mutluluğun sürekliliğinin toplumun huzurunu sağlamaya bağlı olduğuna inanıldığı için, temel sistem içinde katılım ve paylaşım ruhu hakimdir. Bu nedenle temel sistemin amacı, tüm insanlığın mutluluğunu kapsar. Vakfeden yaptığı feragat ve başkalarına yardım etmenin hazzına ulaşırken, vakfitan yararlanan ihtiyaçlarının karşılanmasının mutluluğunu yaşar. Bu hizmetler birbiriyle çelişmez, aksine bu açıdan sürekliliği sağlamak amacıyla başkalarının zevkini azaltmadan toplumun tüm üyelerini kuşatır (Yediyıldız, 1986, s. 153-154).

Vakıflar, Osmanlı döneminde Bursa’daki kent yaşamının kurulmasında ve gelişiminde önemli bir rol oynadı, sosyal yaşamın çeşitli yönlerine nüfuz etti ve bu şehrin genel silüet ve mimarisini etkiledi. Vakıflar, sadece Bursa’da değil büyüklüklerine bakılmaksızın Osmanlı İmparatorluğu’nun hemen hemen her yerleşiminde büyük önem taşıdı. Bu önem nedeniyle sadrazamlar, devlet adamları, varlıklı bireyler ve özellikle padişahlar gibi önemli kişiler, değişen mali gücü ölçüsünde vakıfta bulundular. Osmanlılar, güçlü bir inanç duygusuyla kurdukları vakıfların korunmasına, büyümesine ve sürdürülebilirliğine büyük önem verdiler. Vakıflar, camiler, okullar, kütüphaneler, hastaneler, hanlar, çeşmeler, sebiller, sebze bahçeleri, imarethanelerin yapımı ve bakımı dahil olmak üzere tüm şehre fayda sağlayan çok çeşitli hizmetleri kapsıyordu. Vakıfların bu dönemde Osmanlı toplumundaki rolü ve önemi şu şekilde ifade ediliyordu: Bir kişi vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallarından yer ve içer, vakıf kitaplarından okur, bir vakıf mektebinde hocalık yapar, maaşını vakıf idaresinden alır ve öldüğü zaman vakıf bir tabuta konulup, vakıf bir mezarlığa gömülürdü (Arsebük, 1938, s. 298). Bu nedenle vakıflar, Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahipti ve halkının yaşamına

önemli bir değer katmıştır. Bunun nedeni, vakıfların çok çeşitli sosyal hizmetleri kapsamasıdır.

Osmanlı kentleri içindeki vakıfları sosyal ve kültürel hizmetler açısından incelendiğinde, vakıfların toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda hizmet vermekten sorumlu oldukları ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, vakıflar, halkın en acil ihtiyaçlarını karşılamayı amaç edinerek, görevlerini dini, ahlaki ve sosyal hizmet yelpazesi içinde yerine getirdi. Vakıflar tarafından verilen hizmetlerin niteliğinin, bölgesel bağlam, geçerli zaman dilimi ve vakfın kurucusunun kişisel yetenekleri ve düşünceleri dahil olmak üzere çeşitli faktörlere bağlı olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle, vakıf aracılığıyla sunulan hizmetler bu doğrultuda farklılıklar göstermiştir (Dadaş, 2000, s. 9).

Çağdaş devlet anlayışında, devletin sorumluluğu olarak kabul edilen eğitim, sağlık, altyapı, din ve sosyal yardım gibi çeşitli hizmetler Osmanlı İmparatorluğu döneminde şahıslar tarafından kurulmuş vakıflar marifetiyle yürütülmüştür. Bu vakıflar, devlet üzerindeki yükü önemli ölçüde azaltan zengin akarlarla destekleniyordu. Ayrıca vakıflar, iskan ve imara katkılarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun genel işleyişinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Vakıflar, şehirlerde büyük camiler, çeşmeler ve simge yapıları gibi önemli yapıların inşasından ve kentsel bağlantı ve ulaşımı sağlayan yol sistemlerinin ve diğer unsurların kurulmasından sorumluydular. Ek olarak, bu tesisleri halka erişilebilir hale getirerek, şehirlerde kamu düzenini, refahı ve barışı sağlamada çok önemli bir rol oynadılar. (Barkan, 1942, s. 354).

Özetle, Osmanlı dönemindeki Bursa'da, günümüz belediyelerin sağladığı hizmetler kamu vakıfları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bursa'daki mahallelerde genellikle camiler, hamamlar, çeşmeler ve benzeri yapılar içeren temel vakıfların etrafında merkezlendi. Bu yaklaşım, çok sayıda örnek Türk-İslam kentinin yaratılmasıyla sonuçlandı.

3.8 Vakfın Temel Nitelikleri

Bir örgütün “vakıf” olarak nitelendirilebilmesi için bazı temel özelliklere sahip olması gerekir. Vakıfta sahip olması gereken bazı temel özellikler aşağıdaki gibidir (Arslan, 2019, s. 185):

- Vakıfta irade oluşturmak esastır.
- Vakıf sonsuzdur.
- Vakfedilen mallar yeniden kullanılamaz veya tahsis edilemez.
- Vakfın hukuki statüsü vardır.
- Vakıf gereklidir (geçerlidir) ve vakıftan geri ödeme yapılmaz.

Bursa'nın vakıflarına baktığımızda bu şartların sağlandığı görülmektedir.

3.9 Vakfın Menşei

Vakfın menşei yardımlaşma duygusuna dayanmaktadır. Yardımlaşmanın tarihi elbette insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak hukuki ve sistemsal açıdan bakıldığında Hz. Peygamber zamanına kadar olan yardımlaşma hizmetlerini sadece kurucu kuruluşlar bağlamında değil, devletin ve çeşitli Sivil Toplum Kuruluşları'nın hizmetleri olarak değerlendirmek daha doğru görünmektedir (Yapıcı, 2013, s. 68).

Bazı Batılı araştırmacılar vakfın kökeni hakkında farklı hipotezler öne sürmüşlerdir. Köprülü'nün vakıf çalışmalarına dahil ettiği Mouradja d'Ohsson, Robe, Mercier ve Marcel Morand gibi yazarların da ileri sürdüğü gibi vakıf kurumu ve özellikle aile vakıfları, miras düzenine karşı çıkanların karşıt tutumlarından kaynaklanmaktadır. Vakıfların yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri de varlıklarını yağmacı otokratik yöneticilerin gasp ve müsaderesinden kurtarmak ve varlıklarını çocuklarına bırakmak isteyen zenginlerin bir araç olarak vakıf kurma düşüncesi olmuştur. Batılı yazarların bu görüşleri hiç şüphesiz onların İslam'a ve özellikle Osmanlı'ya karşı önyargılarını göstermektedir. İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm toplum dahil olmak üzere kuruluşun bir takım materyalist görüşlere dayandırılması kabul edilemez, aynı zamanda vakıf ve mekanizmalarını anlamada bilgi ve açıklamalarının da yüzeysel olduğunu göstermektedir (Yurtlak ve Bayder, 2021, s. 265; Köprülü, 2013, s. 191).

Vakıf müessesesi; İslam ile doğan, İslam'ı temel alan, Müslüman toplumun geneline yayılan, Müslüman toplumu din, eğitim, sosyal, kültürel, kentsel, ekonomik, siyasi, demografik gibi birçok alanda ve hizmette derinden etkileyen bir kurumdur. Vakıf Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar arasında hızla yayılmıştır. Türk-İslam tarihinde vakıfların sosyal hayata en derinden dahil olduğu dönem ve coğrafya Osmanlı dönemi ve bu devletin yayıldığı coğrafyadır (Telli, 2020, s. 456). “İster

kadim medeniyetlerden miras alınan şehirler, ister yeni kurulanlar olsun Müslümanlar gittikleri her yere ruhlarını taşımıştı” (Yıldız, 2023). Vakıf müessesesi de Bursa’nın Osmanlılar tarafından fethiyle şehre hayat veren ve şehri diri tutan bir ruh olmuştur.

3.10 Vakfın Unsurları ve Şartları

Vakfı oluşturan unsurlar dörde ayrılır ve bu unsurlar içerisinde belirli şartların yerine getirilmesi gerekir. Bu şartlar gerçekleştiğinde vakıf sahih ve nafiz (geçerli) olmaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2020, s. 184).

Vâkıf: Vakıf oluşturan kişiye vâkıf denir. Vakfın sahih ve nafiz olabilmesi için vâkıfın akıllı, olgun, özgür ve ayrıcalıklı, üretme ve verme yeteneğine sahip olması gerekir. Kişinin gasp edildiğini, tiksindiğini (can ve mal tehdidi altında olduğunu) söyleyen bireyin vakfı asılsızdır. Vakfedenin şartı, batıl bir şart olmadıkça, şeriat hükmü (hüküm) olarak kabul edildiği için yerine getirilmesi gerekir (Telli, 2020, s. 198).

Mevkûf: Vakfedilen mülk mevkûf olarak tanımlanmaktadır. Buna göre; mevkûf malın vakıfta aranan beka şartına uygun ve elverişli olması, mütekavvim olması yani faydalanılması mümkün olması, yasal olması ve şeriatın iznine uygun olması, mevkûf mallar olması gerekmektedir. Mevkûf mülkün mülkiyetinin tamamının vâkıfın mülkiyetinde olması gerektiği ve caminin ancak aynı olarak kullanılabileceği bilinmektedir. Okul, kütüphane gibi vakıflarda varlıkların malın ifraz edilmiş olması ve hisseli olmaması gerekir (Beşirli, 2010, s. 33).

Mevkûfun aleyh: Adına vakfın kurulduğu kişi veya kişileri belirtmektedir. Bu insanlar ya belirli kişiler ya da fakirler, alimler, mücahitler, camiler ve medreseler gibi spesifik olmayan kişilerdir. Hukukçulara göre bilinen, mevcut, bilinmeyen, Müslüman, gayrimüslim, yakın ve uzak gibi bir veya birden fazla kişi için vakıf kurulması caizdir. Ayrıca gelecek nesil için bir temel oluşturulmasına da izin verilmektedir. Ebu Yusuf’a göre vakfedenin kendisinin yaptığı vakıf caizdir (Sırım, 2018, s. 23).

Vakfın sigası veya vakfiyesi: Vâkıfın ithaf amacıyla yaptığı ve kaydettiği beyanlar vakfın sigası olarak adlandırılmaktadır. Hanefilere göre kişi şöyle diyebilir: “Benim bu arazim miskinlere ebediyyen vakfedilmiş bir sadakadır” veya “Allah’a

vakfedilmiştir” veya “hayır ve bir cihetine bir vakıftır.” dediği zaman vakfetmiş olmaktadır. Ebu Yusuf’a göre vakfın sahih olması için " vakfettim " veya " vakıftır " demek yeterlidir (Şensoy, 2016, s. 48).

Bursa'nın kuruluşu sırasında bu konunun ağırlıklı olarak İmam Ebu Yusuf'un görüşünün takip edildiği görülmüştür. Bursa'da Karlılı Mehmed Paşa, Memiş bin Osman, Hafız Sabri Efendi ve Şafizade Seyyid Sadi Efendi gibi vakıf kurucuları para, dükkân vb. şeyleri bağışlamışlar, daha sonra bu vakıflardan çekilmek istemişler ancak bu talepleri mahkeme tarafından reddedilmiştir (Özer, 2006, s. 272).

3.11 Bursa’da Kurucuları Açısından Vakıflar

Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde olduğu gibi devlete vergi veren Müslümanlar ile gayrimüslimler reâyâdan sayılmış ve araştırmacılar tarafından, toplumun genel olarak aşağıda Çizelge 2.1’de verilen tabakalara ayrıldığı kabul edilmiştir. Bu bölümde vakıflar, sosyal statülerine göre ele alınıp daha sonra cinsiyete göre kategorize edilmiştir.

Çizelge 2.2 : Osmanlı Döneminde Sınıfsal Gruplar.

Müslümanlar	Gayrimüslimler
Askerî Sınıf	Kilise Temsilcileri (Papaz, Bursa Divan tercümanları)
Eşraf (Ağalar)	
Esnaf ve Tüccarlar	Zimmî Esnaf ve Tüccarlar
Köylüler	Köylüler
Köleler (Müslümanlara ait)	

Kaynak: Korkmazer, 2023, s. 24.

3.11.1 Sosyal statüleri açısından

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyıla gelindiğinde siyasi ve idari yönden yapısal zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde idari sistemlerin olgunlaşması ve ulusal sınırların genişlemesi ulusun temel kimlikler kazanmasına olanak sağlamıştır. Bir devletin temel unsurlarından biri olan toplum, kuruluşundan bu yana çeşitli ırklardan insanlardan oluşmuş, ekonomik, dini ve idari şartlara göre sınıflara ayrılmıştır. İstanbul’un fethi esnasında görev alanlar da bu tasnife dahil edilmiştir. Osmanlı toplumunun oluşumunda önemli rol oynayan dini faktörlere göre insanlar Müslümanlar ve gayrimüslimler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Gayrimüslimler,

çoğunluğu Hristiyan olan, İslam dışındaki dinlere mensup insanlar olarak kabul edilmişlerdir (Alkan, 2004, s. 62).

İnsanlar nasıl ırk ve dinsel yönden farklılık gösteriyorsa, toplumdaki rollerine göre de farklı kategorilere ayrılmışlardır. İnsanları toplumdaki işlevsel rollerine göre de gruplandırmak, düzenli ve sağlıklı bir sosyal yaşam sürdürebilmek için gereklidir. Toplumun iki ana sınıfı uyum içinde olduğu sürece devlet varlığını sürdürebilmektedir. Bu sınıflardan biri de dini ve idari yetkilere sahip olan, vergiden muaf olan, hazine ve tımarlardan geliri olan ve bu nedenle toplumda statü ve ekonomik üstünlüğe sahip olan *askeri sınıftır (yöneticilerdir)*. Diğeri ise devletin idaresini etkilemeyen, üretimden, ticaretten ve vergilerin ödenmesinden sorumlu olan yani yönetici sınıfı destekleyen *reayâ sınıfı (yönetilenler)* idi. Egemen sınıfı destekliyorlardı (Başol, 2008, s. 114).

Yönetici ve yönetilen sınıflarını oluşturan kitleler de işlevlerine göre farklı kategorilere ayrılmıştır.

Klasik Osmanlı toplumunda *asker sınıfı*, padişahın fermanıyla devlete hizmet eden memurlardan oluşmuştur. Faaliyet alanlarına göre *Seyfiye*, *Kalemiye* ve *İlmiye* olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır. Padişah ve devlet işlerinden sorumlu saray halkı bu sınıfın en iyi temsilcileri arasındaydı. Saray nüfusu, hoca, doktor, bazı ağalar gibi hem padişaha hem de devlete hizmet eden memurlar ve padişah ailesinin yaşadığı harem sakinlerinden oluşmuştur. Ehl-i örf olarak da bilinen *Seyfiye*, savunmanın yanı sıra idari görevler de yapan, iyi giyimli sipahiler ve kapıkulu askerinin adıydı. Yönetimdeki üçüncü grup ise, bugünkü anlamıyla Osmanlı bürokrasisi olan *Mebusan Meclisi* ve *Maliye Nezareti'nin başkanlarıdır*. *İlmiye* sınıfı toplumun dini, hukuki ve eğitimsel yönlerinden sorumlu olanları içermiştir (Okudan, 2013, s. 182).

Reayâ sınıfı olarak belirtilen toplumsal sınıfın sosyal statüleri düşük ve homojen bir yapı göstermemişlerdir. Yaşadıkları çevreye ve becerilerine bağlı olarak farklı meslekler edinmişlerdir. Osmanlı toplumunda köy sakinleri çiftçi, şehir sakinleri ise zanaatkar veya ticaretle uğraşan kişilerdir. Göçebeler yaylalarda ve kışlık yerleşim yerlerinde yaşamış, hayvan yetiştirerek geçimlerini sağlamışlardır. Bu toplumun sınıflandırması katı bir kast sistemine dayanmamıştır. Görevlerini iyi bir şekilde yerine getirenler, göçmenlik statüsünden askerlik statüsüne geçiş veya mevcut

pozisyonlarında bir üst kademeye terfi etme hakkına sahip olabilmışlardır (Akyılmaz, 2004, s. 225).

Araştırmanın bu bölümünde belirlenen vakıf kurucuları, toplumdaki işlevsel rolleri dikkate alınarak önce sosyal statülerine, ardından cinsiyetlerine göre gruplandırılmıştır. Ancak bu sınıflandırmanın kesin sınırları yoktur ve kişiler birkaç kategoride değerlendirilebilmektedir. Yukarıdaki kategorilerden herhangi birine girmeseler bile vakıf bilgilerinde yer alan bilgilere göre farklı gruplar oluşturulmaktadır. Öncelikle ülkenin idari kadrosunu oluşturan askeri sınıf, faaliyet alanlarına göre sınıflandırılmıştır (Başol, 2008, s. 14).

3.11.1.1 Askerî sınıf

Askeri sınıf, padişah ve ailesinin yanı sıra ilmiye, kalemiye ve seyfiye üyelerinden meydana gelmiştir. Bu sınıfın üyeleri devlet hazinesinden para ya da tımar sisteminden gelir elde etmişlerdir. Misyonu, dini ve geleneksel hukukun uygulanması yoluyla insanlar için adaleti ve refahı sağlamaktır. Ayrıca vakıf personeli veya tarikat mensuplarının kurduğu vakıflar da bu grup içinde değerlendirilmiştir (Bayartan, 2008, s. 166).

- İlmiyeye mensup vakıf kurucuları

Fatih Kanunnâmesi'ne göre İstanbul Müftüsü veya Şeyhülislam, İlmiye sınıfının en prestijli üyesiydi. Çünkü İstanbul Müftüsü veya Şeyhülislam fetva verme yetkisi bulunmaktadır. Ancak 16. yüzyıla kadar kazaskerlerin yevmiyesi Şeyhülislam'inkinden daha yüksek verilmiştir. İlmiye sınıfının en yüksek rütbeleri, sarayda şehzadelere ders veren öğretmenlerdi. Bu öğretmenler gündüzleri sarayda çalışıyor, akşam evlerine dönüyorlardı (Kılıç, 2018, s. 155).

İlmiye hiyerarşisinin alt seviyelerinde müftüler, kadılar, profesörler ve din görevlileri vardı. İlmiye sınıfına mensup olan ve vakfi kuranların isimlerinin başındaki "Mevlana" sıfatı o dönemde alimlere verilen bir sıfat olup, günümüzde "efendimiz" anlamına gelmektedir. Bu toplumsal sınıfta kullanılan Çelebi lakabı, başlangıçta padişah oğulları tarafından kullanılmış, daha sonra bu isim şehir eğitimi almış kibar ve eğitilmiş kişilere verilmiştir (Eravcı, 2013, s. 33). Ek A'da ilmiyeye mensup vakıf kurucularının ismi ve vakıfları, Ek B'de ise ilmiye sınıfına mensup ulemânın vakfettiği mülk sayıları ve para miktarları verilmiştir (Demirel, 2006).

- Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları

Seyfiye, savunmanın yanı sıra idari görevleri de yerine getirerek askeri rütbelerin ikinci bölümünü oluşturmuştur. Osmanlı'da “*asker*” sıfatı önceleri sadece askerler için kullanılırken daha sonra idari teşkilata mensup tüm kişilere bu isim verilmiştir. Seyfiye, gelire göre iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi maaşını devletten alan kapıkulu askeri, ikincisi ise emlak vergisi toplayan tımarlı sipahilerdir. Vilayet ve sancak gibi idari birimlerin yöneticileri her iki kategoriden de atanabilmektedir (Demirel, 2006, s. 72). Ek C’de kendileri veya babaları çeşitli idarî görevlerde yer alan vâkıflar yer almaktadır.

- Sarayda yaşayanlar

Askerî sınıfın en üst kademesini padişah ve saray halkı oluşturmuştur. Sarayda yaşayanların itibar yönünden daha üst seviyede olanları padişahın ailesidir. Vakfiyelerde genellikle padişahların anneleri, eşleri, kızları, torunları ve gelinlerinin veya babaları ya da eşleri devletin yüksek kademelerinde görev yapan saray kadınlarının vakıfları bulunmakta olup bazıları birden fazla vakfiye düzenlemiştir (Baş, 2019, s. 267). Ek Ç ve Ek D’de tarihleri veya hizmet amaçları farklı olduğu için bunlar ayrı ayrı belirtilmiştir.

- Tarikat mensupları

Osmanlı Devleti’nin kuruluşu sırasında Anadolu Abdalân-ı Rûm zümresi ailesiyle birlikte savaflara katılmıştır. Devlete bağlı mutasavvıf alimler, halkın örgütlenmesinde ve yöneticilere manevi destek sağlanmasında önemli rol oynadılar. Resmi görevli olmasalar da devlet, Sufi toplumuna, halkın manevi dünyasının gelişimini olumlu yönde etkileyen çeşitli ayrıcalıklar vermektedir. Ulusal idari düzeyde önemli görevler üstlenen bazı şeyhler ve ailelerinin yanı sıra askeri sınıf mensupları da kısmen vergiden muaf tutulmuş, faaliyetlerine izin veren sertifikalar almış, Tekke ve Zaviye inşa ve onarımına yardım edilmiştir. Hem siyasetçiler hem de halk tarafından büyük saygı duyulan dinî grupların mensupları, resmi olarak askeri personel olmasalar da bir anlamda sivil din personeli olarak bu bölümde değerlendirilmektedir. Bu nedenle tarikata mensup olan vakfın kurucusuna askeri rütbe verilmiştir (Döğüş, 2002, s. 291). Ek E’de tarikat mensuplarının kurdukları vakıflar sunulmuştur.

- Vakıf çalışanları

Vakfiyelerin analizi, onarım, temizlik, gelir ve giderlerin hesaplanması gibi görevler için çalışanlar oluşturulmuştur. Büyük vakıfların küçük vakıflara göre daha fazla çalışanı vardır. Bu görevler *kâtip*, *câbi*, *ferrâş* ve *kayyım* gibi görevliler tarafından yerine getirilmiştir (Balık, 2006, s. 266). Ek F’de vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar sunulmuştur.

3.11.1.2 Reayâ sınıfı

Osmanlı toplumu’nun ikinci sınıfı reayâ sınıfıdır. Reayâ toplumsal sınıfı; hayvancılıkla uğraşan göçebelerden, tarımla uğraşan köylülerden ve şehirlerde yaşayan, ticaret ve sanatla uğraşan kentlilerden oluşmuştur. Reayâ sınıfı; tüccar, esnaf ve azatlı olarak görülmüştür. Ayrıca statüsü belirlenemeyen vakıflar da “Statüsü bilinmeyen vakıflar” başlığı altında ayrı bir kategoride incelenmiştir (Öz, 2007, s. 490).

- Tüccar

Bursa’nın ticaret merkezi, gelişmiş bir ipek endüstrisinin merkezi olduğunu göstermektedir. Avrupa ile Orta Asya, Hindistan ve Arabistan arasındaki ticaret yollarının üzerinde bulunması, dünya ticaretinde öneminin artmasına neden olmuştur. Üretilen ipek, ulusal sınırları aşıyor ve dünya standartlarında kaliteye sahip olup, denizaşırı tüccarların dikkatini çekiyordu. İpeğin yanı sıra baharat, demir, deri ve ağaç ihracatı da önemli ticaret alanlarıydı. Bu tüccarın vakıf kurumlarında ülkenin ticari temsilcisi olarak yer alması, onun toplumdaki itibarını artırmıştır (Demirel, 2006, s. 72). Ek I’da Bursa’da yapılan vakıflara yer verilmiştir.

- Esnaf

Şehirler ve ülkeler arasındaki ticaret tüccarlar tarafından sağlanmaktadır. Şehirde toplumun ihtiyacı olan malların üretim ve dağıtım görevini ise esnaf üstlenmiştir. Her bir esnaf kendi kabiliyetine göre farklı alanlarda görev yapmaktadır. Bazı esnaf ise baba mesleğini devam ettirmektedir. Esnaf lonca teşkilatı içinde örgütlenmiştir. Lonca, esnafın bir bütün halinde hareket etmesini sağlayan ve kişisel, toplumsal çıkarları koruyan bir sistemdir. Loncalar hiyerarşik bir yapıya sahiptir. İlk basamakta çıraklar, daha sonraki basamaklarda ise sırasıyla kalfalar, ustalar, şeyh,

nakib, duâcı, çavuş, yiğitbaşı ve kethüdâ bulunmuştur (Baş, 2008, s. 24). İncelenen dönemle ilgili esnafların kurduğu vakıflar Ek-I’da verilmiştir.

- Mühtedîler

Vakıflar toplumdaki işlevsel rollerine göre sınıflandırılır. Ancak vakıf belgelerinde "mühtedî" veya "atîk/atîka" olarak anılan kişilerin vakıfları da toplumsal yapı çeşitliliğini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu nedenle kendi kategorilerinde değerlendirildiler. *Mühtedîler* iki gruba ayrılır. İlk grup *hür mühtedîler*, ikinci grubu ise *azat edilen mühtedîler* oluşuyor (Himmetoğlu, 2020, s. 136).

- Hürler

“Vakfiyelerinde milletleri belirtilmeyen iki vâkıfe, ailevî vakıf oluşturmuştur. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus, gerek hür gerekse azatlı mühtedîler genellikle “b./bt. Abdullah” olarak anılmaktadır. Ancak vâkıflardan biri esnaf diğeri tacir iki kişi “b. Torodî” olarak belirtilmişlerdir. Hür oldukları anlaşılan bu kişiler babalarının isimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir” (Odabaşı, 2012, s. 51).

- Azatlılar

Azatlı, efendisi tarafından hürriyetine kavuşturulmuş kimseler için kullanılmıştır.

“İslam, gerek ayetlerle ve gerekse hadislerle kölelerin azat edilmesini teşvik etmiştir. Müslümanlar da bunu bir gelenek haline getirerek hayatlarının bir parçası olarak kabul etmişlerdir. 16. yy.da da köle azat etme geleneğinin yaygın olduğu vakıflardan anlaşılmaktadır. Bu kişilerin babalarından “Abdullah” diye söz edilmiştir. Osmanlıda Abdullah ismi yaygın olarak kullanılmamaktadır. Babası Abdullah olan kimseler için de özellikle “hür/hürre” tabirleri kullanılmaktadır. Vakfiyelerde de “b./bnt. Abdullah” ile birlikte “atîk/atîka” ifadesi geçebilmektedir. Azatlıların büyük çoğunluğunun daha önce Müslüman olmayan kişiler olduğu bilinmektedir. Daha sonra Müslüman olsalar bile kendi babalarının ismini kullanmamaları yeni hayatlarını benimsediklerini göstermektedir” (Erdoğan, 2018, s. 71).

- Gayr-i müslimler

Osmanlı toplumunda azınlık statüsündeki gayr-i Müslimler de vakıf kurmuşlardır. Gayr-i Müslimler arasında Hristiyanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. İncelenen belgelerde de “nasranî” olarak ifade edilen Hristiyanların vakıfları yer almaktadır (Yıldız, 2019, s. 143).

“Hristiyanların, vakıflarını bulundukları mahallelerdeki kiliselere vakfederek dinî vakıflar oluşturmaları, Hristiyan azınlıkların Müslümanlar’ın vakıf anlayışından etkilendiklerini göstermektedir. Kaldı ki Hristiyanlar, Osmanlı mahkemelerine vakıf kurmak için

başvurduklarında, onlar için de câri olan İslâm vakıf hukuku uygulanmıştır” (Kermeli, 2010, s. 170). “Balık Pazarı Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı mekanlar arasındadır. Ancak diğer iki vakfın Şeyh Paşa Mahallesi’nde yapılmış olması burada da gayr-i Müslimlerin yaşadığını düşündürmektedir. Ayrıca vakfedilen mülklerin kiliseye bağışlanması kiliselerin faal olduğunu, dolayısıyla gayr-i Müslimlerin ibadetlerinde kısıtlama olmadığını göstermektedir. Bu durum, günümüzdeki soykırım iddialarının aksine, Osmanlı toplumundaki inanç hürriyetinin de resmî belgesidir” (Karataş, 2007, s. 127).

- Çelebi

“İlk dönemlerde şehzâdeler için kullanılan çelebi unvanı, daha sonraları okuma yazma bilen, asil ailelere mensup saygın kişiler için kullanılmıştır. Farklı dönemlerde değişik manalarda kullanılan “*çelebi*” unvanını alanlar, belli bir grubu temsil etmedikleri için ayrı kategoride değerlendirilmişlerdir. Statüleri daha belirgin olanlar diğer gruplarda yer almaktadır” (Oğuz, 2013, s. 227).

- Statüsü belli olmayanlar

Statüsü belli olmayanlar vakıflarda kurucularının statüleri, isimlerinde bulunan unvanlara göre belirlenmiştir. Buna göre “*Mevlânâ*” ilmiye, “*bey*” seyfiye, “*dede*” tarikat ehli, “*hoca*” tüccarlar tarafından kullanan sıfatlardır. Ancak isminde bu sıfatlardan herhangi biri bulunmayan vâkıflar da bulunmaktadır.

“Bu vâkıflar, “Statüsü Belli Olmayanların Kurdukları Vakıflar” içerisinde değerlendirilmişlerdir. Statüsü belli olmayan kadınların ve erkeklerin kurduğu vakıflar aynı kategorilerde değerlendirilmiştir. İsimlerinin içinde ayırt edici bir sıfat bulunmayan kişilerin bu kategoride değerlendirilmiş olması, onların bir meslek grubuna dahil olmadıkları anlamına gelmemektedir. Özellikle erkeklerin ev geçindirmek için bir işle meşgul olmaları göz önüne alındığında, statüsü belli olmayan grubun içerisinde esnaf, tüccar veya tarikat ehli kişilerin bulunması muhtemeldir. Ancak bu, vakfiyelerde belirtilmemiş olabilir. Özellikle tarikat mensuplarının belli bir sıfat almak istemedikleri bilinmektedir” (Akkoç Kırçıl, 2010, s. 34).

3.11.2 Osmanlı döneminde kadın vakıf kurucuları

Kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu’ndaki kadınlar vakıfların kurulmasında yer aldı. Bilinen ilk vakıf, Orhan Gazi’nin eşi Asporça Hatun tarafından 723/1323 yılında kurulmuştur. Bu vakıfların büyüklüğü kurucularının varlıklarına göre değişiyordu. Bu vakıfları kuran kadınların hükümdarın ailesiyle sınırlı olmadığını belirtmek önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki hayatın her kesiminden kadınlar hayır işlerine katkıda bulundu. Vakıfların yaklaşık% 15’i kadınlar tarafından kuruldu, ancak bu yüzde şehirlere bağlı olarak %10 ile %50

arasında değişiyordu. Osmanlı'da bazı kadınlara, özellikle saray soylusu kadınlara ulufe verilirdi. Ulufe alan bu kadınlar gelirleri ve malları aracılığıyla hayır kurumlarına katkıda bulundular. Bu konuda değerli bir örnek, mülkünü hastane, mektep, cami, çeşme ve sebil gibi çeşitli hayır işlerini desteklemek için kullanan Bezmiâlem Vâlide Sultan'dır. Valide ve hanım sultanlar, “paşmastik” gelirleri sayesinde önemli vakıflar kurdular. Genel olarak, Osmanlı kadınları, servetlerini toplumun iyiliği için kullanma konusunda Allah'ın rızasını almak için gayretle çalıştılar (Akkoç Kırçıl, 2010, s. 41). Mekke'de Hz. Muhammed'e vahyedilen Tegâbun Suresi'nde hayırseverliğin önemi vurgulanmaktadır.

“15. Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.

16. O halde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliklerinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

17. Eğer siz Allah'a güzel bir borç verirsiniz Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah şükrün karşılığını verendir. Halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).

18. O gaybı da, görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu sureyi destur edinen kadın ve erkeklerin çeşitli kategorilerde vakıfları bulunmaktadır. Örnekler arasında bilim adamları, zanaatkarlar ve tüccarlar yer almaktadır. Ancak kadınların bu gruplara ait olmaması bu statüye sahip olmadıkları anlamına gelmemektedir. Örneğin, Nilüfer Hatun Osmanlı'nın kuruluşunun ilk yıllarında İznik'in Osmanlı kentine dönüştürülmesinde ve bu kentin yönetiminde önemli rol oynamıştır. Diğer bir örnek ise, kuruluş belgelerinde geçen “Şeyh” ve “Derviş” gibi ifadeler mezhebin ileri gelenlerine yani erkeklere atfedilen sıfat olmasına karşın, kadınların da tasavvufla ilgilendikleri bilinmektedir. Örgütlerini belirli bir dini mezhebe bağımlı hale getirenler bunun bir örneğidir. Osmanlı toplumunun ataerkil yapısından dolayı genel olarak erkek odaklı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Kapsamlı bir değerlendirme, vakfiyeleri dikkate alınarak yapılmıştır (Akkoç Kırçıl, 2010, s. 41).

Kadınların tertiplelediği 271 vakfiyeden 261'i kadın vakıf statüsündedir. Vakıf kuran kadınlardan bazıları ülkenin en yüksek rütbeli padişahlarının eşleri, anneleri ve kızlarının yanı sıra varlıklı ve bağışta bulunabilen kadınlardır. Amaç Allah'a yakınlaşmak ve O'nun rızasını kazanmak olduğundan, insanların statü ve servetlerine

göre herhangi bir sınırlama yoktu, aksine yöneticiler cömert davranmışlar ve halklarını bu konuda teşvik etmişlerdir (Demirel, 2006, s. 60).

Kadınlardan farklı olarak erkekler tüm kategorilere dahil edilmektedir. Dolayısıyla araştırma döneminde erkeklerin kadınlara göre vakıf kurma konusunda daha aktif oldukları görülmektedir. Ancak 16. yüzyılda Osmanlı toplumunda kadının konumu göz önüne alındığında bu sonucun hafife alınmaması gerekmektedir. Erkek egemen toplum olsa da kadınların oranı yüksektir (Gürsoy ve Özdeğer, 2022, s. 574).

Bu egemenlik sayesinde kadın artık eve hapsolmemiş ve dış dünyayla bağlantılı hale gelmiştir. Ekonomik özgürlüğe ve güce sahip olan bu kadınların çoğunun çalışan kadınlar olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Bu onların toplumdaki konumlarını güçlendiren bir faktördür. Hatta pek çok vakıf, kadınları vakıf yöneticisi olarak görevlendirmektedir. Alternatif olarak bu görev eşleri tarafından da verilmektedir. Bu onlara, eşlerine ve topluma olan güveni göstermektedir. Çünkü müteveli vakfın tüm idari işlerinden sorumlu olup, tevliyet bu görevleri yapabilecek ehliyeteye sahip kişilere verilmektedir. İncelenen vakıf belgelerine göre kadınların dini ve hayırseverlik faaliyetlerini erkeklere göre daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Bu durum, müteveli heyeti olarak vakıf işlerinin daha dikkatli yürütülmesi gerektiğini, dolandırıcılık ve yolsuzluğa hoşgörü gösterilmemesi gerektiğini, dolayısıyla vakfın uzun süre sorunsuz bir şekilde ayakta kalma şansına sahip olduğunu göstermektedir (Polat, 2020, s. 126).

3.12 Bursa’da Mevkufata Göre Vakıflar

Vâkıftan sonra, vâkfın en önemli ikinci unsuru vakfedilen mülktür. İslam hukukuna göre gayrimenkulün belirli özelliklere sahip olması gerekir: Mevkûfun belirli olması, vâkıfın mülkü olması, yararlanılabilir olmasıdır. Bu bölüm, bağışlanan mülkün taşınır veya taşınmaz olmasına göre sınıflandırılmasını sağlamaktadır. Vakfın gayrimenkullerin yanı sıra para vakıfları başta olmak üzere çeşitli ihtilafı taşınır varlıkları da vakfettikleri ortaya çıkmıştır (Altun, 2022, s. 585).

3.12.1 Gayr-i menkul vakıflar

Özel amaçlı gayrimenkuller işlevine göre; konut, ticari tesis, eğitim/dini tesis, tarımsal tesis gibi sınıflandırılmaktadır. Gayrimenkullerde binalar için “müsakkafât” tabiri, tarım arazileri için ise “müstegillât” tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca vakıf, gelir

elde etmek ve cami, okul gibi kar amacı gütmeyen kuruluşlara doğrudan fayda sağlamak amacıyla kısmen borçlandırılmaktadır. Kira geliri sağlayan konutlar gayrimenkullerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Öztürk, 2014, s. 26).

3.12.1.1 Konutlar

Gayrimenkullerin % 67'sini oluşturan konut yapıları ev, hücre, oda, konut ve tek dairelerden oluşmaktadır. Tapuda evin bulunduğu semtin adı, sınır komşuları ve evin özellikleri ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Özellikle evler hakkındaki bilgiler dönemin mimarisine dair fikir vermektedir. Evler diğer evlere göre daha büyük, genellikle iki katlı ve bahçelidir. Alt ve üst katlarda yer alan odalar, odalar arası hareketi sağlayan kanepeler, mutfak, tuvalet ve kuyu, evin bileşenleridir. Özel amaçlı inşa edilen evlerin %71'inde çeşmelerden veya su çeşmelerinden bahsedilmektedir. Bazıları suyu komşularıyla paylaşmaktadır. Evin bazı mobilyaları vakıf belgelerinde belirtilmemiştir. Dolayısıyla çeşme ve kuyu ihtimalini de hesaba katarsak bu yüzde daha da artmaktadır. Uludağ kaynaklarından (çoğunlukla temellerden) gelen sular genellikle evden eve akmakta ve bu su için evlerin bahçelerine havuzlar yapılmıştır. Vakfiyelerde havuzlar için “*habiye-i mâ-i câri*” ifadesi kullanılır ki “*akarsu havuzu*” demektir. Bu su kütleleri ortak bir kentsel ağa bağlı değildir ancak birçok evde su veya kuyu bulunmaktadır. Bu durumu tespit eden Evliya Çelebi haklı olarak “el-hasıl Bursa demek, sudan ibaret kelimadır” demiştir (Metin, 2014, s. 360).

Vakıf belgelerinde de evin “*Gurfe*” adı verilen bir bölümünden bahsediliyor. Gurfe bir odanın üstünde, bir avluda ya da bir kanepenin üzerinde yer alan bir yer olarak tasvir edilmekte ve hatta içinde şömine bile olabilmektedir. Güncel karşılığı net olarak anlaşılamadığı için “*Gurfe*” olarak çevrilmiştir. Ayrıca bazı evlerde büyüklüklerine göre bodrum, fırın, yazlık ve kışlık odalar, bekar dairesi, hücre, yüzme havuzu, kiler, ambar, çardak veya ahır da bulunmaktadır. Bu tarz ev, varlıklı ve kalabalık ailelerin yaşadığı bir konaktır (Canbulat, 2021, s. 204).

İkinci özel konut kategorisi ise tek katlı haneler, odalar, hücreler ve evlere göre daha küçük olan bekar dairelerinden oluşmaktadır. Dar gelirli hanelerin ve küçük ailelerin barındığı bu yapılar genellikle yan yana inşa edilmiş minyatür yapılardır. Çiftçiler bahçelerin içine inşa edilmiş odalarda yaşamışlardır (Açık ve Düzenli, 2015, s. 250).

Amaca yönelik olarak inşa edilen konutların % 22'si mukataadır. Mukataa ücretleri konutun büyüklüğüne göre değişmektedir. İncelenen belgelerde mukataanın asgari

miktarı yıllık 2 dirhem, azami miktarı ise 300 dirhemdir. Vakıf evleri kiralamak istendiğinde ve bunun ne şekilde olacağı konusunda herhangi bir bilgi bulunmaması durumunda *mütevelli*, *icare-i vahide*, *mukataa* veya *icareteyn* gibi vakıf için en avantajlı şekli seçmekte ve vakfi rakiplerine göre yönetmektedir. Kadınların konut vakıflarını tercih etmesi diğer konutların genellikle ticari amaçla kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Çınar, 2011, s. 106).

3.12.1.2 Tarım işletmeleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda reayâ, sahip oldukları mülkiyet hakları ve rakabesi üzerinde diledikleri gibi tasarruf etmekte özgür olmuşlardır. Arazisini işleyebilir, satabilir veya vakıf haline getirebilirlerdi. İncelenen dönemde insanların arazi geliştirme konusunda duyarlı olduğu ortaya çıkmıştır. Tarım arazileri çoğunlukla köylüler tarafından bağışlanmış ve gayrimenkul varlıklarının % 9'unu oluşturmuştur. Özel tarımsal işletmeler bahçeler, üzüm bağları, çayırlar, köyler ve mülklerdir. Bahçelerde genellikle nar, ceviz, dut ve armut ağaçları dikilmiş, tarlalarda ise pirinç yetiştirilmiştir. Bağışlanan tarım arazilerinin bir kısmının mukataalı olması, arazinin değil, üzerindeki mahsulün vakfın sahibi olduğunu göstermektedir. Abdülkadir Efendi'nin Timurtaş semtinde açtığı bahçe için ödenen Mukataa'nın asgari bedeli 5 dirhem, azamisi ise 1160 dirhemdir. Kira, mülkün verimliliğine, büyüklüğüne ve konumuna bağlı olarak değişmektedir (Çelik, 2012, s. 92).

Çiftlik geliri, vakıf ruhuna katkı sağlamak, yoksullara yemek dağıtmak, camilerin ihtiyaçlarını karşılamak ve ailevi amaçlara yönelik olarak dini ve sosyal amaçlara bağışlanmıştır. Sosyal amaçlı vakıflardan biri de Ulgarlar Mahallesi'ndeki Hacı Hamza bin Abdullah Vakfı'dır. Hacı Hamza, özel bahçesinden elde ettiği geliri yakındaki bir Müslüman mezarlığının bakımına desteklemek için kullanmak istemiştir. Vakfın böyle bir amaca hizmet etmesi, mezarlığa duyulan saygının ve o dönemde mezarlığın şehir içinde bulunmasının ve dolayısıyla çevre düzenlemelerine tabi olmasının bir göstergesi olarak görülebilmektedir (Demirel, 2006, s. 64).

Tarım arazilerinin bakımı tarım arazilerinin devamlılığı açısından önemlidir. Bu vakıfların arasında meyve bahçelerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni muhtemelen bağ ve bahçelerin çiftliğe daha fazla gelir getirmesidir. Aynı zamanda Bursa'da geçmişte meyve yetiştiriciliğinin de popüler olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni hiç şüphesiz sarayın meyve ihtiyacının Bursa'dan karşılanmasıdır.

Tarım sektöründe pirinç ekimi de meyve yetiştiriciliği kadar önemli olmasa da önemli bir yer tutmaktadır (Turgut, 2019, s. 105).

3.12.1.3 İktisadî kuruluşlar

Bursa'nın ticari ve sanayi şehri olması, ticari kuruluşların vakfa dahil edilmesinde olumlu etki yapmaktadır. Ekonomik kurum, gayrimenkul varlıklarının %22'sini oluşturarak mevkûfatta gelir açısından birinci sırada yer almaktadır. Vakfedilen iktisadî organizasyonlar iki kategoriye ayrılabilir: ticari organizasyonlar ve endüstriyel organizasyonlar (Demirel, 2006, s. 65).

1. Ticarî kuruluşlar

Ticari faaliyetlerin ülkenin en önemli merkezlerinden biri olan Bursa'nın kalkınmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Ticari amaçlarla inşa edilen ve kullanılan gayrimenkuller, diğerlerinin yanı sıra, esnaf ve tüccarların işletmelerini temsil eden mağazalar, hanlar, hamamlar, ahırlar, hangarlar, depolar, fırınlar ve kilerleri içermektedir. Mahallenin kendi çarşısının yanı sıra Balık Pazarı, Galle Pazarı, Ayakkabıcılar, Attarın ve Haratın gibi mağazaların yer aldığı bir çarşı da bulunmaktadır. Çarşının bir grup esnafın adını alması lonca teşkilatının etkisini akla getiriyor. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Bağışlanan işletmeler çoğunlukla kuaförler, kasaplar, ayakkabıcılar, sabuncular, bakkallar ve duvarcılardır. Mevkûfat arasında bir klinik de bulunmaktadır (Maydaer, 2008, s. 68).

Hanlar, üretimin ve ticaretin gerçekleştiği şehirlerde, özellikle de ticaretin etkin olduğu bölgelerde inşa edilmiştir. Aslında Bursa'nın hanları Ulu Cami çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu bölge şehir merkezi ve ticari faaliyetin merkezidir. Hanlar genellikle iki katlıdır; üst katında tüccarların kalabileceği odalar bulunur ve alt katında hayvanların saklanması için ahırlar ve malların depolanması için depolar ve ambarlar bulunur. Kare veya dikdörtgen avlularda çeşmeler ve camiler bulunur. O dönemde hanlar sadece yabancı tüccarların konaklama tesisi değil aynı zamanda şehirli esnaf ve tüccarların da iş yerleriydi. Hanlardan ikisi Kamber Çarşısı'nda, biri ise At Pazarı semtinde bulunmaktadır. Ayrıca hanın Boyacılar Çarşısı'ndaki payının yarısı bağışlanmıştı. Ayrıca Gülrüh Hatun Aydın'da 224 han, Hacı Yahşi bin Paşa Yiğit Akhisar şehrinde bir han açmıştı (Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 23 207b).

Dükkan vakıflarının % 27,5'i kadınlar tarafından bağışlanmış olup, bu kategoride sadece dükkân vakıfları ve hamam vakıfları kurulmuştur. Kadınların bağışladığı

mağazaların % 40'ı Hanzade Hatun'a aittir. Bazıları da durumu bilinmeyen kadınlar tarafından bağışlanmıştır. Bunlardan Sitti Nefise Binti Seyyid Ali Şerif, dükkânıyla birlikte bir kazan leva, bir çömlek yağ bağışlanmıştır. Kadınlar ticaret ya da zanaatla meşgul olmasalar bile bu alanlardaki mülk sahipliği genellikle miras ya da hediyeleşmeyle bağlantılıdır. Bazı kadınların babalarından veya kocalarından miras kalan mülkleri olsa da, özellikle kocalarından kendilerine hediye edilen mülklere sahip olan kadınların sayısı da azımsanamayacak kadar fazladır. Dolayısıyla bir kadının servetini adaması, onun hayırsever olma ve halka hizmet etme arzusunun bir ifadesidir (Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 23 207b).

Fırın bağışçılarından ikisi fırıncıdır. Bunlardan biri olan Pîrî bin Muhammed, Ali Paşa semtinde bir fırının yanı sıra iki hücre açmıştır. Vakfiyesinin devamında ise fırın ve hücrenin yıkılıp tamir edilmemesi üzerine hâkimin, hüküm şartlarına göre ruhuna adak olarak verilen 1900 dirheme satılmasına karar verdiği belirtilmiştir. Vakıf, artık işlevlerini yerine getiremese de, vakfın şartları dini metinlerdeki şartlarla aynıdır kabul edilerek, nitelik değiştirmiş ve toplumun çıkarlarını gözeterek hizmet vermeye devam etmiştir. Ticari faaliyetin mali açıdan devlete destek vermesi ve toplumsal refahı teşvik etmesi, devletin tüccarlara ayrıcalıklar tanımasında etken olduğu tespit edilmiştir. Aslında ticari sektörün temelleri, ülkenin sadece mağazaları korumakla kalmayıp aynı zamanda altyapı yatırımlarını da destekleyip teşvik ettiğini göstermektedir (Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 8 92b).

2. Sanayi kuruluşları

Bağışlanan gayrimenkullerin bir kısmı sanayi kuruluşudur. Bu grup, vakfın fabrikalarını, tuz madenlerini vb. içermektedir (Habib, 2020, s. 218).

Tuz, yalnızca gıdaların muhafazası ve deri tabaklama için değil, günlük yaşam için de ihtiyaç duyulan bir maddeydi ve üretimden dağıtımına kadar her şey devletin kontrolü altındaydı. Tuz üretimi, taşımacılığı ve ticareti birçok kişiye istihdam olanağı sağladı. Aynı zamanda önemli bir devlet geliri kaynağıydı. Tuzlaların mülkiyeti devlete ait olmasına rağmen, bazı küçük tuzlaların özel şahıslar tarafından işletilmesine izin verilmesi girişimcileri teşvik etmiştir (Altun, 2022, s. 612).

Tuzlalar üç yılda bir ihale yoluyla çalıştırılmıştır. Bu dönemde vergi mükellefi çiftçiler elde ettikleri kârın belli bir kısmını devlete ödemek zorunda kalmışlardır. Deniz çevresindeki tuz yatakları ve büyük göller, tarımsal faaliyetlerin yanı sıra en

uzun süreli vakıf gelirlerindendir. Özel tuzlalarından 10'u Gemlik yakınlarındaki Engürücük Karyesi'nde bulunmaktadır. Buradaki tuzcular Umur Bey'in oğlu Mehmet Çelebi tarafından açılmıştır. Tuz işlerinden elde edilen gelir mukataa başına 170 ile 280 dirhem arasında değişmiş ve sosyal yardım için kullanılmıştır. Diğer tahsis edilen tuz sahalarının geliri ise vakfın ruhuna uygun olarak Kur'an okuyan kişilere bağlanmıştır. Tuzla Vakfı, çeşitli istihdam fırsatları yaratmakta ve aynı zamanda sosyal ve dini amaçlara da katkıda bulunmaktadır. Mehmet Çelebi'nin ayrıca iki adet su çarkı temeli bulunmaktadır. Gemlik ve Gürle'deki tuz işlerinden elde edilen gelirler, tuz işleriyle aynı yerlerde harcanmıştır (Keskin, 2019, s. 123).

Toplumun en önemli besin kaynaklarından biri olan unu üreten fabrikalar, içinden geçen nehirlerin gücünden yararlanmıştır. Kurak mevsimde, su gücü tek başına fabrikanın çalışır durumda kalması için yeterli olmamıştır. Kış fabrikalar için en verimli dönem olmuştur. Kiralanan fabrika vakıf için önemli bir gelir kaynağıdır. Hibe edilen su türbinlerinden yedisi su çarkı, ikisi ise el değirmenidir. Ayrıca Abdülkadir Efendi İstanbul'a bir araba fabrikası, Gülruh Hatun Aydın'a üç su çarkı, Hanzâde Hatun da Edirne'deki Tunca Nehri'ne dokuz su çarkı bağışlamışlardır. Ekmeğe duyulan ihtiyaç, fabrika sayısını ve iş gücü olanaklarını, dolayısıyla vakfın gelir kaynakları da artırmıştır (Cengiz, 2022, s. 128).

3.12.1.4 Eğitim ve dinî hizmet amaçlı kurumlar

Gayrimenkullerin son kategorisi ise toplumun oluşumunda ve dini vecibelerin yerine getirilmesinde rol oynayan tesisleri içermektedir. Bu kategorideki vakıfların amacı gelir elde etmek değil, zengin ve fakirlerin vakfın kendisinden doğrudan faydalanmasına olanak tanıyan, kar amacı gütmeyen kuruluşlardır. Eğitimin ilk aşaması olan mektepler medreselere göre daha az organize olmakla birlikte okuma, yazma ve dini bilgilerin öğretildiği temel yerlerdir (Demirel, 2006, s. 66).

Vakfiyelerde Nakkaş Ali, Pınarbaş, Dâye Hatun, İbn-i Naal ve İmaret-i Bayezid Hüdavendigâr Mahalleleri'nde sıbyan mektepleri yer almaktadır. Mimari olarak medreseden daha sade bir yapı olan sıbyan mektebinin ve eğitim programının vakfiyelerdeki tasvirine benzer olduğu görülmektedir (Keleş, 2001, s. 183).

Zaviye, gayri resmi olmasına rağmen toplumun şekillenmesinde rol oynayan kurumlardan biridir. Ayrıca Zaviye'de yaşayan mutasavvıf alimlerin dini ve sosyal etkilerine de değinilmiştir. Zaviyeler genellikle dini kimlikleriyle öne çıksa da

turistler için misafırhane olarak da kullanılmaktadır. Hatta kalenin bahçelerinde zaviyeyi yaptıran Gülçiçek Hatun, zaviyenin gelirlerinden yolcuların yararlanmasını sağlayarak onların yiyecek almalarına, kıyafet almalarına ve diğer ihtiyaç duydukları her şeyi zaviyenin gözetiminde yapmalarına olanak sağlamıştır. Zaviyenin içerisinde türbe, mutfak ve odalar bulunmaktadır (Korkut ve Engin, 2018, s. 5).

Kalenderhane Vakfı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Dini tasavvuf eğitiminin aktarıldığı ve deneyimlendiği tekke ve zaviyeler, medrese tahsilli aydınların erişemediği yerlerde toplumun manevi duygularını tatmin etmeye hizmet eden tasavvuf okulları olarak görülebilir (İşlek, 2017, s. 6).

Müessesât-ı hayriyyeden olan mescidler de mevkûfât arasındadır. Her ne kadar aksi yönde görüşler olsa da mescidin yaratılışının Kabe ile başladığı inancı bu konuda Müslümanlar açısından teşvik edici bir unsurdur. İncelenen vakıflarda yer alan camiler İlmiye Vakfı tarafından açılmıştır. Camilerden biri Hoca Naib semtinde, diğeri ise Meydancık semtinde bulunmaktadır. Mevlânâ Hac Cafer bin Abdullah, camide görev yapan imam ve müezzinin maaşlarının ödenmesi, caminin kilim, mum ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için iki ev, bir fabrika ve arazi bağışlamıştır. Camiden herhangi bir gelir gelmediğinden vakıf, bağışlanan taşınır ve taşınmazları bakım ve onarım masraflarını karşılamak için kullanmıştır. Bu şekilde sadakanın varlığının devam sağlanmıştır (Öcalan, 2011, s. 22).

Yukarıdaki kategorilere uymayan sosyal ihtiyaçlar arasında kuyular, su ve köy altyapısı da yer almaktadır. Tüm canlıların yaşam kaynağı olan su, evlerin, fabrikaların işletilmesinde, tarım arazilerinin sulanmasında kullanılarak bağış gelirlerini artırmıştır. Gülçiçek Hatun, daha sonra beş kola ayrılan kalede bulunan suyun yanı sıra Sulu ve Kirazlık köylerinde pirinç ekiminde kullanılan suyu da bağışlamıştır. Ayrıca pirinç ekimine uygun arazisi ve burada yaşayan hayvanları olan bir Kavak köyü'nü açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda mîrî arazi kategorisindeki köyler, miras yoluyla hisse senedi vakfındadır. Bu tür vakıflar, devlet kurumlarının toplumu vakıf kurmaya teşvik etmesi açısından önemlidir. Bu arada Taşkun Hoca ilçesinde Hoca Rüstem isimli şahsın yaptırdığı kuyunun onarımı için mahalle sakinleri 3016 madeni para bağışında bulunmuşlardır (Maydaer, 2008, s. 153).

Toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda vakıfların kurulduğu görülmektedir. Bu vakıflar beş kategoride değerlendirilmektedir. Söz konusu vakıf kategorileri; barınma,

yiyecek, istihdam olanakları, ibadet, eğitim ve bayındırlık işleridir. Vakıflar hayırseverler tarafından kurulmakta ve sürdürülmektedirler. Toplumun ihtiyaçlarını kendi imkanları dahilinde karşılamak, devleti katkı sağlamaya teşvik etmektedirler. Yaptığımız bu çalışmada, devlet kurumlarının kesintisiz işlediği ve toplumsal refahın büyük ölçüde sağlandığı “sosyal işlevler” vakıflar üzerinde Bursa örneğinde incelenmiştir. Burada dikkate değer durum olarak vakıfların, yapıları ve yönetimleri bakımından özerk bir kurum haline gelmiş olduklarının tespit edilmiş olmasıdır. Bu suretle sosyal işlevlerini daha rahat yerine getirmektedirler (Demirel, 2006, s. 67).

3.12.2 Menkul vakıflar

Bir vakfın geçerli olabilmesi için vakfın taşınması gereken özelliklerden biri de mirasın ebedi olmasıdır. Taşınmazların bu unvanı taşımaması, taşınmazların kutsanamayacağı inancını doğurmuştur. Ancak daha sonra seyyar vakıflara belirli koşullar altında izin verilmesine karar verilmiştir. Taşınır vakfın geçerli olabilmesinin şartları; metnin bulunması, gayrimenkule konu olması ve vakfi iyi bilmesidir. Aksi takdirde vakıf müessesesinin sınırları önemli ölçüde daralacak ve ömrü kısılacaktır (Özcan, 2006, s. 105).

3.12.2.1 Para vakıfları

Parasal vakıflara ilişkin risaleler ilk kez 15. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yazılmıştır. Ancak parasal vakıflar ne zaman oluşturulduğuna dair hala yeterli bilgi mevcut değildir. 16. yüzyılda parasal hediyelerin yaygınlaşması bu konudaki tartışmaların artmasına neden olmuştur. 1545-1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi, mali vakıfların işleyişinden faiz alındığını ve bu nedenle buna izin verilmediğini ileri sürerek padişaha faizi yasaklamasını emretmiştir. Bir zamanlar yasak olan para bağışına, 1548 yılında şeyhülislâm Ebusud Efendi döneminde, dönemin önde gelen alimleri arasındaki tartışmalar ve muhalefet nedeniyle yeniden izin verilmiştir (Dumlu, 2015, s. 306).

Tartışmanın ayrıntıları burada verilmese de, ulema arasındaki anlaşmazlığın çalışma döneminin sonlarına doğru sosyal işlevler konusuna yoğunlaşması, Bursa halkının bu durumdan ne ölçüde etkilendiğini akla getirmektedir. Bursa'da Osmanlı döneminde 243 mali vakıf kurulmuştur. Bu vakıfların 79'unda paranın yanı sıra gayrimenkul de bağışlanmıştır. Kadınların kurduğu mali vakıfların sayısı 104, erkeklerin kurduğu

vakıfların sayısı ise 136'dır. İki vakfiyede, vakfı bir kadın ve bir erkeğin birlikte kurduğunu göstermektedir (Demirel, 2006, s. 67).

Hoca Sefer bin Ramazan isimli kişi de mülkün üçte birini bağışladığını iddia etmiş ancak vakfiyede başka bir bilgi yer almamıştır. 16. yüzyılın ilk yarısında Bursa'da kurulan vakıfların %43'ü para vakıfları olmuştur. Toplumun finansal altyapıya olan ilgisi, gayrimenkulden elde edilen gelir ve gayrimenkul bağışlamasına izin verilmeyen kişilerden gelen parasal bağışlarla açıklanabilmektedir. Bu durumda Bâli Efendi ile anlaşmak kolay olmuştur (Gürsoy ve Özdeğer, 2022, s. 570).

3.12.2.2 Kitap vakıfları

Topluma eğitim ve kültür hizmeti veren kurumlar arasında kütüphanelerin önemi yadsınamaz. Vakıf Kütüphanesi, Vakfın halka sunduğu eğitim hizmetlerine de katkıda bulunmuştur. Araştırma döneminde 17 vakıf kitap vakfı kurmuştur. Kitap Vakfı aktif kaldığı sürece kullanmanıza izin verilen varlıklardan biridir. Kitapların %59,5'i ilmiye vakfı bünyesindeki vakıflar tarafından bağışlandı. Vakıf, fıkıh, tefsir, hadis, akid, kelam, tarih, tıp, arapça, mantık gibi dini ve aklî ilimlerle ilgili kitaplar bağışlanmıştır. Birçoğunun yazarı, kopya yeri, dili, konusu ve ten rengi gibi özellikleri vardır (Ateş, 2022, s. 792).

3.12.2.3 Hayvan vakıfları

Menkul vakfının bir diğer kategorisi ise hayvan vakfidir. Hayvan Vakfı'nın iki vakfiyede bulunmaktadır. Bunlardan biri de Umur Bey'in oğlu Mehmet Çelebi'nin, Umur Bey Köyü'ndeki 1000 koyun ve 50 manda bağışdır. Gülçiçek Hatun, orada yaşayan hayvanlarla birlikte Kavak köyünü vakfetmiştir. Ancak hayvanların türü ve sayısı belirtilmemiştir. Hayvanların doğal eti, sütü, derisi ve gücü kullanılmıştır. Fonlar, vakfın varlığının devamını sağlamak amacıyla vakfın şartlarına veya mahkeme kararına uygun olarak da satılabilir ve kullanılabilir. Hatta Mehmet Çelebi de bu mübarek gecelerde koyun eti pişirilmesini istemiştir (Ömerov, 2020, s. 203).

3.12.2.4 Akara tâbi menkuller

Bazı bağışlar, bağışlanan kişisel gayrimenkullerden oluşmaktadır. Bu bağış grubu genellikle elbiseler, boyama aletleri, sandıklar, giysiler, sergiler ve kazanları içermektedir. Derviş Baba Ahmet bin Pir Gayb, kalenderhane ile birlikte kalenderî kisvelerini de tarikat mensuplarının kullanması için bağışlamıştır. Selçuk Hatun

Mahallesi'ndeki fırın, Ekmekçi Hacı Ahmet bin Mustafa, fırında kullanılan sergiler ve kıyafetler, ressam Hacı Yusuf bin Abdullah, ressam Hacı Yusuf bin Abdullah, boyahane, sekiz kazan, bir kutu kaynatma boyası, Sitti Nefise binti Seyyid Ali Şerif Balık Pazar ilçesinde çaydanlık ve tencerelerle donatılmış bir tamirhane olan Cerrah Hacı Hayrettin bin Musa, Balık Pazar ilçesindeki ofisini, aletlerini ve bağını Şirin Binti'ye bağışladığını ifade etmiştir. Şirin binti Abdullah Doğancı Köyü'ndeki üzüm bağı ile birlikte kazan ve dört tane de küp vakfettiğini belirtmiştir. Akara mülk olarak vakfedilen şahsi mülkler, vakıf mülkünün işlevlerini yerine getirmesini sağlamaktadır (Demirel, 2006, s. 68).

3.12.2.5 Diğerleri

Yukarıdaki gruplara girmeyen menkul kıymetler bu kalem üzerinden değerlendirilmiştir. Bayezid'in eşlerinden II. Bülbül Hatun, oğlu Şehzade Ahmet'in türbesi üzerine konulmak üzere bir rahle ve seccade bağışlarken, Sultan Bayezid'in diğer eşi Gülrüh Hatun ise altın kolye bağışlayarak, altınların satılıp takas edilmesini istemiştir. Ayrıca azatlı kölelerden Bülbül Binti Abdullah altın bilezik, Hatice binti Hacı Üveys ise kolye bağışlamışlardır. Bir kadının mücevherlerini hayır kurumuna bağışlaması, Kur'an-ı Kerim'in müjdesini alma yolunda bir adım olarak görülebilmektedir (Gündüz, 2021, s. 26).

3.13 Bursa'da Hizmet Amaçları Açısından Vakıf Kurucuları

Bu bölüm, vakfedilen eşyaların vakfedilme hususları ve koşulları ele almaktadır. Ancak burada bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bazı bağışlar birden fazla kategoriye girebildiği gibi, bağışlar da tek bir hizmet alanıyla sınırlı olmayıp birçok farklı alana hizmet etmelidir. Bazı vakıflar hangi alanlarda harcamayı planladıkları konusunda hiçbir bilgi vermemektedir. İncelenen vakıfların dokuzunda vakfın amacına ilişkin bir şart aranmamaktadır. Bu durumda vakıf amaçlandığı gibi çalışmaktadır (Demirel, 2006, s. 69).

3.13.1 Dini hizmetler

Vakıf, caminin aydınlatma, hasır ve temizlik ihtiyaçlarını karşılamakta, caminin onarımını yapmakta, imam, müezzin ve diğer din adamlarının maaşlarını ödemekte, zaviyenin ihtiyaçlarını karşılamakta, vakfın ve ailelerinin ruhlarına yardım

etmektedir. Peygamber Efendimiz'in yanı sıra Kur'an-ı Kerim okumak gibi dini hizmetleri de bu amaçla sağlamaktadır. Vakfın hac ziyaretleri ve ibadetleri için dini hizmetler sağlamak amacıyla meslektaşları ve akademisyenlerle işbirliği yapmaktadır. Belirlenmiş vakıflar olarak derecelendirilmişlerdir. Camiler İslam toplumlarında da sosyal bir rol oynamaktadır ancak bu doğrultuda kurulan vakıflar, dini işlevi daha belirgin olduğundan dini hizmet olarak kabul edilmektedir. Gayrimüslimlerin kilise için kurdukları vakıflar da bu kategoriye girmektedir (Teber, 2002, s. 203).

Vakıflar bazı istisnalar dışında çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Sınıflandırma yaparken bunu dikkate almak için kategorileri daha da bölümlere ayırdık. Vakıf belgelerinin birden fazla birimi olması ve dolayısıyla vakıfların her vakıf için farklı koşullar belirlemesi, hizmet alanlarının çeşitliliğini de etkilemektedir. Bu durumun bir başka etkisi de bazı vakıfların tekrarlanmasına rağmen asıl vakfiye özelliklerinin bilinmemesi ve vakıf senedinde sadece vakıf şartlarının yer alması olmuştur. Dini amaçlı vakıfların % 63'ü aynı zamanda sosyal, aile ve eğitim hizmetleri de sağlamaktadır. Bu bölümde bağışlanan gayrimenkullerin çoğunluğu konut binalarından oluşmaktadır (Bayartan, 2008, s. 162).

Gayrimenkuller genellikle torun kalmayınca kadar vakıf ailesine, daha sonra ruhuna Kur'an okuyanlara veya mahalledeki bir caminin ihtiyaçları için bağışlanmaktadır. Vakıflar bazen evin bir kısmını dini hizmetlere, bir kısmını da ailevi amaçlara ayırmışlardır. Dini amaçlara yönelik vakıfların çoğu ekonomik vakıflardır. Hem caminin ihtiyaçlarının hem de Kur'an okuyanların maaşlarının mali tabandan elde edilen gelirlerle karşılanması gerekmiştir. Kur'an okuyanların gelire ihtiyaç duyduğu vakıfların % 87'si mali vakıflardır. Parasal vakıfların da etkili olduğu görülmüştür. Vakıfların büyük bir kısmı diğer vakıflara göre yalnızca dini hizmetlere tahsis edilmiştir. Vakıf, serbest bırakılanların yanı sıra onların çocukları ve torunları için de vakıflar kurmuştur. Böyle bir vakfın aile temelli olduğuna inanılmaktadır. Ailevî-dinî vakıfların %20'si azatlıların kurduğu vakıflardır. Bu durum aile dini vakıflarının sayısının artmasına neden olmuştur (Kurt, 2015, s. 20).

3.13.2 Sosyal hizmetler

Dini vakıfların sosyal bir boyutu olduğu kesin olarak bilinmesine rağmen, incelenen vakıfların bir kısmının doğrudan sosyal amaçları bulunmaktadır. Yoksulların

yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak, mahalle sokaklarını, kuyu ve hayır binalarını onarmak, mezarlıkların bakımını yapmak amacıyla kurulan vakıflar da sosyal amaçlı kurulan vakıflar arasındadır. Dini hizmet sağlayan vakıflar gibi sosyal hizmet sağlayan vakıflar da birden fazla amaca hizmet edebilmektedir (SYGM, 2012, s. 3).

Hayır kurumları bayramlar, kutsal günler ve aşure gibi müslümanlar için önemli olan günlerde yemek dağıtması gerekmektedir. Bazı vakfiyelerde yemeklerin türü ve miktarı da belirtilebilmektedir. Genellikle pirinç, toprak, et yemekleri, bal ve ekmek tercih edilmiştir. Bahayeddin Yediyıldız, yoksullara yemek dağıtmak için kurulan sosyal altyapının Türk bayram geleneklerinin devamı olduğuna inanmaktadır. Bu tür vakıfların sağladığı destek, kişisel yardım sunarak ihtiyaç sahiplerine hakaret etme olasılığını ortadan kaldırmaktadır (Yediyıldız, 1982, s. 4).

Bu kategorideki ilginç örneklerden biri, hayatı boyunca evini kendisine vakfeden Hacı Şirmerd'e ölümünden sonra ise ruhuna Kur'an okuyacak birine aittir. Elmaları vakfın bahçesinde satmayı, elde edilen gelirin bir kısmını mukataa ödemek için kullanmayı, bir kısmını da Kadir Gecesi sırasında pişirilip fakirlere dağıtmayı istemiştir. Hacı Muhyiddin bin Muhammed'in vakfı, bağışladığı 520 eşrefinin gelirinin türbelerin onarımı, temizliği ve düzeni için kullanılmasını ve sosyal amaçlı türbe işleten her iki kişiye bir dirhem verilmesini talep etmiştir (Telli, 2020, s. 1042).

Belediye teşkilatlarının olmadığı dönemlerde su yollarının ve kuyuların onarımı için ihtiyaç duyulan vakıflar bu görevi yerine getirmiştir. Vakfın belgelerinde özellikle barınma ve giyime ihtiyacı olan yetimlerin seçilmesi istenmiştir. Her ne kadar kutsal kitaplar ve hadislerde yetimlere yardım edilmesi tavsiye edilse de savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle toplumdaki yetim sayısının artması ve vakıfların velayet sorumluluğu gereği yetimlere yardım etme isteği de bu tür vakıfların kurulmasında etkili olmuştur. Çeşitli vakıf belgelerinde açıkça belirtilen bir diğer unsur da Müslüman yoksullara yardım sağlanmasıdır. İslam hukukuna göre bu şartı sağlamayan vakıflardan gayrimüslimler de faydalanabilir (Öztürk, 2018, s. 141).

3.13.3 Eğitim hizmetleri

Eğitimin kalitesini artırmak ve çocukların daha iyi şartlarda eğitim almasını sağlamak amacıyla da bir vakıf kurulmuştur. Bu fikirlerle bir okul inşa etmek, okul ücretlerini ve öğrenci ihtiyaçlarını karşılamak ve okul personelinin maaşlarını

ödemek için bir miktar para bağışlamışlardır. Bu vakıflar sadece İlmiye Vakfı tarafından değil, diğer vakıf kategorileri tarafından da kurulmuştur. Bu kategoride dini eğitim amaçlı vakıfların oranı %73'e yükselmiş ancak dini vakıflarda bu oran daha da yüksektir. Bu durum diğer kategorilerle karşılaştırıldığında sosyal amaçlı vakıflar gibi eğitim hizmetlerine yönelik vakıfların daha az kurulduğunu göstermektedir (Demirel, 2006, s. 70).

Büyük miktarda bağış yapanlar, bu paranın okul yapımında kullanılmasını istemişler ve öğretmen atamasalar da kalifiye olmuşlardır. Hoca Sinan bin Abdullah öğretmenlerin bilgili, iffetli, dindar ve ehil olmasını isterken, Hoca Pir Ahmet Çelebi bin Davut öğretmenlerin bilgili, iffetli, dindar ve ehil olmasının yanında adil, dindar ve ahlaklı olmasını istemiştir. Vakfiyelerde ayrıca okulda çalışan kişilerin maaşları da yer almıştır. Öğretmenlerin günde ortalama 3 dirhem, halifelerin ise günde ortalama 1 dirhem almaları gerekmiştir. İncelenen belgelerde medreselerin kuruluşu bulunmamakla birlikte bazı kuruluş belgelerinde mevcut medreselerin veya hocalarının ihtiyaçlarına yönelik şartlar da yer almaktadır (Telli, 2020, s. 455).

Okul inşa edecek mali kaynağı olmayan vakıflar, evlerin okul olarak kullanılmasını zorunlu kılarak eğitime destek vermişlerdir. Mesela Hacı Mehmet bin Timurtaş evinin bir odasını okul olarak kullanmak istemiş, geri kalanını ailesine vakfetmiştir. Vakfın dikkat çeken bir diğer yönü de evin bir kısmını eşi Hacı Ayşe'ye, bir kısmını da diğer eşi Mükrim Hatun'a şart olarak ailesine verdiğini belirtmesidir. Vakıfta eşi adına bağış yapan çok kişi olmasına rağmen her iki eşine de bağış yapan sadece bir kişiye rastlanmaktadır. Bu da Osmanlı toplumunda çok eşliliğin yaygın bir durum olmadığını göstermektedir (Gökçurak, 2016, s. 39).

Bin Mehmet, Bursa Kademeri mahallesindeki evini çocuklarına vakfetmiş ve torunları vefat ettiğinde bilimle uğraşan insanların bundan faydalanmasını sağlamak istemiştir. Bu grubun temellerinden biri de Mevlana Ömer Halife bin Nass'tır. Kitaplarını önce kendisine, sonra da ihtiyaç sahibi öğrencilere bağışlamıştır. Vakıf senedinde ayrıca okulun ahşap ve rattan ihtiyacının karşılanması, onarım, temizlik ve okul kapılarının açılıp kapatılmasına ilişkin hükümler de yer almaktadır. Bu görevleri yerine getirmek üzere personel görevlendirilmiş ve herhangi bir bilimsel vasıf veya uzmanlık aranmamıştır (Durgun, 2020, s. 41).

Okul ve medreselerde öğrenim gören öğrencilere vakıf tarafından burs verilmektedir. Abdülkadir Efendi Bey, öğretmenler için günlük 30 dirhem, öğrenciler için 1,5 dirhem, Ayşe Hatun Binti Muhyiddin Efendi Bey ise öğretmenler için günlük 4 dirhem, öğrenciler için 2 dirhem istemiştir. Profesörlerin maaşlarının öğretim üyeleri ve diğer personele göre daha yüksek olmasının nedeni akademik düzeylerinden kaynaklanmaktadır. Öğrencilere sunulan bursların eğitim masraflarını karşılayacağı söylenebilir. Çünkü öğrenciler bu harçlıkların yanı sıra aşevlerinde ücretsiz yemek yemekte, medrese hücrelerinde ücretsiz uyumakta ve vakıftan kıyafet temin etmektedir. Öğretmen ve öğrencilere yönelik destekler bununla da sınırlı değildir (Yoluk, 2010, s. 33).

Vakıf ayrıca öğretmenlerden ve öğrencilerden Kur'an okuma karşılığında ekstra ücret talep etmiştir. Bazıları öğretmenlere gayrimenkul bağışlamıştır. Mevlana Abdi Çelebi bin Sinan, ölümünden sonra Sofular semtindeki evi, sınır komşusu olarak önce kendisine, ardından Selim'in akıl hocası sayılan Mevlana Şemseddin Efendi'ye ve nesillerine ithaf etmiştir. Toplumun eğitime gösterdiği ilgi ve destek sayesinde hem öğrenciler hem de öğretmenler maddi sıkıntı endişesi yaşamadan bilimsel araştırma yapma ve verimliliği artırma olanağına kavuşmuşlardır. Ayrıca bu durum eğitim sektörünün bağımsızlığını göstermesi yönüyle önemlidir (Şanal, 2000, s. 148).

3.13.4 Haremeyn vakıfları

Haremeyn, Mekke ve Medine şehrinin adıdır. Haremeyn Vakıfları, bu iki kutsal şehirde kurulan vakıfları ifade etmektedir. Müslümanların manevi dünyasında özel bir yere sahip olan Haremeyn ibadeti, ulusal düzeyde sınırlı olmayıp, toplum da üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeye çaba göstermektedir. Bu vakıflar, Müslümanların Hz. Peygamber'e ve yaşadığı yerlere duyduğu saygının bir ifadesidir ve devlet tarafından desteklenmiştir. Gerçeküstü geçit töreni buna en iyi örnektir. Bu konu ayrı ayrı ele alınabilecek kadar geniş ve önemlidir. Bu konuda bizi ilgilendiren, 16. yüzyılda Bursa'da kurulan Haremeyn Vakfı'dır (Kurşun, 2017, s. 282).

Haremeyn Vakıflarının tamamı gayrimenkullerden oluşmaktadır. Vakıf, onun ve çocuklarının hayatlarının geri kalanında mülkten yararlanmalarını ve gelirin, torunları öldüğünde Haremeyn'e gitmesi istenmektedir. Günümüzde aile vakıflarında sıklıkla kullanılan “neslin inkırazı” tabiri, daha uzun bir süreyi ifade eder, bu durumda vakfın başka bir amaca hizmet etmesi artık mümkün değildir, ancak

koşullar vakfın olduğundan farklıdır. Ailenin bir veya birkaç üyesinin savaşa, salgın hastalığa veya diğer ölümcül nedenlere karışması göz önüne alındığında, bir ailenin soyunu yüzyıllarca sürdürmesi imkansız görülmektedir (Turgut, 2017, s. 171).

Bu bağlamda vakıfların % 97'sinin aileyle ilgili vakıflar kurduğunu da belirtmek gerekir. Bu oran ailenin dini tabanıyla doğru orantılıdır. Aslında Haremeyn Vakfı aynı zamanda dini bir vakıftır. Ancak bu konu Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir yer tuttuğundan ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Yalnızca Haremeyn'de dört ev, üç kadın ve bir erkek tarafından tamamlanmıştır (Akkoç Kırçıl, 2010, s. 64).

Haremeyn Vakfı'nın gelirleri Surre alayı aracılığıyla ikmal alanına getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kapu Ağa ailesi, 1586 yılına kadar Haremeyn Vakfı'nın baş yöneticisi olarak görev yapmışlardır. O günden sonra Darü's-saade Ağaları görev almışlardır. Haremeyn'e ulaşan vakıflar Şeyhülislam ile Mekke ve Medine idarecilerinin kontrolü altında bulunmuştur (Taşkın, 2021, s. 717).

Vakfiyelerde Haremeyn vakıfları için genellikle Medine-i Münevvere, Medine-i Şerif, Medine-i Mutahhara, Ravza-i Nebi ve Mekke-i Şerif ifadeleri kullanılmıştır. Ancak vâkıflardan sadece Devlet Melek binti Zeynüddin isimli bir kadın Mekke'ye vakıf yapmıştır (Demirel, 2006, s. 71).

Medine şehrinin yeni temellerinin atıldığı dönemde, vakıfların Medine'de yoğunlaşmasının olası sebeplerinden biri, Mekke halkının geçimini ticaret yoluyla sağlaması, Medine'de ise sınırlı bir alanda çiftçilik ile uğraşmasıdır. Aslına bakılırsa Medine'de Mekke'den daha fazla vakıf inşaatının mümkün olması yalnızca incelenen dönemde geçerli değildir. Özellikle aile vakıflarını oluşturan bazı vakıflar Medine ve Münevvere'deki yoksullara bağışlar yapmaktadır. Vakıf oluşturanların vakıf şartlarından bir kısmı, burada oturmalarını ve burayı onarmalarını da tapuda talep etmişler. Böylece devlet sadece Haremeyn'e hizmet vermekle kalmamış, aynı zamanda Kutsal Topraklar dışında ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Mekke ve Medine halkına da yardımlarda bulunmuştur. Vâkıflar, bu yönüyle Peygamber'in hatırasını yaşatmak istemişlerdir (Yılmaz, 2017, s. 79).

3.13.5 Ailevi vakıflar

Mal varlığını şahıslara, onların ailelerine ve altsoyuna vakfetmek amacıyla kurulan vakıflara aile vakıfları adı verilmekte olup, araştırma yapılan miras vakıflarının yaygın olduğunu ve çeşitli görüşlerin bulunduğunu tespit ettik. Vakıf belgelerinde

vakıf için şu ifadeler kullanılmaktadır: nefis, evladü evlad, batnen bade batnin, neslen bade neslin ehlidir (Çevrimli, 2018, s. 98).

Aile vakıflarında hayırseverlik amacı sembolik nitelikte olup, bu tür vakıfların temel amacı, özellikle üst düzey devlet yöneticileri için kişisel malları müsadereeden korumak, mirasçılar arasındaki malları korumak ve parçalanmışlığını korumak Vakıf senedinde belirtilen şartlarda kız ve erkek çocukların miras haklarından mahrum bırakılmasını önlemektir. Her ne kadar nesilden nesile geçen vakıflarla ilgili genel görüş olumsuz olsa da İslam alimleri, nesilden nesile aktarılan vakıfların toplumda kabul gördüğünü ve yaygın olduğunu belirten bir fetva yayınlamışlardır. İnsanların aile vakıflarının kurulmasına ilişkin niyetleri net olmasa da vakıf belgelerindeki açıklamalar incelenerek bazı kararlar alınmıştır (Akyılmaz, 2007, s. 474).

3.13.6 Personel harcamaları

Müteveli, vakfın faaliyetlerini sürdürebilmesi için vakıf tarafından atanan, bazen de hakim tarafından atanan personeldir. Büyük işletmelerde çalışan sayısı arttı ama ne kadar küçük olursa olsun yöneticisi olmayan hiçbir işletme yoktur. Vakfın şartlarının karşılanması, çalışanlara ödeme yapılması, vakfın işletilmesi, onarılması ve çıkarlarının gözetilmesinden sorumlu olan müteveli, hizmetleri karşılığında vakıftan tazminat almaktadır. Müteveli ve diğer personelin maaşları vakfın koşullarına bağlı olup, vakfın büyüklüğüne göre değişmektedir. İncelenen vakfiyelerde müteveliye günlük en fazla 15 dirhem, yıllık ise en az 20 dirhem tahsis edilmektedir. Ancak burada enflasyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Artan enflasyona rağmen bu ücretler aynı kalmakta mıdır? Vakfiyelerde herhangi bir şart olmasa bile ücretler değişebilir mi? Bu tür sorunlar hizmetleri kesintiye uğratamayacak olup, zaman zaman maaşların memurların ihtiyacını karşılayamaması halinde, padişah vasiyeti veya hakim kararıyla maaşlar yeterli seviyeye getirilmişti (Zeki, 2018, s. 80).

İncelenecek kuruluş belgelerinde vakıfların belirlediği kurucu kurul üyelerinin ağırlıklı olarak vakıf ailesinden olduğu görülmektedir. Bu kişiler arasında vakfın kendisi, eşi, çocukları ve vakfın hayatta olduğu azatlı kimseler yer almaktadır. Vakıf kurucularının aile bireylerine duydukları güven, onların liderlik pozisyonlarına atanmalarını da etkilemektedir. Ayrıca vakıf, ailesine veya azatlılarına gelir sağlamak, tabiri caizse aile vakfı kurmak istemiş olabilmektedir. Bu vakıftan biri de Ali Çelebi binYusuf'a aittir (Telli, 2003, s. 55).

Vakıf, tevliyet, nezaret ve mezar kitabesi görevlerine en değerli azatlıların atanmasını istemiştir. Bu vakıfların amacı özellikle azatlıları mali açıdan desteklemek ve onlara toplumda saygın bir yer kazandırmaktır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da bu görevlerin çoğunun kadınlara düşüyor olmasıdır. Hem kendi vakıflarının liderliğini üstlenen hem de eşleri tarafından görev verilen kadınlar, vakfın tüm aşamalarına katılmaktadır (Arslanboğa, 2018, s. 552).

Büyük bir vakfın kayıtlarını ve iletişimini koruyan *kâtip* olarak ve vakfın gelirlerini toplayan bir *câbi* çalışmaktadır. Ayrıca vakıf görevlileri arasında *nâzır*, *kayyım*, *ferrâş* yer almaktadır. Ücretleri mütevellî ücretlerinin neredeyse yarısı kadardır. Aylık beş ile elli dirhem arasında değişmektedir. Abdülkadir Efendi, vakfiyesinde istisnai olarak *nâzır*a günde yedi dirhem, *kâtibe* ise beş dirhem ayırmıştır (Gökmen, 2012, s. 83).

Ancak memur maaşları bununla sınırlı değildir. Vakıf bazı durumlarda vakıf personeli arasından bir *cüzhânlar*ı atayabilmektedir. Bu kişilerin imam ya da müezzin olması durumunda bu kota daha da artmaktadır. Vakıfların %4,2'sinde vakıfta görev yapan kişiler dini görevliler arasından gelmektedir. Dolayısıyla vakfın ruhlarına okunacak Kur'an-ı Kerim için de ayrıca ücret almaktadırlar. Vakıf mahalle komşularını *nezâretçi* olarak atayabilmektedir. *Hasbî nâzırlık* yapan komşular aynı zamanda vakfın işlerini yöneterek, kendilerinin de faydalandığı hayır kurumunun varlığını sürdürmesine katkıda bulunmuşlardır (Şafakçı, 2015, s. 60).

Vakıf, mütevellinin sorumluluğunda olan vakfın onarılması için vakıf gelirinin bir kısmının yedek akçe olarak ayrılmasını talep etmiştir. Bu gereklilik Vakfın hayatta kalması için gereklidir ve temel kaygılarından biridir. Personel maaşlarından düşülerek maliyetlerin en aza indirilmesi ve gerektiğinde onarımlara öncelik verilmesi yönünde çağrılar yapılmıştır. Vakıf, restorasyon çalışmasının gerçekleştirilmesi için emlak vakfının yanı sıra para ve diğer gayrimenkul bağışlarını da talep edilmiştir. Kullanan kişinin rötuş yapmasını isteyen vâkıflar da bulunmaktadır (Gökmen, 2012, s. 75).

Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla malını bağışlayan kimse, vakıf kurarak bu niyetini tam olarak gerçekleştirememektedir. Aslında vakfiyelerin incelenmesi sonucunda vakfın bu durumdan haberdar olduğu görülmektedir. Vakıftan kimin yararlanacağı, vakıf yöneticisinin atanması ve vakfın onarım masraflarının dikkate

alınması, Osmanlı toplumunun vakfa karşı duyarlılığını, hassasiyetini ve dürüstlüğünü yansıtmaktadır (Bayartan, 2008, s. 158).

3.14 Vakıfların Sosyal / Bütünsel Fonksiyonları

Yukarıdan bakıldığında vakıfların mevcut sosyo-politik sorunların çözümünde aktif rol oynayabileceği açıktır. Ülkemizde kurulan vakıfların, toplumun yapısı ve ihtiyaçlarındaki değişimler karşısında işlevlerini tam olarak ortaya koyabilmeleri için çeşitli yönleri dikkate alarak günümüz şartlarına uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda vakıf kurumlarının toplumsal işlevleri farklı başlıklar altında ele alınacaktır.

3.14.1 Sosyal güvenlik ve sosyal yardım

Tarih boyunca vakıfların sosyal güvenlik ve refah fonksiyonları gibi işlevlere sahip olduğu bilinmektedir. Vakıfların korunmasız kişilere ve genel olarak topluma sunduğu hizmetleri diğer kişisel yardımlardan ve günümüzün sosyal yardım ve güvenlik hizmetlerinden ayıran önemli bir farklılığa dikkat çekmek gerekmektedir. Vakıf hizmetlerinin psikolojik boyutu gereğince vakfın sağladığı yardım ve hizmetler kişiseldir ve onur kırıcı değildir. Bu kişi, belirli bir kişiden hayırseverlik şeklinde değil, belirli bir amacı olan bir kurumdan yardım alacaktır. Sosyal güvenlik sisteminin faydaları bireyi değersizleştirmese de ilişkinin hukuki boyutu sevgi, birliktelik ve sadakat duygularını ortadan kaldırmaktadır. Vakfın kurucuları ve yararlanıcıları arasındaki ilişki insani düzeyde kabul görmekte ve farklı toplumsal sınıflar arasında sevgi, dayanışma ve yakınlık duygularının güçlenmesine, toplumda barış ve uyumun sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 285).

3.14.2 Sosyal sorumluluğun kazanılması

Vakıflar aracılığıyla sosyal yardım alanlar ve fon sağlayan vakıflar karşılıklı duygu alışverişinde bulunursa bu durum şüphesiz her iki tarafta da yabancılaşmayı önleyecek etki yaratacaktır. Özellikle vakfın kurucuları açısından bakıldığında bu kurum, insanların yabancılaşma duygularını, çevreyle bağ kurma duygusunu ve yaşam boyutlarının ötesinde çevreye karşı sorumluluk duygusunu yenerek gelecek nesillere aktarmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Vakıf bu fikir ve

sorumlulukla kurulmuş olup geçmiş projeleriyle bu fikri yayan, geliştiren bir okul olduğu söylenebilmektedir (Demir, 2014, s. 348).

Vakıf gibi kar amacı gütmeyen kuruluşlar kurarken veya hayır kurumlarına bağış yaparken davranışların sosyal-psikolojik açıdan değerlendirilmesi de önemlidir. Vakfın çalışmalarına yönelik eylemlerin sorumluluk duygusunu eğiten ve geliştiren sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Tüm bu çalışmalara ek olarak, vakıfların yönetim ve idaresine halkın yaygın katılımının toplumun demokratikleşme sürecine yol açabileceği, bu sayede sosyal kimliğin gelişmesini ve yabancılaşmayı engelleyebileceği ortaya çıkmıştır. Vakıf kurumları, diğer benzer kuruluşlardan farklı olarak, birey kavramını olumsuzlamadan, bireyin toplumdaki değerini ve itibarını artırma özelliğine sahiptir (Özen, 2013, s. 7).

3.14.3 Ekonomik yapı

Bireyler toplum içinde beraber yaşadıkları için birbirleriyle devamlı iletişim halindedirler. Bu sosyal hayatta bulunan ve etkileşim halinde olan bireylerin karşılıklı olarak aynı olmaları, aynı akıl ve iş yapma düzeyine, aynı zenginlik ve kazancı ellerinde bulundurmaları imkansızdır. Ancak bireyler beraber yaşadıkça bu değişiklikleri azaltacak adımlar atma zorunluluğu hissederler. Günümüzde kamu anlayışı ve misyonu değişmiş ve “sosyal devlet” kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzdeki sosyal devletleri, bireyler arasındaki görünür farklılıkları yok etmek veya asgari seviyeye düşürmek için sosyal yardımlara ve sosyal politikalara güvenmektedir (Ararat, 2005, s. 7).

Günümüzün kamunun sosyal ve ekonomik işlevleri önemli ölçüde artmış, kamunun sunduğu devlet hizmetleri de oldukça yaygınlaşmış ve farklılaşmıştır. Bireyler bir vakıf kurarak ve bu vakfa belirli bir miktar para tahsis ederek tasarruf yapmaya teşvik edilmektedir. Bunun nedeni, kurulmuş olan vakfa belirli mal ve paraların sağlanmasıdır. Bu şekilde devlet hizmetleri yararına döner sermaye oluşturulmaktadır. Bunun dışında ülke ekonomisindeki tasarrufları da bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Vakıf tipleri bir anlamda sermayelerini korur, genişletir ve kârın amaçlara yönelmesini sağlayan bir yapıya sahiptir (Arslan, 2019, s. 10).

Vakıflara mikro açıdan işyeri olarak, makro açıdan ise servet, gelir ve kaynak türlerinin dağılımını etkileyen bir fonksiyon olarak bakmak, ekonomik kavram ve politikalara ilişkin farklı neticelere yol açabilir. Mikro olarak bakıldığında hedefe

göre tüm vakıflar birer şirkettir. Hizmetlerin vakfın amacına uygun kalabilmesi için vakfın ticari bir işyeri gibi incelenmesi gerekir. Bir şirketin gerçekçi ve kazanç sağlayan bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için iş ilkelerine göre faaliyet göstermesi şarttır. Maddi ve maddi olmayan örgüt, üretme, dağıtım, satış, reklam, işveren-işçi bağlantıları ve yönetim usullerine uyumlu olarak yürütülmelidir. Makroekonomik yönden bakıldığında bu bağış kurumu, ulusal gelirin dağılımını, ulusal servetin tekrar dağılımını, istihdamın artmasını ve kaynakların denge içinde dağılımını etkileyerek ülke ekonomisinin dengeli kalkınmasına katkıda bulunacaktır. Altyapı gelişimini gerçekleştirerek süratli kalkınmayı sağlayarak milleti güçlendirmek, toplumsal yapıları rehabilite ederek kalkınma süreçlerini geliştirmek, sağlık, eğitim ve bayındırlık yatırımlarına katılım yoluyla ulusal bütçenin ekonomik yatırım ve şehir planlamasına aktarılmasını etkilemektir (Göçer, 2012, s. 20).

Vakıfta lüks malların tüketimi ve teşhiri için kullanılacak kaynaklar, ihtiyaçların tüketimi için kullanılmaktadır. Tüketimi ihtiyaçlara kaydırarak en yüksek faydanın arttırılması, tüketimin toplam faydasının artmasına ve ulusal iktisadi yaşamda tam tatminin artmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, normalde gösterişli ve müsrif harcamaya ayrılacak olan kaynaklar tasarruf edilmiş olur. Aynı zamanda lüks ve gösterişli tüketime harcanacak ya da yatırım için kullanılmadan bırakılacak kaynak türlerinin kullanımını da teşvik etmektedir. Sonuç olarak yatırımlar toplumsal getirisi yüksek alanlara kayacaktır. Bu, zenginlerin toplumsal yarar elde ederken zenginlikleriyle gösteriş yapma arzusunun farkına varılmasına yardımcı olur. Sonuçta, kar elde etme dürtüsünü, girişimci ruhu ve anamal sağlayan girişimci ruhu zayıflatmadan kazancın tekrar dağıtımına katkıda bulunacaktır (Teber, 2002, s. 198).

Vakfın iktisadi işlevlerine ilişkin olarak, kazanç ve gelir getirici işlevleriyle harcama ve giderlerini denetlemesi zorunludur. Bunun dışında vakfın harcamalarının iktisadi özelliği ancak sözkonusu hizmetin mümkün olduğu kadar az çabayla tamamen sağlanması durumunda ortaya çıkmaktadır. Her bir hizmet minimum çabayla tam olarak sağlanabiliyorsa, temel kaynakları idareli bir biçimde kullanılmış olacaktır (Aktan ve Şen, 2001, s. 1225).

3.14.4 Gelir ve servet dağılımı

Vakıf türleri kazancın dağılımı üzerindeki etkisi onların doğasında vardır. Vakıf kurulduğunda gayrimenkullerin mülkiyeti, hizmet sunmak üzere vakıftan ayrılır.

Varlıkların vakıflar aracılığıyla dağıtımı, günümüzdeki mal dağıtım düşüncelerinden ehemmiyetli farklılıklar içermektedir. Günümüzde finansal ve ekonomik önlemlerle elde edilen zenginlik, zengin gruplardan yoksul ve muhtaç gruplara aktarılmaktadır. Vakıflarla birlikte çok zenginlerin malları artık onların şahsi mülkiyeti olmaktan çıkmakta, sosyal yaşamın malı olmaktadır (Zaim, 2012, s. 2).

Varlıkların devredilmesinin ardından, sözkonusu varlıklardan elde edilen gelirlerle elde edilen hizmet türleri aracılığıyla kazanç, az kazananlara tekrar dağıtılmaktadır. Varlık aktarımı bir kez gerçekleşir ve kazanç aktarımı vakıf var olduğu sürece gerçekleşir. Vakıf çeşitlerinin özellikle az gelirli, fiziksel veya sosyal risk altında olanlara yönelik sunduğu hizmet türleri, sosyal yardım ve sosyal güvenlik yardımları biçimindeki maddi ve mali yardımlar kesinlikle kazanç dağılımına katkıda bulunmakta ve etki etmektedir (Işık, 2009, s. 6-7).

Bunun dışında vakıflar sağlamak istedikleri sosyal hizmetleri gerçekleştirebilme öncesi, vakıfların özelliği de varlıkların dağıtım yapılmasına etki yapmaktadır. Vakıfların devlet haricindeki başka gelir dağıtım kanallarına göre en ehemmiyetli niteliği budur. Gelir ve servet dağıtılması arasında yukarıda açıklanan nedensel ilişki sebebiyle, gelir ve servet dağılımı doğası gereği birbirini etkilemektedir (Koyunoğlu, 2002, s. 140-141).

Modern sosyal güvenlik hizmetleri öncelikle korunmasız grupların güvenlik gereksinimlerini karşılamayı amaçlasa da dolaylı şekilde gelirin tekrar dağıtılması işlevine de hizmet etmektedir. Bu açıdan vakıf ile aralarında benzerlikler bulunmaktadır. Bunun dışında Sosyal Güvenlik'in servet dağılımıyla hiçbir bağlantısı yokken, vakıflar serveti gelirin dağıtılmasından önce dağıtılmaktadır. Vakıf türlerinin şahsi ve kamu malı arasında kendine has bir sosyal varlık sınıfı ortaya koyması, tüm yapıya etki yapacak ve yaygınlık derecesine göre ona farklı bir tat katacak kadar önemlidir (Özaydın, 2003, s. 21).

Aslında şahsi servetin devlet malı pahasına çok fazla genişlemesi sosyal adaletsizliğe, güvensizliğe ve belirli yönlerde çok fazla yoğunlaşma neticesi sosyal hizmetlerin yok olmasına neden olmaktadır. Öte yandan aşırı devlet mülkiyeti, mal varlığını kullanmak ve korumak zorundaki idareci sınıf veya kamunun sert bir karaktere bürünerek bireysel özgürlükleri sınırladığı bir duruma yol açabilmektedir.

Bu nedenle özel ve devlet malı uyumunun korunması, bu yapıya karakter kazandıran ve güvenlik ve sosyal politikayla ilgili olan temel bir konudur (Durmaz, 2008, s. 20).

Toplumda denge ve huzurun korunması ve ayakta kalabilmesi için gelir ve servet dağılımı oldukça önemlidir. Vakıf türleri doğaları gereği kazanç ve mal uyumunu sağlamak amacıyla kurulan kurum çeşitleri değildir. Sosyal destek ve dayanışma sağlamanın yanı sıra kazanç ve servetin adil dağılımında da önemli rol oynamaktadır (Buluş, 2009, s. 22-24).

3.14.5 Sınıf çatışmalarının önlenmesi

Sosyal politika, dar anlamda emek ve sermaye arasında bulunan çelişkileri ve eşitsizlikleri, geniş anlamda ise bütün kesimlerdeki eşitsizlikleri düzeltmeyi amaçlayan bir çalışmadır. Sosyal politikayı, temelde işçilerle sermaye arasındaki çatışmaları azaltmayı amaçlayan, kapitalist toplumlara özgü bir anlaşma aracı olarak da tanımlamak olasıdır (Dura, 2010, s. 46).

Toplumsal zenginliğin önemli bir kısmının vakıflar şeklinde toplumsal mal varlığı sınıfına nakledilmesi, özel sektör sistemindeki kategori çatışmalarını hafifleterek toplumsal ve insani bir pazar iktisadi modelinin hayata geçirilmesine katkı sağlayabilir. Bu durumun ülkemizde özellikle halk arasında sınıf çatışmalarının ve buna istinat eden düşüncelerin ortaya çıkmasının engellenmesinde rol oynadığı söylenebilir (Koçak ve diğ., 2017, s. 121).

Vakıflar bir mülk kategorisi olmasaydı ve tüm varlıklar şahsi malvarlığı konusu olsaydı, vakıf varlıklarının kapsamı dikkate alındığında bu durumun toplumsal alandaki çelişkileri artıracak aşıkardı. Aslında bir sosyal yaşamda gelir ve servet dengesizliği sorun durumuna geldiğinde, kazanç ve servetin kullanım ve harcamasının gelir ve servetin kendisinden daha önemli olduğunu, bunun da toplumsal bir patlamaya neden olacağını unutmamak gerekir (Işık, 2009, s. 6-7).

Zenginliğini yardım kurumları kurmak ve ülkenin kalkınmasına yatırım yapmak için değerlendiren girişimci sınıfa karşı sosyal yaşamda herhangi bir düşmanlık beklenmez. Duruma mikro yönden bakıldığında işçi-işveren ilişkisinin düzenlenmesi. Çalışma hayatındaki sorunlara bakıldığında ekonomik faktörler, endüstriyel barışı bozan önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır (Zaim, 2012, s. 2). Örneğin toplu pazarlık sistemi içinde en büyük sorun aylıkların belirlenmesinde yoğunlaşmaktadır ve çoğu zaman bu sorunun çözülmesiyle anlaşmaya varılabilmektedir. Meslek

hayatının en ciddi sorunları olarak kabul edilen iktisadi sorunların, vakıf kurumlarının kazanç ve servet dağılımıyla aşılabilmesi, bu konudaki tartışma çeşitlerinin azalmasında büyük fayda ortaya koyacaktır. Bu anlayıştan hareketle, temelinde insan sevgisi ve hoşgörüsü bulunan vakıfların, kategorik çatışma şekillerinin azaltılmasında etkili olacağı kesindir (Dura, 2010, s. 47).

3.14.6 İstihdama katkısı

Tarih boyunca vakfın istihdam artışı konusunda sağladığı muazzam destekten söz edilmektedir. Türkiye’de Cumhuriyet dönemi içinde vakıflar güçlerini büyük ölçüde yitirdikleri için vakıflar tarafından sağlanan istihdamın oranında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Vakıf kurumlarının istihdam yaratmanın yanı sıra alanında uzmanların yetiştirilmesine de dikkate değer katkı sağladığını ve bu kişilerin Anadolu’da vakıf kurumlarının gelişmesinde gözle görülür rol oynadığını unutmamak gerekir (Erguvan, 2013, s. 138).

Vakıf kurumlarının iktisadi olarak gerçekleştirdikleri etkileri tartışırken, küçük vakıfların hedeflerine ulaşabilmeleri için işletmeler benzeri çalışma yapmalarının gerektiğini belirtmiştik. Bu nedenle günümüzde vakıf teşkilatlarında insan kaynaklarının etkin kullanılması konusu giderek önemli hale gelmektedir. Vakıf, yapısı itibarıyla oldukça insan odaklıdır. Sözkonusu çerçevede, modern dünya koşullarında örgütlenen vakıfların, ihtiyaç duyulan istihdamı yaratacak, kaliteli işçi yetiştirecek okullar gibi işlev göreceği açıktır (Işık, 2009, s. 7).

3.14.7 Eğitime katkısı

Vakfın eğitim alanındaki başarıları, eğitimde imkan eşitliğinin sağlanmasına önemli katkı sağlamıştır. Vakıf, eğitim amaçlı olarak maddi sorunlar nedeniyle eğitimlerine devam edemeyen gençlere eğitim olanağı sağlayarak, ülkenin işgücü potansiyelinin etkin kullanılmasına önemli katkı sağlamaktadır. Bu fırsat eşitliği, sosyal adaletin gerçekleşmesine, insan kaynaklarının yeteneklerine göre geliştirilmesine ve sonuçta emek verimliliğinin artmasına yol açmıştır. Öte yandan vakıflar eğitim yoluyla birincil gelir dağılımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakta ve daha adil bir gelir dağılımına katkıda bulunmaktadır (Özdemir ve diğ., 2009, s. 180).

Vakıf faaliyetleri, vakıf varlıklarının yönetimi, yeni şirketlerin kurulması ve sunulan hizmetlere ilişkin harcamalar yoluyla ekonomik büyümeye doğrudan katkıda

bulunabilir. Ayrıca vakıf kuruluşları tarafından desteklenen eğitim kurumlarında kaliteli çalışanların yetiştirilmesi (insan kaynaklarının geliştirilmesi), sağlık, ulaşım, iletişim vb. alanlardaki harcamalardan dolayı olarak milli gelir elde edilmektedir. Bu da bunun yurt içinde yapılmasından kaynaklanmaktadır. Kamu hizmeti sunumunun çerçevesi bu temel, ekonomik gücü artırmış ve hükümet harcamalarını ekonomik açıdan verimli hale getirmiştir. Bu kullanım etkilidir. Vakıf ile Ahilik Teşkilatı'nın yüzyıllardır bir arada yaşaması, her iki teşkilatın karşılıklı gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu anlamda vakıf kurumlarının etkinliğini mesleki eğitimin yaygınlaştırılmasında ve meslek kuruluşları bünyesinde çeşitli oluşumlarda görmek mümkündür. Değişen ve sürekli değişen modern teknolojik mimari içerisinde vakıf kuruluşlarının etkili görevler üstlenebileceği açıktır. Vakıflar özellikle işletmeler bünyesinde mesleki eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesinden yararlanabilirler (Ertuğ, 2007, s. 89).

3.14.8 Dengeli kalkınmanın sağlanması

Gümümüzün gelişim göstermiş devletlerinde bile devletin özel girişim sistemi çerçevesinde uyguladığı kapsamlı sosyal politikalara rağmen, ulusal kaynakların özel ve toplumsal ihtiyaçlar arasında arzu edilen dengeli dağılımı bunu başaramamıştır. Vakıflar ve ürettikleri sosyal fayda kategorileri toplumda yaygınlaştıkça, kaynakların sosyal gereksinimlerin karşılanmasına harcanması kolaylaşıyor, bu otomatik olarak gerçekleşiyor ve bu konuda devletin baskısına daha az ihtiyaç duyuluyor. Vakıfların az gelişmişliğin ortadan kaldırılması ve dengeli kalkınmanın sağlanmasında yararlı ve destekleyici bir rol oynayabileceği açıktır. Gelişmekte olan ülkelerin çıkmazına bir çözüm, zenginlerin girişimcilik ve kar elde etme isteklerini engellemeden, zenginlerin gelirinin ve servetinin bir kısmını sosyal hizmetlerin sağlanmasına aktarmaktır (Anheier, 2005, s. 290).

Tüketimi artırmak için yapılmamaktadır. Vakıflar sözkonusu hedefe ulaşmada en iyi araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ülkelerin maliye politikası ve sosyal güvenlik sistemlerinin geliri yeniden dağıtma işlevleri yoluyla gelmekte ve servet dağılımını ne ölçüde etkileyebileceği kapsamlı bir tartışma konusudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işletmeler tarafından ödenen doğrudan vergilerin yanı sıra sosyal güvenlik katkı payları ve diğer işveren katkılarının da dolaylı vergilere benzer şekilde tamamen fiyatlar aracılığıyla tüketicilere yansıtıldığı artık yaygın olarak

kabul edilmektedir. Bu durumda ikincil gelir dağılımının neden olduğu gelir dağılımı değişikliklerinin düşük gelirli lehine sınırlı olduğu sonucu çıkartılabilmektedir (Abumoghli, 2015, s. 2).

Gelişmekte olan ülkelerde serbest piyasa ekonomilerindeki hızlı gelişme, eşitsiz gelir dağılımına ve sosyal adaletin kötüleşmesine mal olmaktadır. Kalkınma devlet tarafından desteklendiğinde ve zenginlik devletin mülkiyetine geçtiğinde, onu kurtarmak zorunda olan yönetici sınıf otoriter hale gelmekte ve böylece demokrasinin altını oymaktadırlar. Vakıflardaki gelişme dengeli bir geçici çözüm sağlamaktadır. Vakıf, piyasa ekonomisinin geliştirilmesinde, verimlilik katsayısını etkilemeden, servet ve gelir dağılımını düzenleyerek sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır (Zaim, 2012, s. 2).

3.14.9 Diğer işlevleri

Vakıfların ekonomik ve sosyal yapıya olumlu etkilerinin yanı sıra çeşitli işlevleri de bulunmaktadır. Vakfa bağış yapanlarda huzur ve mutluluk bulunmaktadır. Bu hem alan hem de veren için geçerlidir. Sosyal güvenlik sisteminde böyle bir durumun oluşması mümkün değildir. Vakıflar insanların yüksek hedefler geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. İnsana büyük bir manevi tatmin duygusu vermektedir. Çünkü geleceğe dair prestij sağlamaktadır. Bireycilik, vakıfları sabit sosyal sermaye yatırımları yoluyla kendilerini farklılaştırma konusunda rekabete zorlamaktadır. Bugün gurur duyulan çalışmalar bu anlayışın ürünüdür. Bu durum insanların güzellik ile sadeliği birleştirme, işlevsellik ile güzelliği dengeleme konusundaki zevkini mükemmelleştirmiştir (Yılmaz, 2020, s. 285).

Aile vakıflarının eğitim ve ailenin korunması konularında önemli bir işlev oynamaya devam ettiği açıktır. Yapılan incelemeler ve araştırmalar, ailenin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra dilediği gibi harcayabileceği bir gelire sahip olmasının da ailenin doğasına ve kişisel çıkarlarına uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Demir, 2014, s. 348).

Özellikle sanayileşmiş toplumlarda yalnız kalabalıkların bir araya geldiği kent yaşamında vakıfların yabancılaşmayı azaltmada etkisi büyüktür. Vakıflar aracılığıyla yardım sağlayan kişiler, kent yaşamındaki yalnızlık, parçalanma ve yabancılaşmanın getirdiği bunalımlardan kurtulmaktadırlar. Vakıf kuranlara faydası, insanların çevresel bütünlük oluşturmaya ve sorumluluk duygusu geliştirmesine olanak

sağlamasıdır. Bu sorumluluğun, kişinin kendi hayatının ve yaşadığı çevrenin sınırlarını aşarak gelecek nesillere ve sonsuz ahirete kadar uzandığı inancıdır. Sağlıktan eğitime, sanattan istihdam yaratmaya kadar çok çeşitli sektörlerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın vazgeçilmez kurumları haline gelen vakıfların etki ve faydalarını açıklamaya birkaç düzine çalışmanın bile yeterli olmadığı açıktır. Önemli olan tarihi süreç içerisinde uygulama bulmuş ve büyük gelişmelere yol açmış vakıfların, yeni dünyada etkin bir şekilde yerleşebilmesi için mutlaka günümüz ekonomik ve sosyal koşullarına uyum sağlamasıdır. Küreselleşme karşısında bir yanda ekonomik sınırların kaldırılması ve dünyanın tek pazara dönüştürülmesi konuşulurken, diğer yanda ülkeler kendi ulusal kurumlarının performansını iyileştirerek rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadır (Zaim, 2012, s. 2).

3.15 Osmanlı'dan Günümüze Bursa'daki Vakıf Eserleri

Fetihten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti Bursa, tarihi dokusu, İslam medeniyetinin hakimiyeti ve vakıf eserleriyle kutsal bir şehir edasına büründüğü, yapılan araştırmalarda görülmektedir. Oluşan bu kutsal duygu, Bursa'nın her köşesinin bir zamanlar çok sayıda padişah, bilim adamı ve dini şahsiyete ev sahipliği yaptığı için tarihe vurduğu damgadan kaynaklanmaktadır. Osman ve Orhan Bey, Murad Hudâvendigâr, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Sultan II. Mehmed, çabalarıyla Osmanlı Devleti'ni kuran, felaketlerden kurtaran ve yeniden tesis eden önemli zâtlardandır. Ulucami, Muradiye Külliyesi, Yıldırım Külliyesi, Emir Sultan Külliyesi, Koza Han ve Kazancılar Hanı, Bursa'ya damgasını vuran ve şehre değer katmaya devam eden tarihi mekanlardır.

3.15.1 İznik Hacı Özbek Camii

İznik'te, Eşrefzade Mahallesi Kılıçaslan Caddesi üzerinde Hüseyin Oktay Caddesi Sokakta bulunmaktadır. Bilinen bir kitabesi olan ve hayatta kalan en eski Osmanlı camisi olma özelliğine sahiptir. İnşaatı 1333 ve 1334 yılları arasında gerçekleşmiştir (Aslanapa, 2004, s. 5). Daha sonra, kuzeydeki son cemaat alanı yapıya dahil edilmiştir. Caminin hem orijinal hem de güncel versiyonlarının minareden yoksun olduğunu belirtmekte fayda vardır. Orijinal son cemaat alanında, üçlü kemer açıklığındaki sütunlar, Bizans döneminden kalma son cemaat alanının düzenine uygun devşirme sütun başlılarıyla tamamlanmıştır (Kuran, 1964, s. 8).

3.15.2 İznik Yeşil Camii

Bursa'da, 1378 - 1391 yılları arasında inşa edilen İznik Yeşil Camii, Eşrefzade Mahallesi İstiklal Caddesi'nde yer alan Nilüfer Hatun İmareti'yle aynı yerde bulunmaktadır. Caminin üzerine, inşaatının 1378 yılında Çandalı Halil Hayrettin Paşa tarafından başlatıldığı, daha sonra 1391 yılında oğlu Ali Paşa tarafından tamamlandığı bilgisi yazılmıştır (Kuban, 2007, s. 127). Bu şaheserden sorumlu mimar Hacı Musa'dır (Aslanapa, 1989, s. 219; Öney & Ünal, 2002, s. 135). Tek kubbeli bir tasarıma sahip olan bu cami, erken Osmanlı döneminin mimari tarzını örneklemektedir. Kuzey bölümü ortak alan olarak hizmet veren tek bir kubbeye sahiptir. Bursa'daki diğer tek kubbeli camilere kıyasla İznik Yeşil Camii daha büyük ve ihtişamlıdır. Yapı, giriş kapısından sonra, Selçuklu döneminden kalma Konya camilerinde bulunan giriş sofasına benzer bir bölme içermektedir. Ayrıca yapı içinde bulunan son bölme ve korkuluklar Bizans mimarisinde dış nartekse benzemektedir (Kuban, 2007, s. 128).

3.15.3 İznik Nilüfer Hatun İmareti

Bursa'da, 1388 yılında inşa edilen İznik Nilüfer Hatun İmareti, İznik ilçesi, Eşrefzade Mahallesi'nde, Müze Caddesi'nde bulunuyor. Giriş kapısındaki yazıta göre 1388 yılında I. Murad tarafından annesi Nilüfer Hatun'un namına yaptırılmıştır. Kuzeybatı tarafında Yeşil Cami'nin yakınında bulunan bu yapı daha önce depolama ve hayvan barınağı olarak kullanılmıştır. Bu imaret yakın zamanda yenilenmiş ve müzeye dönüştürülmüştür (Eyice, 1988a, s. 40). Eski tarihi vesikalarda daha az bahsedilmesine rağmen, sanat tarihi alanında büyük öneme sahiptir. Özellikle yapı, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde ve Texier'in Bursa açıklamasında bulunmuyor. Bu yapıdan sorumlu mimarın kimliği de bilinmemektedir (Ayverdi, 1972a, s. 320). Yapının plan özelliklerini ters T-plan taphaneli camiler ile ortak özelliklere sahip olmasına rağmen, sonraki yıllarda cami olarak kullanılmadığı açıktır. Bu, yapı içinde bir mihrabın olmaması, bu iddiayı doğrulanmaktadır. Eyice'ye göre, bir zamanlar giriş aksının tam karşısında bir mihrap vardı, ancak onarımlar sırasında üzerinin kapatıldı söylenmektedir (Eyice, 1988a, s. 40).

3.15.4 Bursa Orhan Gazi Camii

Bursa'da, Osmangazi ilçesinde, Nalbantoğlu/Uzunçarı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Caminin kuzey giriş kapısındaki yazıta göre 1339 yılında Orhan Bey

tarafından yaptırılmıştır. Karamanoğullar tarafından yıkılmasının ardından Çelebi Mehmed, 1417-1418 yıllarında caminin onarımını üstlenmiştir. 1855 Bursa depremi sırasında hasar görmesine rağmen, cami sonraki restorasyonlarda plan ve cephe mimarisi açısından önemli değişiklikler geçirmemiştir (Gabriel, 2010, s. 46). Ters bir 'T' planına sahip caminin ana alanı bir kubbe ile kaplı, ek bölümler ise kare planlıdır. Doğu-batı eksenini boyunca simetrik olarak düzenlenmiş bu kare bölmeler, eyvan şekline sahiptir ve bir kemer vasıtasıyla kare iç avluya açılır. Bu kare alanların kuzey cephesinde yer alan odalar hem eyvanlı bölümlerinden hem de dışından doğrudan camiye erişim sağlar. Bu alanlar bir beşik tonozla kaplıdır ve caminin ek bölümleri olarak hizmet vererek derslik veya kütüphane olarak işlev görür. Kuban, kareye bitişik dikdörtgen bölümlerin üst kısmının başlangıçta bir tonozla kaplandığını savunmaktadır. Orhan ve Murad I döneminde tüm açıklıkları kubbelerle örtme geleneğinin yaygınlaşmadığına inanılmaktadır (Kuban, 2007, s. 84).

3.15.5 Bursa Hüdavendigâr Camii

I. Murad Camii olarak da bilinen Bursa Hüdavendigâr Camii, Bursa İli Osmangazi İlçesi'nin Çekirge Mahallesi'nde 1366 ile 1386 yılları arasında inşa edilmiştir. Ne yazık ki, eserin ilk kitabesi yoktur. Bununla birlikte, 1904'ten kalma bir restorasyon kitabesi caminin tarihi önemi hakkında değerli bilgiler sağlar. Tarihsel kaynaklara göre, caminin inşaatına 1366'da I. Murad'ın çocukları için yapılan sünnet töreni gününde başlanmıştır. İnşaat süreci büyük ölçüde sık sık kesintilerden dolayı yaklaşık yirmi yıla yayılmıştır (Kuran, 1964, s. 71; Cebail, 2010, s. 58). Cami, altı katı namaza ayrılmış, üst kat ise medrese olarak tasarlanmış. Zemin/giriş katında son bir cemaat alanı, bir ibadet yeri ve eyvanlar bulunur. Bu alanın üstünde, birinci kat beş odalı bir galeri, çift merdivenlerle çevrili bir salon ve yan eyvanlardan oluşmaktadır. Koridordan erişilebilen on altı hücreye sahip kubbeli iç avluyu çevreleyen geniş bir koridor içerir. Kible tarafının bitişiğinde, mihrap çıkıntıda her iki taraftan bir koridorla erişilebilen küçük bir oda vardır (Kuran, 1964, s.71). Avlu, 19. yüzyılda inşa edilmiş bir kubbe ile kaplı şadırvan vardır. Dışa doğru uzanan bu mihrap kısmı, dışarıdan bakıldığında apsisi andıran çokgen bir plana sahiptir (Gabriel, 2010, s. 51). Caminin tasarlanmasından sorumlu mimarın kimliği araştırmacılar arasında tartışma konusudur. Bursalı Şemseddin'e göre, yapının inşaatı için 1365 yılında Yalova tarafında esir düşen Bizans'lı Vasil Christodulos adlı bir mimarı görevlendirdi. Hammer, mimarın esir bir Yunan veya Fransız olabileceğini

öne sürüyor. Evliya Çelebi caminin bir Fransız tarafından yaptırıldığını iddia etmektedir (Gabriel, 2010, s. 59; Çetindaş, 1952, s. 2).

3.15.6 Bursa Eski Kaphca Hamamı

Bursa'nın Osmangazi İlçesi, Çekirge Mahallesi, Kükürtlü Sokak ile Zübeyde Hanım Caddesi birleşiminde köşede bulunmaktadır. Bu yapı Armutlu Hamamı ismiyle de anılır. Yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma tarihi belgeler, 1385 yılında I. Murad döneminde inşa edildiğini göstermektedir. Ancak bölgenin hamamlar konusundaki itibarı göz önüne alındığında, bu yapının başlangıçta bir Bizans hamamı olma ihtimali de vardır. Osmanlı belgeleri, hem kubbenin hem de hamamın yapısından I. Murad'ın sorumlu olduğunu belirtmektedir. Yapı tarihi ile ilgili kesin bilgi eksikliği, yapı içinde bulunan sınırlı miktarda devşirme malzemeler ve Bizans cephelerini anımsatan mimari unsurların varlığı, bu yapının Osmanlı döneminde yıkılmış olduğunu ve daha sonra I. Murad döneminde aynı temeller üzerinde yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Hamamın diğer bölümlerindeki eklemelerin I. Murad ve II. Bayezid döneminde yapıldığı, kayıtlarda belgelenmiştir (Ayverdi, 1972a, s. 277-279; Baykal, 1993, s.31).

Sanat tarihçileri, I. Murad'ın havuz bölümünün kubbesini inşa ettiği fikrini savunmaktadır. Bu yapının bir Bizans hamamı olmadığı varsayılırsa Osmanlı fethinden sonra, orijinal hamamın kalıntıları üzerine farklı dönemlerde ek bölümler inşa ederek kademeli olarak bugünkü biçimine dönüştüğü varsayılabilir. Bu yapı Osmanlı dönemi bir yapı olarak düşünüldüğünde cephelerinde kullanılan kompozisyon Bizans mimarisine benzemektedir. Erken Osmanlı döneminde Bizans döneminden kalma yapıların incelenmesi ve yeniden kullanılması için değerli bir örnek olabileceği değerlendirilmektedir (Ersen, 1986, s. 36).

3.15.7 Bursa Ulu Cami

Bursa ili, Osmangazi ilçesinde Orhan Camii'nin batısında, Atatürk Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Tarihsel kayıtlar, caminin yapımı I. Bayezid tarafından başlatıldığını, Çelebi Mehmed tarafından tamamlandığını göstermektedir. Caminin inşaatı 1396 Niğbolu savaşından elde edilen ganimetlerle başlamış ve 1399-1400 yılları arasında tamamlanmıştır (Çetindaş, 1952, s.49; Kuran, 1964, s.35; Kuban, 2007, s.134).

Caminin mimari düzeni, harim bölümünde birimleri yirmi tam kareye bölünmüş dikdörtgen bir plandan oluşmaktadır. Her birim kalın payeler bulunmaktadır ve bir kubbe ile kaplıdır. Kubbenin üst kısmında on iki eşit kalın payeler bulunur (Kuran, 1964, s. 35; Aslanapa, 2004, s. 25; Gabriel, 2010, s. 31). Bursa Ulu Camii'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda türünün ilk ve en büyük Cuma camisi olarak erken Osmanlı dönemi mimari tarzının bir örneğidir (Ayverdi & Yüksel, 1976, s. 20). Cami, 1855 depremi sırasında ciddi hasar gördü ve iki kubbe hariç tümü yıkıldı. Özellikle mihrap, kubbeler ve kuzey taç kapısı camla kapatılmıştır. Kubbenin hemen altında, Ulu cami türlerinin harim bölümünde bulunan havuzlu veya şadırvanlı su yapılarının az sayıdaki örneklerinden biri olan şadırvan yer almaktadır (Kuran, 1964, s. 35; Aslanapa, 2004, s. 26). Cami yapısında kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer alan minareler bulunur. Kuzeydoğu cephesindeki minare Yıldırım Bayezid döneminde inşa edilirken, kuzeybatı köşesindeki minarenin Çelebi Mehmed döneminde inşa edildiği bilinmektedir. Doğudaki minare cami gövde duvarından ayrılmış, batıdaki minare ise merdivenle bağlanmıştır. Kuzeydeki minare kare bir kaide üzerinde yükselirken, batıdaki minare sekizgen bir kaideye sahiptir (Kuran, 1964, s. 36; Gabriel, 2010, s. 32). Yapının her cephesinde simetrik pencereler bulunur, ancak güney duvarındaki pencereler daha sonra yoğun bir caddeye bakması nedeniyle kapatılmıştır. Alt kat pencereleri küçük ve basıktır, üst kat pencereleri ise iç mekana daha fazla ışık girmesi için daha sonraki dönemlerde eklenmiştir. Buna rağmen caminin kalın duvarları yapı içinde loş bir atmosfer yaratmaktadır (Çetindaş, 1952, s. 55). Caminin Mihrabı zamanla değişikliklere uğramıştır ve artık orijinal şeklini korumamaktadır (Ayverdi & Yüksel, 1976, s.22). Sanat tarihinde ahşap işçiliğinin önemli bir unsuru olan minber, Antepli Hacı Mehmed bin Abdülaziz el-Dikki'nin yapıtıdır. Cevizden yapılma, geometrik süslemelere sahip rumi ve palmetlerle ince bir işçilik sergilenmiştir (Aslanapa, 2004, s. 26; Gabriel, 2010, s. 34).

3.15.8 Bursa Yıldırım Külliyesi

3.15.8.1 Yıldırım Camii

Bursa'nın Yıldırım ilçesinde, doğuya doğru yüksek bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yıldırım Külliyesi ile aynı adı alır. 1399-1400 tarihli II. Murad'ın vakfiyesine binaen yapım yılı tahmin edilmektedir. Buna göre inşaatının 1390 yılında başladığına inanılmaktadır (Çetindaş, 1952, s. 22). Dış revak 19. yüzyılda restore edilmiş ve iyi

durumda kalırken, ana ibadet alanının çatısı ve birkaç kubbe yıkılmıştır. Daha sonraki onarımlarla cami bugünkü durumuna ulaşmıştır (Gabriel, 2010, s. 67). Ne yazık ki, bu yapının mimarı bilinmemektedir (Ayverdi, 1972a, s.429). Cami, o dönemden kalma ters T planlı camilerin tasarımını takip eder ve Hüdavendigar Cami ile benzerlikleri bulunur (Ayverdi, 1972a, s. 425-532).

3.15.8.2 Yıldırım Medresesi

Medresesi caminin aşağı tarafında, kuzeybatı istikametinde bulunur. Bu yapı, külliye inşaatı ile aynı dönemde başlamıştır. 1947'de duvarlarda, derslikler ve salonunu kaplayan tonozlu kemerlerinde çeşitli iyileştirmeler yapıldı. Yapı 1951'de daha fazla onarım ve değişikliğe uğradı, tüm kubbeler genişletildi ve tüm yapı bir kez daha temeller üzerinde yükseltildi. Medresenin tasarımı Selçuklu dönemi medreselerinin geleneksel yapısına uyumludur. Avlu içinde merkezi bir havuz bulunmaktadır. Her oda soba ve aydınlatma için bir pencere ile donatılmıştır. Caminin aksine medrese titiz işçilik sergilememektedir (Gabriel, 2010, s. 73).

3.15.9 Darüşşifa

Bursa'nın Yıldırım ilçesinde, Yıldırım Camii'nin yaklaşık 250 metre güneydoğusunda, Sinandede/Barutluk Caddesinde bulunmaktadır. Darüşşifa'nın inşaatı 1391-1395 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ne yazık ki, yapı 1855 Bursa depremi sırasında ağır hasar gördü ve yıkıma yol açtı. Bununla birlikte, yapının bir kısmı ayakta kaldı ve bir barut deposu olarak kullanıldı (Gabriel, 2010, s. 76). Bu kuruluş, Osmanlı döneminin ilk hastanesi olarak tanınma ayrıcalığına sahiptir (Ayverdi, 1972a, s. 456). Şu anda Darüşşifa, asıl amacına uygun bir sağlık kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Binanın bulunduğu engebeli arazi nedeniyle, yapı kuzeydeki girişten güneydeki geniş odaya kademeli olarak yükselmektedir (Ayverdi, 1972a, s. 456). Yapının tasarımı dikdörtgen şeklindedir ve kuzey tarafındaki girişin hemen karşısında büyük bir oda, merkezi bir avlu ve çevredeki bir revak içerir (Gabriel, 2010, s. 76, 77). Bu yapının yapım süreci, diğer binalara kıyasla daha az emek ve işçilik kullanılmıştır (Ayverdi, 1972a, s. 456).

3.15.10 Yıldırım Beyazıt Türbesi

Yıldırım Külliyesi, medresenin karşısında ve caminin altında bulunur. Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Süleyman tarafından 1406 yılında inşa edilen türbe, 1414 yılında

Karamanlılar tarafından yağmalandı. Daha sonra Çelebi Mehmed döneminde restore edilmiştir. 1855 yılındaki yıkıcı deprem, türbeye ciddi hasar vermiş, kapsamlı restorasyon çalışmaları sonucu bugünkü durumuna döndürülmüştür (Çetindaş, 1952, s. 30; Ayverdi, 1972a, s. 464,465; Gabriel, 2010, s.75; 2007, s.29). Yapının mimari olarak kitabede, Hüseyin oğlu Ali'den bahsedilmektedir (Ayverdi, 1972a, 465; Aslanapa, 2004, s.35; Çetindaş, 1952, s. 30). Kare planlı yapının kuzey giriş cephesi, üç bölümlü bir revaka sahiptir ve bu da onu girişi revakla düzenlemiş ilk Osmanlı dönemi türbesi yapar (Aslanapa, 2004, s.34,35). Çetindaş'a göre mevcut yapının temeli orijinaldir, gövde duvarları ise 19. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir (Çetindaş, 1972a, s. 30).

3.15.11 Bursa Yeşil Külliye

3.15.11.1 Yeşil Cami

Bursa'nın Yıldırım ilçesinin Yeşil Mahallesinde yer alan Yeşil Cami, 1413-1421 yılları arasında inşa edilmiştir. Cami, Çelebi Sultan Mehmed tarafından başlatılmış ve 1421 yılında tamamlanmıştır. Cami, kuzey cephesindeki geniş girişinin üzerinde bir yazıt taşır. Mimar Hacı İvaz Paşa tarafından tasarlanarak yapılmıştır (Kuran, 1964, s. 80; Yetkin S.K, 1965, s. 225; Kuban, 2007, s. 96,97). Yeşil Cami, grubundaki camilerin ters “T” planını takip eder. Ancak, ana ibadet yeri girişinde bir revaktan yoksun olduğu için eksik kalır. Bu eksik durumun nedeni, Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı nedeniyle inşaatın durdurulmasına bağlanabilir. 19. yüzyılda kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yapıya iki minare eklenmiştir. Yeşil Cami'nin ana ibadethanesi Yıldırım Bayezid Camii'ye benzer. (Gabriel, 2010, s. 81,84; Kuran, 1964, s. 80).

Yeşil Cami'deki taç yapıda, Hz. Peygamberin şu hadis-i şerifi yer alır:

“Kim aç bir mümini yedirse Allah da ona kıyamet gününde cennet meyvelerinden yedirir. Kim susamış bir mümine su verirse Allah da kıyamet gününde ona cennet içeceklerinden içirir. Kim çıplak bir mümini giydirirse Allah kıyamet gününde ona cennetin güzel elbiselerinden giydirebilir” (Ayverdi, 1972b, s. 88; Gök & Durak, 2018, s.38).

Bu hadis-i şeriften vakfın, hayır ve hasenatın ne kadar önemli olduğunu ve Osmanlı döneminde bunun düstur edinildiğini açıklamaktadır.

3.15.11.2 Yeşil Türbe

Yeşil Türbe, aynı adı taşıyan caminin güneyinde bulunmaktadır. Türbenin tamamlanması, 1421'de Çelebi Mehmed'in vefatıyla aynı zamana denk gelir. Mimari ve tasarımı Hacı İvaz Paşa tarafından yapılmıştır (Kuban, 2007, s.107; Yetkin, 1965, s. 232, 233). Sekizgen kat planına sahip olan türbe, kubbe kasnağına kadar 12 metre yüksekliğe ulaşmaktadır. 4.57 m yüksekliğinde bir kasnağın üzerine yaklaşık 6.60 m çapında bir kubbe yerleştirilmiştir ve türbenin toplam yüksekliği 18 metredir (Ayverdi, 1972b, s. 103, 105; Yetkin, 1965, s. 232). Yapının kubbe kasnağı ve giriş cephesi iki kat pencere ile süslenmiştir. Türbe, asıl sandukanın bulunduğu alan ile alt katta mezarları barındıran bodrum alanı ayrıdır. Bu bodrum alanı, düz bir tonozla kaplı beş ayrı bölmeye ayrılmıştır. Türbe kapısına bir kaç basamak çıkılarak ulaşılır (Yetkin., 1965, s. 232; Gabriel, 2010, s. 94).

3.15.11.3 Yeşil Medrese

Yeşil Medrese, yine aynı adı taşıyan caminin batı tarafında bulunur. Medresenin inşaatı Küliye ile birlikte başlamış ve Molla Hüsrev ve Molla Hayali gibi âlimlerin üniversite düzeyinde bilgi aktardığı bir eğitim kurumu olarak hizmet etmiştir (Baykal, 1993, s. 137). 19. yüzyılın başlarında, keşfedilen eski eserlerin sergilendiği bir müzeye dönüştürülmüştür (Gabriel, 2010, s. 100). Binanın yapım şekli, Anadolu medreselerinin geleneksel plan şemasına uymaktadır. 13 hücre, bir salon hücresi, büyük bir ana eyvan, üç sınıf ve bir giriş holünü kapsar. Odaların üst tarafı aynalı tonozlarla çevriliyken, önlerindeki revak, üç yönde kubbelerle süslenmiştir (Aslanapa, 2004, s. 85). Açık plan avlunun ortasında yer alan bir çeşme vardır. Yapının kendisi taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Dershane kubbesi, sekizgen baklavalarla süslenmiş bir kuşağa dayanmaktadır (Ayverdi, 1972b, s. 96).

3.15.12 Muradiye Külliyesi

3.15.12.1 Muradiye Camii

Osmangazi ilçesinde yer alan Muradiye Camii, 1425-1426 yıllarında tamamlanmıştır (Aslanapa, 2004, s.56). Maalesef cami 1855 depremi sırasında ciddi hasar görmüş ve daha sonra mimar Parvillée tarafından bugünkü durumuna getirilmiştir (Öney & Ünal, 2002, s. 113; Gabriel, 2010, s. 205). Cami, Bursa'da beş bölümden oluşan ters T-planlı son anıtsal örnektir. Orta avluyla hizalanan harim bölümü avluyla aynı

boyuttur. Yanlardaki eyvanlı bölmeler avluya eşit yükseklikte iken, harim bölümü diğer alanların üzerine yerleştirilmiştir (Aslanapa, 2004, s. 56). Gabriel'in hesaplarına göre, orta bölüm yerden hafifçe yükselir ve başlangıçta son cemaat yeri ile aynı seviyede olduğunu ifade eder. Ek olarak Gabriel, iç avlunun merkezinde bir havuzun varlığından bahseder (Gabriel, 2010, s. 108). Caminin doğu ve batı cephelerinde sonraki onarımla eklenen iki minare bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üç orta bölümü bir kubbe ile kaplı, yan kısımlar aynalı çapraz tonozlarla bezenmiştir (Kuran, 1964, s. 84).

3.15.12.2 Muradiye Medresesi

Külliyenin bir parçasını oluşturan medrese 1426 yılında cami ile eş zamanlı olarak inşa edilmiştir ve caminin batı tarafında yer almaktadır. Cami ile karşılaştırıldığında, medrese orijinal özelliklerini korumayı başarmış ve halen Kuran ve El Yazmaları Müzesi olarak hizmet vermektedir. Yapının mimari tasarımı, dikdörtgen bir düzen ile geleneksel Anadolu medresesi planına uygundur (Gabriel, 2010, s.111). Bu medresenin Bursa'daki önceki medreselere kıyasla daha fazla tutarlılık ve orantılılık sergilediği görülmektedir. Erken Osmanlı döneminde kurulan ve Tanzimat dönemine kadar devam eden vakıf dini, sosyal ve eğitimsel çalışmalarda hayati bir rol oynamıştır. İslam devletlerinde gözlemlenen vakıf geleneğine benzer şekilde Anadolu, Eski Mısır, Yunan, Babil ve Roma hukukunda görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan önce de uzun süredir devam eden bir vakıf geleneğine sahipti (Kılıç, 2020, s. 201; Akyıldız & Abay, 2017, s. 147-150). Osmanlı dönemi boyunca padişahlar tarafından yaptırılan vakıf mülkler, devlete ait toprakların dönüştürülmesidir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki vakıf kurma geleneği, Anadolu'daki çeşitli beyliklerde egemenlik sağlamak için bir araç olarak hizmet eden bir gelenek haline geldi. Orhan Gazi bu geleneği başlattı ve İznik'te ilk vakıf kurumunu kurdu. Vakfın amacı, medresenin giderlerini karşılamaktı (Kılıç, 2020, s.203). Bu vakıflar sayesinde şehir içindeki boş alanları dönüştürerek kentsel gelişime katkıları vurgulanabilir. Tarihçi Neşri, erken dönem Osmanlı padişahları tarafından kurulan vakıfların bölgesel konumuna ilişkin bilgiler verirken şöyle ifade eder:

“...İssuz yerleri ma'mur edüb Müslümanları urundurdu. Ve Bursa'da yaptırdığı 'imaret yeri bir ıssuz yer idi kim ikindüden sonra âdem varmağa vehmederdi. Zira Gökdere suyu evvel eyyâmda Balık Pazarı'nda akardı. Ol sebebden dereyi öte yakaya geçmeğe vehmederlerdi.

Sonradan derenin çaydan yana tarafına At Pazarı olıcak hisardan yana biraz emin oldu. Şimdi ol At Pazarı'nın yeri Sultan Hanı olmuştur” (Neşri, 1949, s. 187).

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarından itibaren, yerleştiği topraklarda hem Türk mimarisini hem de yerel mimariyi gözlemleyerek yüzyıllarca sürececek Osmanlı Mimarisinin temellerini atmıştır. Her çağda farklı üsluplar ve yenilikler sergileyen Osmanlı mimarisi, yüzyıllar boyunca vakıf medeniyeti ile külliyeler yaparak, devletin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Kuruluşundan itibaren, Osmanlı İmparatorluğu kendi benzersiz mimari tarzını ve sanatsal ifadesini geliştirmeye çalıştı. Bu mimari ilerleme, üslup özelliklerine göre farklı dönemlere ayrılabilir. Arseven, çalışmasında Osmanlı-Türk sanatını, incelememizin odak noktası olan “Bursa üslubu” olarak bilinen başlangıç aşaması ile yedi döneme ayırmaktadır (Arseven, 1973, s. 143).

3.15.13 Emir Sultan Külliyesi

Emir Sultan Külliyesi, Bursa'nın doğusundaki Uludağ'ın yamacında ovaya bakan bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Başlangıçta külliye, bir zaviye, bir imaret ve bir mescidi içeren çok işlevli bir kuruluş olarak hizmet etmiştir. Daha sonra, özellikle bir mescid ve bir zaviye binasına bölünmüştür. Türbe, hamam, muvakkithane, şadırvan ve çeşmeler gibi ek yapılar daha sonra dâhil edildi ve külliye büyük bir tesise dönüştü. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde inşa edilen bu yapının yeri başlangıçta ıssız bir alandı. Ancak Emir Sultan ve zaviyesinin varlığı kısa sürede bu civarda bir mahalle oluşumuna yol açtı (Ateş, 2017, s. 201-205). Halen Emir Sultan'ın mirasında önemli bir yeri olan bu mahalle, Emir Sultan Mahallesi olarak bilinmektedir.

Bursa'daki sayısız vakıf arasında, büyük ölçekli bir hayır kurumu olarak Emir Sultan Külliyesi, padişahların desteklediği gelir getiren kuruluşlar olan Bursa vakıfları içinde önemli bir rol oynamıştır. Emir Sultan, Bursa'da Tasavvuf kültürünün sembolik bir figürü haline gelmiş ve ismiyle kururlan mahalle zamanla bir yerleşim merkezine dönüşmüştür. Aynı zamanda Emir Sultan'ın bölgede yaşadığı dönemden bu yana bilgi, maneviyat ve kültürel değişim merkezi olarak hizmet vermiştir (T.C. Yıldırım Kaymakamlığı, 2024).

Bugün Emir Sultan'ın manevi cazibesi, geçmişte olduğu gibi insanları büyülemeye devam etmektedir. Osmanlı dönemi boyunca Bursa dini ve tasavvuf yaşamındaki merkezi rolünü sürdürmektedir. Emir Sultan'ın türbesi de dâhil olmak üzere külliye,

devlet tarafından korunmaktadır. Çok sayıda hayırsever, Emir Sultan adına külliyesinin misyonunu desteklemek için vakıflar kurmuştur (T.C. Yıldırım Kaymakamlığı, 2024).

3.15.13.1 Emir Sultan Camii

Emir Sultan Camii, çevresine adını veren Emir Sultan ilçesinde yer almaktadır. Semtin her açısından görülebilen camii, ağaçlarla çevrilidir. Başlangıçta Emir Sultan Camii'nin tek bir kubbesi vardı. Ancak 1507'de caminin önüne üç kubbeli bir revak ve odalar eklendi. Emir Sultan Camii'nin ana yapısı sekizgen bir kasnak üzerine dayanan bir kubbe örtülüdür. Cami dikdörtgen bir plana sahiptir ve ahşap sütunlarla desteklenen kemerli ahşap revaklarla süslenmiştir. Minareler ile ibadet yeri ve türbe aynı hizada yerleştirilmiştir. Caminin gövde duvarlarında kırk büyük pencere ve kasnağında on iki büyük pencere vardır, bu da iç mekanı son derece aydınlık hale getirir. Cami, mihrabının üzerine yerleştirilmiş Rumi motifli alınlıklar da dahil olmak üzere değerli süslemelerle süslenmiştir. Ayrıca caminin pencerelerinin çevresinde İznik çinileri kullanılmıştır (T.C. Yıldırım Kaymakamlığı, 2024).

3.15.13.2 Emir Sultan Türbesi

Emir Sultan Camii'nin bitişiğinde Emir Sultan, oğlu Emir Ali, eşi Hundi Hatun ve iki kızının gömüldüğü Emir Sultan Türbesi yer almaktadır. Zamanının saygın alimlerinden Emir Sultan, 1391'de Bursa'ya gelmiş ve Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Hatun ile evlenmiştir. 1429'da vebaya yenik düşerek vefat etmiştir. Türbesi, doğuya bakan giriş kapısının gövde duvarları hariç diğer tüm pencereler yuvarlak ve kemerli yapıya sahiptir (T.C. Yıldırım Kaymakamlığı, 2024).

3.15.13.3 Emir Sultan Camii ve Külliyesi Hamamı

Caminin ve türbenin bitişiğinde bulunan Emir Sultan Camii ve Külliyesi Hamamı dikdörtgen bir plana sahiptir. Başlangıçta, kare sütunun kubbeli bir soğukluğu vardı ve daha sonra düz bir çatı ile değiştirildi. Ayrıca hamamda, ılıklığının etrafında halvet hücreleri ve bir hela bulunur. Buradan, üç eyvanlı ve iki halvetli sıcaklık bölümüne girilir. Sıcaklık bölümündeki göbek taşı, kavisli kasnak bir kubbe ile kaplanmıştır (T.C. Yıldırım Kaymakamlığı, 2024).

4. YÖNTEM

4.1 Araştırmanın Modeli

Araştırmamızın amacı, Bursa ilinde ikamet eden, 65 yaş üstü bireylerin deneyimlerinden, geçmişe dair hatıra ve izlenimlerinden yola çıkarak toplumsal hafızada yaşayan bir değer olarak vakıf kültürünü incelemektir. Ayrıca, Bursa vakıflarının sosyal işlevlerini literatüre dayanarak tespit etmek ve değerlendirmektir.

Bu kapsamda aşağıdaki şu soruların cevabı alınmaya çalışılmıştır:

1. Vakıf kavramı sizin için nasıl bir anlam taşıyor?
2. Sizce günümüzde Bursa’da vakıf kültürü, nasıl algılanıyor?
3. Bursa’nın kırk yıl öncesine gittiğimizde toplumun vakıf hassasiyeti ve eserleriyle olan ilişkisi nasıldı?
4. Bursa’nın kırk yıl öncesi ve sonrasını karşılaştırdığınızda vakıf kültürünün değişimine ilişkin gözlemlerinizi neler?
5. Bursa’da Osmanlı dönemi vakıfları içinde sizi en çok etkileyen vakıf/lar hangisi ya da hangileri?
6. Bu vakıfların sizi nasıl ve hangi boyutta etkilediğini açıklayabilir misiniz?
7. Bursa’da vakıf kültürünü yeniden canlandırmak ve farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir?

Bu sorulara cevap almak için nitel araştırma modelinin esas alındığı araştırmada, fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Nitel yaklaşım, teorik indirgemeye odaklanan ve hipotezleri test etmeyi amaçlayan nicel yaklaşımdan farklıdır. Nitel yaklaşım; bir olgu ve olaya yönelik davranış, inanç ve duyguları katılımcıların kendi perspektiflerinden anlama; insanların deneyimlerine yükledikleri anlamları açığa çıkarma; paylaşılan değerler, normlar ve insanlar arası etkileşimi anlama gibi kompleks durum ve süreçlerde sıklıkla tercih edilen bir araştırma yöntemidir (Hennink, Hutter ve Bailey 2011:10). Nitel yaklaşım, fenomenlerin doğal çevrelerinde incelenmesi ve katılımcıların bakış açılarını anlamaya odaklanma ile karakterizedir (Güçlü, 2019, s. 27).

Dolayısıyla katılımcıların vakıf kültürüne yönelik bakış açılarını, algılarını ve deneyimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada fenomenolojik yaklaşım esas alınmıştır. Başlangıçta felsefî bir hareket olan fenomenoloji, bir araştırma paradigması olarak kullanıldığında, araştırılan fenomeni onu deneyimleyen bireylerin perspektifinden anlama girişimini içerir ve araştırmacı önyargılı varsayımlarını geçici olarak askıya alır. Bu yaklaşım, ölçüme odaklanmak yerine fenomenin özüne ve anlamına odaklanır. Amaç, fenomeni özünü inceleyerek analiz etmek ve bu deneyimi diğerlerinden ayıranın ne olduğunu ele almaktır (Güçlü, 2019, s. 30).

Araştırma için gerekli verilerin toplanmasında görüşme formu yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşım, araştırmacıya önceden hazırlamış olduğu soruların yanında daha ayrıntılı bilgi edinmek amacıyla ek sorular sorma fırsatı da sunar. Aynı zamanda bu yaklaşım, duruma göre soruların ve konuların sırasını ya da cümle yapısını değiştirme, konuların ayrıntısına girerek görüşmeyi sohbet tarzına dönüştürme gibi esneklik ve kolaylıkları da içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:120). Bu yaklaşım çerçevesinde araştırmanın konusu kapsamında hazırlanan soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırmada veri kaybının en aza indirilmesi ve analizlerde araştırmacıya ait algı ve değerlendirmelerin azaltılması amacıyla katılımcılardan izin alınarak görüşmelerin ses kayıtları, dijital olarak kaydedilmiştir. Elde edilen ham veriler, tasnif ve elemeye tabi tutulduktan sonra betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

4.2 Çalışma Grubu

“Nitel araştırmalarda örneklem belirlenirken temsil gücünden çok katılımcıların araştırma konusu ile olan ilgisi dikkate alınır” (İslamoğlu ve Alınacı, 2019:224). Bu nedenle araştırmada katılımcıların seçiminde; konu hakkında bilgi sahibi olması, Bursa’ya aidiyet ve bağlılık duyguları hissetmesi, vakıf olgusu ve eserleriyle deneyim ve etkileşimlerinin olması gibi parametreler esas alınacaktır. Konuyla ilgili ulaşılan birkaç kişinin tavsiyeleri doğrultusunda yeni katılımcılara ulaşılarak katılımcı listesinin kartopu gibi büyümesi hedeflenmiştir. Buna göre çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Kartopu örnekleme, “araştırmacı evrenin büyüklüğü hakkında

bilgi sahibi olmadığında veya evrenin kaydı olmadığında” değerli bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2019, s. 99).

Araştırmanın çalışma grubu, Bursa’da doğup büyümüş ya da uzun yıllar (40 yıl ve üstü) Bursa’da ikamet eden 65 yaş üstü 10 kişiden oluşmaktadır. Başlangıçta toplam 14 kişiyle görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte, eksik soru-cevap bileşenleri, görüşmeler sırasındaki kesintiler veya aşağıda belirtilen kriterleri karşılamaması nedeniyle dört katılımcıdan elde edilen veriler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Çalışma grubunun seçiminde dikkate alınacak kriterler şu şekilde belirlenmiştir:

- 65 yaş ve üstü olma
- Gönüllü olma
- Konuşma, anlama ve algılamayla ilgili bir probleminin olmaması
- Bursa’da doğmuş, çocukluk ve gençlik yıllarını bu şehirde geçirmiş olma ya da uzun süredir (40 yıl ve üzeri) bu şehirde yaşıyor olma
- Bursa’nın vakıf eserleriyle iç içe olan Hisar içi, Emir Sultan, Muradiye, Yıldırım gibi mâzisi Osmanlı dönemine uzanan semtlerinde ikamet etmiş ya da ikamet ediyor olma
- Vakıf kültürü ve kurumu hakkında bilgi sahibi olma

4.3 Veri Toplama Aracının Oluşturulması

Bu araştırma kapsamında, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, araştırmacının görüşme sırasında belirlenen konu etrafında diyaloga girilir. Sorular açık uçlu olsa da görüşülen kişiye bağlı olarak değiştirilebilir, eklenebilir veya yeniden sıralanabilirken, bu şekilde araştırmacı da bir dereceye kadar esnekliğe sahip olmaktadır. Bu veri toplama yönteminin seçimi, 65 yaş üstü katılımcıların, geçmişe dair hatıra ve izlenimlerinden yola çıkarak toplumsal hafızada yaşayan bir değer olarak vakıf kültürüyle ilgili deneyimlerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik son derece önemlidir. Geçerlik, bu bağlamda, konunun araştırmacı tarafından tarafsız ve objektif gözlemlenmesini ifade eder (Karataş, 2015, s. 76). Araştırma geçerliliğini sağlamak için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında araştırmacı sorgulama, uzun vadeli çalışmalar, açıklama sınıflandırması, verilerin çeşitlendirilmesi, teorisinin çeşitlendirilmesi, katılımcı geri bildirimi, uzman değerlendirmesi, olumsuz vaka örnekleme, öz değerlendirme ve örüntü eşleştirmesi yer alır (Güçlü, 2019, s. 399).

Teoride yer alan tema ve önceki çalışmalar tezin bulgularını ele almak için karşılaştırılmış ve benzer/farklı yönler belirlenmiştir. Şeffaflık ve aktarılabilirliği sağlamak için detaylı açıklama, bulguların saha notlarına mümkün olduğunca yakın bir şekilde sunulmasını amaçlamıştır. Bunu başarmak için, tüm görüşmeler kaydedildi, bir bilgisayar ortamına aktarıldı ve çalışma boyunca doğrudan alıntılar sıklıkla dâhil edildi. Nitel araştırma, güvenilirlikle eş anlamlı olan elde edilen sonuçların tekrarlanabilirliğini de vurgular (Karataş, 2015, s. 77). “Güvenilirlik”, araştırmanın güvenilirliğini ve tutarlılığını tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Güvenilirliğe katkıda bulunan bir diğer faktör, diğer çalışanların araştırma prosedürlerini takip etme kolaylığıdır (Güçlü, 2019, s. 404, 407). Araştırmada güvenilirliği sağlamak için, görüşmelerde ses kaydı yapıldı ve bir bilgisayara kopyalandı. Ayrıca, kodlamalar iyice kontrol edildi ve gerekirse ses kayıtlarına geri dönüldü.

4.4 Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, pilot ve asıl aşama olarak Ocak-Mart 2024 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Çalışma grubu Bursa ili merkez ve Osmangazi, Yıldırım gibi Bursa'nın tarihi dokusuna ev sahipliği yapan ilçelerinde ikamet eden 65 yaş üstü bireyler (n=10) ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca Bursa Teknik Üniversitesi Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (bkz. Ek-İ).

Katılımcılar görüşmeden önce araştırma hakkında bilgilendirildi ve kişilerin rızası alındıktan sonra görüşmeler yapıldı. Katılımcılar, vakıfla ilgili sorular yöneltildiğinde genelde önce çekingen cevaplar vermişlerdir. Mülakatın ilerleyen sürecinde güvenleri oluşmuş ve sorulara daha net cevaplar vermeye başlamışlardır. Katılımcıların sorulan sorulara çekingen cevap vermesinin nedeni acaba başıma bir iş gelir mi kaygısından kaynaklanmaktadır. Birkaç katılımcı vakıflarla, dernekleri birbirine karıştırmıştır. Vakıf ve dernek arasındaki farklar açıklandıktan sonra görüşme sağlıklı bir şekilde devam etmiştir. Ayrıca mülakata katılanlara tereddüt duyduğu bazı soruları cevaplamayabileceği veya istediği zaman görüşmeyi sonlandırabileceği bildirilmiştir. Mülakatlarda etik değerler kalıbı içinde kalarak etkili ve olumlu iletişim kurulmaya çalışılmıştır. Görüşme sırasında katılımcıların rızasıyla ses kayıtları alınmış ve kişisel verilerinin hiçbir şekilde paylaşılmayacağı garanti edilmiştir. Nitekim katılımcıların kimlikleri, ses kayıtları ve ses kayıt

transkriptleri herhangi bir üçüncü tarafa açıklanmamıştır. Verilerin tasnifi sürecinde, katılımcılar, görüşme sırasına göre harf atamıyla kodlanmıştır. Kadın katılımcılar “K” olarak, erkek katılımcılar da “E” olarak kodlanmıştır.

4.5 Verilerin Analizi

Yapılan görüşmeler bilgisayar ortamına aktararak transkript edilmiştir. Aynı dosyalara kaydedilen ve katılımcıların bilgilerini içeren bu transkripsiyonlar daha sonra betimsel analize tabi tutulmuştur. Veriler bu süreçte tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımda, verilerin geriye dönük olarak gözden geçirilmesi bütünsel bir bakış açısı kazanmak için oldukça önemlidir (Güçlü, 2019).

Araştırmada, her bir bireyin görüşmelerinin tekrar tekrar okunması, not alma ve gerektiğinde görüşmeleri tekrar dinlemeyi içeren kapsamlı bir yöntem uygulanmıştır. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini sağlamak için süreç boyunca danışman öğretim üyesiyle iletişim halinde olunmuştur.

Katılımcıların bilgileri, ses kayıtları ve transkriptleri de dâhil olmak üzere araştırma bulguları korunmuş ve herhangi bir üçüncü tarafa ifşa edilmemiştir.

4.6 Katılımcıların Özellikleri

Çalışmaya dâhil edilen katılımcılar, araştırma konusuna hâkim olan ve tecrübe aktarımı yapabilecek belli bir bilgi birikimine sahip 65 yaş üstü bireylerden seçilmiştir. Çalışma boyunca toplam 14 kişiyle görüşülmüş ve yetersiz veriler nedeniyle dört görüşme göz ardı edilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların toplumsal hafızada Bursa’da vakıf kültürü konusundaki görüşleri, mesleki ve kişisel yaşamlarından örneklerle vakıfların sosyal işlevi, gözlemledikleri hususlar ve düzeltilmesi gereken hata ve noksanlıklar gibi konular ele alınmıştır. Çalışma grubu; kadınlar için ev hanımından emekli memura kadar, erkek katılımcılarda ise işçi emeklisinden emekli memura kadar hatta vakıflarda bire bir hizmet etmiş kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim seviyelerinin ilkokuldan, üniversiteye kadar değişkenlik göstermesi Bursa’daki toplumsal hafızada vakıf kültürü algısını, çeşitli statülerde ölçmeye imkan sağlamıştır.

Çizelge 3.1 ve Çizelge 3.2’de araştırmaya katılanların demografik özellikleri verilmiştir.

Çizelge 3.1 : Kadınların Demografik Özellikleri.

	Yaş	Medeni Durum	Bursa’da Kaç Yıldır İkamet Ettiği	Eğitim Düzeyi	Meslek	Doğduğu Yer
K1	71	Bekâr	71	Lisansüstü	Emekli Öğretmen	Bursa
K2	80	Bekâr	40	Lise	Ev Hanımı	İstanbul
K3	66	Evli	44	İlkokul	Ev Hanımı	Hatay
K4	77	Evli	77	Lise	İşçi Emeklisi	Bursa
K5	69	Evli	69	Lisans	Memur Emeklisi	Bursa

Çizelge 3.2 : Erkeklerin Demografik Özellikleri.

	Yaş	Medeni Durum	Bursa’da Kaç Yıldır İkamet Ettiği	Eğitim Düzeyi	Meslek	Doğduğu Yer
E1	68	Evli	44	Lisans	Memur Emeklisi	Hatay
E2	72	Evli	50	Lisans	Memur Emeklisi	Yozgat
E3	66	Evli	66	Lise	İşçi Emeklisi	Bursa
E4	70	Bekar	70	Lise	Memur Emeklisi	Bursa
E5	67	Evli	46	İlkokul	İşçi Emeklisi	Balıkesir

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1 Katılımcıların Vakıf Kavramını Nasıl Tanımladıklarına İlişkin Bulgular

Toplumsal hafızada Bursa’da vakıf kültürü konusuna odaklanarak yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar sonucu elde edilen bulgular incelenerek, bu bölüme işlenmiştir.

Kendilerine vakıf kavramını tanımlamaları istenilen kadın/erkek katılımcıların verdiği cevaplar şu şekildedir:

Benim için vakıf kavramı, birleştirerek vakfetmektir. Nasıl söyleyeyim sana onu hani? Vakıf deyince benim ilk aklıma gelen şey, insanlara yardım eden bir kuruluş gibi düşünüyorum (K1).

Vakıflar, zenginlerin Allah rızası için cami, okul, çeşme yapımı için verdikleri para, hibe ettikleri yerler olarak biliyorum (K5).

Vakıf kavramı yardımlaşma kuruluşu biliyorum. Yardımlaşma, yani ihtiyacı olanlara yardım etme, hizmetler, varlıklı kişilerin hibe ettiği paralar ve ihtiyaç sahiplerinin kullanımına bırakılan yerler olarak biliyorum. Ben vakıflarda değil de derneklerde görev aldım. Gerçi ikisi de aynı şekilde hizmet veriyor (E1).

Vakıf kavramı benim için çok büyük anlam taşıyor. Geçmiş yıllarda aşağı yukarı vakıflar, devlet bütçesine yakın bir bütçeyle devlete katkıda bulunuyordu. Toplumun neye ihtiyacı varsa gerek devlet büyükleri olsun, gerekse varlıklı kişiler olsun vakıf kurmuşlardır. Hayrat için yaptıkları şey mesela bir hastane yaptıysa o hastaneyi de yaşatacak mal varlığını yani akar olarak ortaya koymuşlardır. Devlette bu vakıfların denetleyicisi olmuştur (E2).

Vakıf kavramı, insanın normal ihtiyaçlarını karşıladıktan sonraki kalan kısmını insanların emrine vermektir. Yani insanlara yardım noktasında Cenab-ı Hakk'ın emri doğrultusunda hareket etmesidir. Yani kişinin kendi

ihtiyacının dışında kendini insanlığa adanması da diyebiliriz. Diğer taraftan Müslüman olmayan ülkeler de vakıflar var. O vakıflar da yardım odaklı ancak bizim vakıflar gibi sadece Allah'ın rızasını gözeterek faaliyet göstermiyorlar. Kimisi reklam, kimisi şan şöhret peşinde olabiliyor. Yaptıkları iyiliklerin karşılığını da Cenab-ı Allah bu dünya da onlara veriyor. Oysa bizdeki vakıf ahirete yatırım için faaliyet göstermektedir. Yani bu tarafa yatırım amacı yoktur (E4).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların konu hakkındaki farkındalığı ölçmek için vakıf kavramını tanımlamaları istendi. Verilen yanıtları analiz ettikten sonra, katılımcıların çoğunluğunun vakfın sadece Allah'ın rızasını kazanmak için malını ihtiyaç sahiplerinin hizmetine sunma olarak algıladığı ortaya çıktı. Katılımcıların vakıflar ile ilgili olarak ortaya koydukları açıklamalar ağırlıklı olarak farklı bakış açılarından oluşuyordu, ancak sıklıkla vakıflar konusunda yakın ve uyumlu ifadeler kullandılar. Bu soruda, katılımcıların vakıflar hakkındaki anlayışlarını ve bilinç derecelerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Sonuç olarak, katılımcıların çoğunluğunda vakıf kavramının; yardım, ahiret ve Allah rızasını kazanma gibi dini faktörlerle ilişkili tutulduğu görülmektedir. Buradaki nihai amaç, toplumun tüm kesimlerinde vakıflar konusundaki farkındalığı belirlemektir.

Türk Dil Kurumu'na göre vakıf, “gelecekteki bir hizmet sağlamak amacıyla belirli koşullar altında ve resmi bir şekilde bir toplum veya bir birey tarafından hibe olarak bırakılan mal veya para” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1988, s. 1548). Türk Medeni Kanunu'nda vakıflar, belirli ve sürekli bir amacın yerine getirilmesi amacıyla kurulmuş, bir tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları olarak ifade edilmektedir (Türk Medeni Kanunu, 2001, m. 101). Dini açıdan vakıf, hem dünyevi imar ve imaj hem de sonsuz kurtuluşu sağlayan bir eylem aracı olarak görülmekte ve bu nedenle yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak için varlıklarından vazgeçtikleri cami, okul, hastane ve gelir getiren mülkler şeklinde oluşturulmuş kurumlar olarak tanımlanır (Türkoğlu, 2013, s.188).

Vakıflar ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de büyük öneme sahiptir. Ford, Carnegie ve Rockefeller gibi önde gelen aileler, sosyal bilimler, sanat, kültür ve deneysel çalışma gibi çeşitli alanlarda kurumlar oluşturmuş, araştırma ve yeni icatlar konusunda kilit rol oynamıştır. Avrupa'daki dini vakıfların yanı sıra, kamu hizmeti vakıfları, aile vakıfları, büyük sanayi bölgelerinde sosyal hizmete adanmış vakıflar

ve araştırma enstitüleri ve toplumsal amaçlar için vakıflar bulunmaktadır. Vakıflar, önemli çalışmalar yürütmek için öncü kuruluşlar olarak hizmet vermektedir. Almanya ve İsviçre'de birçok belediye hizmeti vakıflar tarafından sağlanır ve şehirlerin düzenli ve istikrarlı büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunurlar (Tuncay, 1984, s. 308).

Avrupa ülkelerindeki vakıflar; koruma, önleme, araştırma, geliştirme, tasarım ve inşaata öncelik veren kurumlar, devlet öncülüğündeki girişimler için önemli basamak taşları görevi görmektedir. Türkiye'deki vakıflar da Avrupa ülkelerindeki gibi hayır çerçevesine dayalı faaliyet göstermekte birlikte farklı olarak yaptığı faaliyetlerde Allah rızasını kazanma arzusu önemli bir öncüdür.

5.2 Bursa'da Vakıf Kültürünün Nasıl Algılandığına İlişkin Bulgular

Katılımcılara günümüzde Bursa'da vakıf kültürünün nasıl algılandığı sorulduğunda verilen cevaplar şu şekildedir:

Yani vakıf kültürü deyince halka sürekli yardım edecek bir kurum olarak görülüyor. Ancak benim gördüğüm kadarıyla maalesef bu durum çok da uygulanmıyor. Ben uzun süre dernek başkanlığı yaptım. O zaman zarfında ihtiyaç sahibi insanlar geliyor ve yardım talep ediyordu. Ama yardım talebine karşılık vakıflara yardım edenlerin sayısının az olduğunu düşünüyorum. Vakıflar konusunda bütün iş bence bu varlıklı ailelere düşüyor. Varlıklı aileler vakıfları desteklemeli ki, onlar da asli görevini yerine getirebilirsin. Bir de bazı vakıfları da görüyorum, kendilerine verilen desteği farklı alanlarda kullanıyorlar. Bu durum beni çok üzüyor (K2).

Bursa eski Bursa değil artık. Bursa'nın kıymetini bilen çok az kişi kaldı. Bursa'ya yabancılaştık. Eski yardımlaşma ve bir şeyler yapma çabası kalmadı (K5).

Bir insanın neye ihtiyacı olduysa, o mahallede veya şehrin merkezlerinde, devlet büyükleri ve zengin kişiler kendi paralarıyla vakıfa katkıda bulunma da, vakıf kurma da adeta yarışa girmişlerdi. Çünkü peygamberimizin bir hadisi var. İnsanları öldükten sonra amel defteri kapanır ancak diyor ki: sadakayı cariyede üç şeyi yerine getirenin amel defteri kapanmaz. Bir eser bırakma, yararlanılan ilim ve hayırlı bir evlat yetiştirme, bunları yapan kişilerin amel defterinin kapanmadığını, öldükten sonra dahi amel

defterlerine sevabının yazılacağından söz edilir. Dolayısıyla şimdiki gibi materyalist kafa yapısı yoktu. Eskiden insanlar, çoluğuna çocuğuna yetecek kadar herhangi bir varlığı bıraktıktan sonra geri kalanını olduğu gibi vakfediyordu. Bu nedenle Bursa, Osmanlı'nın ilk kurulduğu bölge olduğu için çok sayıda vakıf yapılmıştır. Ayrıca çarşıdaki Pirinç Han, Koza Han ve İpek Han gibi ticaret merkezleri vakıf hayratlarına gelir getiren akarlar olarak yapılmıştır (E2).

Vakıfların faydalı ve gerekli olduğu algılanıyor (E3).

Vakıf hizmeti Allah rızası için yapılır. Başka hiçbir gayesi de yoktur. Ne Şan için ne şöhret için ne de zengin olmak için yapılır. Bursa'da da bu şekilde algılanır (E5).

Katılımcılara günümüzde Bursa'daki vakıf kültürünün nasıl algılandığı şeklindeki soruya, Allah'ın rızasını kazanmak için öncelikle varlıklı kişilerin han, hamamlar, fırınlar, kütüphaneler, hastaneler ve okullar gibi önemli yapıların inşasını, ihtiyaç sahiplerinin kullanımına sunulan ev, arsa veya yapıları hibesini içerdiğini bildirmişlerdir. Lakin kimi katılımcılar vakıflara olan eski maddi ve manevi desteğin azaldığını, bazı vakıflarının da yapılan desteği gereksiz harcamalara kullandığı konusunda serzenişte bulunmuştur. Katılımcılarında belirttiği gibi vakıflara olan ilgi ve desteğin kırk yıl öncesi gibi olmadığı bir azalmanın söz konusu olduğu aşikârdır. Bursa'daki vakıfların, diğer illerde de olduğu gibi şube ve temsilciliklerinin denetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılır. Bu denetim, vâkıfın amacına uygun hareket edip etmediği, yasalara uygunluğu, iktisadi işletme ve iştirak faaliyetleri ile mevzuat kapsamına uygunluk kriterleri dikkate alınarak gerçekleşir.

Vakıflara benzer kurumlar, hem küresel hem de Batı dünyasında farklı isimler altında da olsa antik çağlardan beri var olmuştur. Örneğin İngiltere gibi bazı Avrupa ülkelerinde kullanılan “hayır vakfı” kavramı ve Amerika'da kullanılan “vakıf” kavramı, aynı yapıya sahip olmasa da İslam coğrafyasında kullanılan vakıf kavramı ve algısıyla yakınlık göstermektedir (Akgündüz, 2013, s. 3).

Vakıf, toplumun veya insanlığın iyiliği için bir mülkün veya varlıktan tamamen ve kalıcı olarak vazgeçilmesini ifade eder. Tarihsel açıdan incelendiğinde vakıflar, yardım ve dayanışma ideallerini somutlaştıran kurumsal yapılar olarak görev almaktadır. Vakfın kendisi insan sevgisine, şefkatine ve hayır eylemlerine dayandırırsa

da, prestij, vergi muafiyetleri ve özel mülkiyetin korunması gibi faktörlerin tarihsel olarak bireyleri kendi kaynaklarını kullanarak çeşitli hizmet ve yatırımlara katılmaya motive ettiğini kabul etmek gerekir. Bu duygu ve davranışlar da vakıfların kurulmasına katkıda bulunmuştur. Yukarıdaki nedenlere bağlı olarak genel anlamda olduğu gibi Bursa'daki vakıf kültürü algısını şekillendirdiği değerlendirilmektedir.

5.3 Bursa'da Kırk Yıl Öncesi Vakıf Hassasiyeti ve Eserleriyle Olan İlişkinin Nasıl Olduğuna Dair Bulgular

Katılımcılara Bursa'nın kırk yıl öncesine gittiğimizde toplumun vakıf hassasiyeti ve eserleriyle olan ilişkisinin nasıl olduğu sorulduğunda, cevaben:

Kırk yıl öncesine gitsek. O zamanlar nasıl diyeyim? İnsanlar bugüne göre daha hassastı sanki. Elinde üç kuruşu olsa bile vakıf için vermeye çalışırdı. Günümüzde ise insanlar modern hayatın getirdiği bir şey olsa gerek, lükse harcıyor (K2).

Önceden vakıflara karşı hassasiyet vardı. Bir eser bırakmak için çaba vardı. Şimdi hiçbir kalmadı (K3).

Cami, okul, yol yapımı gibi büyük eserler genelde devletin yapmış olduğu hizmetlerdir. Vakıflar ise daha mütevazı bütçeyle, cami onarımı, mescit yapımı, talebe okutma, yoksullara yardım gibi hususlar daha çok ilgi alanına girmektedir. Bursa dışından gelen talebelere ev açma, onlara yardımcı olma gibi görevleri üslenmişlerdir. Tabi eskiden daha çok etkiliydi şimdi etkinliği azaldı (E1).

40-50 yıl önceki vakıf duyarlılığı, vakıf hakkında bilgi edinmeler farklıydı, vakıflar sayılıydı, şimdiki durum çok değişti. Eski vakıfların dışında ilgili yasaya göre yeni vakıflarla kurulunca sayıları çoğaldı. Şimdi aşağı yukarı her kurum bünyesinde bir vakıf kuruyor. Yeni kurulan vakıflar, sanki bir dernek gibi bana göre. Yani belli bir sermaye koyduktan sonra kaydediyor, makbuz bastırıyor, teberru alıyor. Benim bildiğim vakıf teberru almaz. Vakıf dağıtan demektir, harcayan demektir, iş gören demektir. Eskiden eski vakalar öyle değildi. Bir okul yapacaksa veyahut da bir hastane, onu yaptıran kişi onu yaşatacak mal varlığını da ortaya koyuyordu. Arazi bağışlıyor, dükkân bağışlıyor, han yaptıırıyordu. Orada kaç kişi çalışırsa maaşları oradan ödüyorlardı. Şimdi öyle değil. Bir kısmı da tamamen reklam babından bir

şeyler yapıyorlar. Yani firmanın içerisine bir vakıf kuruyor, hatta orada devlete verilecek vergilerden de oraya bağış yapıyor. Vergilerden de muaf tutuluyor bir noktada (E2).

Atalarımızdan pek zengin bir aile ve zümre yoktur. Hiç dikkatini çekti mi? Kırk yıl önce de aynıydı. Osmanlı'da padişahın hanımı bile biraz parası oldu mu hayır işlerine yönelmiş ve ihtiyacı fazlası malını han, hamam, aşevi, okul, cami yapımı gibi işlere veya bu işlerle uğraşan vakıflara harcamış. Günümüzde de inançlı insanlar mallarının tamamını miras bırakmaktan ziyade çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kalanını vâkıfa tahsis ediyor. Bu sayede ahirette hesap verebilirliğini kolaylaştırıyor. Yani ahiret hayatına yatırım yapıyor. Ancak gözü dünya malında olanlar zenginliğine zenginlik katıyor ama diğer tarafa bir şey götüremiyor. Önemli olan arkada bir eser bırakmak (E4).

Eskiden vakıf anlayışı ve vakıflara duyulan hassasiyet daha fazlaydı. Maddi gücü yerinde olan varlıklı kişiler vakıf konusunda yarış halindeydi. Maddi gücü zayıf olan kişilerde bedensel hizmetleriyle bu yarışa katılırdı. Kimi fakir kişiler camii imamlarının yanına giderek, “Hocam benim durumum yok, ancak bende vakıf hizmetlerine katılmak istiyorum. Bir hafta, bir ay cami, medrese, çeşme ne varsa inşaatında çalışmak istiyorum. Ben de bedenem çalışmamı, hizmetimi vakfetmek istiyorum.” şeklinde belirterek, bu fakir kişiler maddi güçüm yok diye, vakıf hizmetlerine katkıdan geri durmamışlardır (E5).

Katılımcılar Bursa'nın kırk yıl öncesi toplum yaşantısını düşünerek vakıflara olan hassasiyeti ve vakıf eserleriyle olan ilişkiyi şöyle ifade etmişlerdir: Kırk yıl öncesi ve ondan önceki tarihlerde varlıklı kişiler ihtiyaç fazlası mal varlıklarını sadece Allah'ın rızasını kazanmak için vakıflara yönelmiştir. Varlıklı olmayan kişilerde ellerinden geldiği kadar madden, maddiyatı hiç olmayan bedenem vakıflara destek olmuşlardır. Özellikle K1 katılımcısının, “Kırk yıl öncesine gitsek. O zamanlar nasıl diyeyim? İnsanlar bugüne göre daha hassastı sanki. Elinde üç kuruşu olsa bile vakıf için vermeye çalışırdı” şeklindeki ifadesiyle vakıflara yönelik hassasiyetin yoğunluğu vurgulanmıştır. Katılımcıların çoğu vakıf yardımlarını ahirete yatırım olarak görmüştür. Yani vâkıfa yapılan yardımlardan tek çıkar ahiret hayatında hesap verebilirliği kolaylaştırmak ve Allah'ın rızasını kazanmak olarak belirtmişlerdir.

Soru hakkında K3 kodlu katılımcı, “Önceden vakıflara karşı hassasiyet vardı. Bir eser bırakmak için çaba vardı. Şimdi hiçbir kalmadı.” şeklindeki ifadesi ile günümüzde hayır işlerinde vakıflara yönelimin azaldığını vurgulamıştır. Diğer bir katılımcı E4 ise, “Gözü dünya malında olanlar zenginliğine zenginlik katıyor ama diğer tarafa bir şey götüremiyor. Önemli olan arkada bir eser bırakmak.” şeklindeki söylemi ile insanoğlunun vefatından sonra amel defterinin kapanacağını, ancak şu üç hususta amel defterine yaptığı iyiliklerin yazılmaya devam edeceğine dem vurmuştur. Bu üç husustan birincisi sadaka-i cariyedir. Yani, insanları kullanımına tahsis edilen cami, okul, hastane, köprü, yol, çeşme gibi yapılar sayesinde iyilik üzerine sürekli hizmettir. İkinci sırada ise insanlığın hizmetine sunulan ilim bırakmaktır. Üçüncü ise kişinin vefatından sonra arkasında dua eden veya yaptığı iyilikler karşılığı başkalarından dua alan hayırlı evlattır. Bu nedenlerden dolayı insanlar vakıf kültürüne yoğun ilgi göstermiş ve büyük önem vermişlerdir. Hatta maddi durumu yerinde olmayanların, bedensel güçleriyle vakıf yapma, vakıf hizmetlerine katılma yarışına dahil olmaları da bu öneme en güzel örneklerdendir.

5.4 Katılımcıların Kırk Öncesi ve Günümüzde Bursa’daki Vakıf Kültürü Değişimine Yönelik Gözlemlerine İlişkin Bulgular

Katılımcılara, Bursa’nın kırk yıl öncesini ve günümüz tarihi ile karşılaştırarak, vakıf kültürünün değişimine ilişkin gözlemleri sorulduğunda, şu şekilde cevaplamışlardır:

Kırk yıl öncesi ve sonrasını karşılaştırsak, önceden vakıflar ihtiyaç sahiplerini gerçekten arayıp buluyorlardı. Gerçi o zamanlar nüfus da azdı. Günümüzde Bursa’nın nüfusu belki ona katladı. O zamanlar az kişi olunca yoksullara daha kolay ulaşabiliyordu Kimse gerçekten yoksulluk çekmiyordu. Bir şekilde eller uzanıyordu ama bugün yetişmek mümkün değil. Vakıfları bu nedenle çokta sorumlu tutabilir miyiz, bilmiyorum. Ayrıca önceden vakıf sayısı daha fazlaydı. Günümüzde sayıları azaldı ve birçok vakıf kapatıldı zaten (K1).

Daha önce dediğim gibi vakıflara karşı hassasiyet vardı ve bir eser bırakmak için yarış vardı. Günümüzde pek kalmadı (K2).

Kırk yıl önce vakıfların işlevi daha fazlaydı. Varlıklı aileler Allah’ın rızasını kazanmak için vakıflara daha çok önem verirdi. Zamanımızda da vakıflara destek olunuyor ama eskisi gibi değil (K3).

Kırk yıl önce vakıflara ilgi daha fazlaydı. Şimdi ise bu ilgi eskiye göre azaldı. Bursa'da özellikle şunu söyleyebilirim: Bugün yapılan vakıf hizmeti ile eski hizmetleri arasında dağlar kadar fark var (E5).

Katılımcılar, Bursa'daki vakıf kültürünü kırk yıl öncesi ile karşılaştırılarak vakıf kültüründeki gözlemledikleri değişimi ifade etmeleri istenilmiştir. Katılımcılar genel olarak, vakıfların eski etkisinin olmadığı ve artan nüfus ile ihtiyaç sahiplerine ulaşmada problemler yaşandığını dile getirmişlerdir. Katılımcılardan K-3'ün, “*Kırk yıl önce vakıfların işlevi daha fazlaydı. Varlıklı aileler Allah'ın rızasını kazanmak için vakıflara daha çok önem verirdi. Zamanımızda da vakıflara destek olunuyor ama eskisi gibi değil.*” şeklindeki ifadesi kırk yıl öncesi ile günümüzdeki vakıf kültürü değişimine yönelik yorumda bulunmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde vakıf kurumu önem kazanmış, hem devlet hem de toplum için vazgeçilmez hale gelmiştir. Toplumun temel ihtiyaçları olan camiler, medrese, hastaneler, sulama kanalları, kervansaraylar, köprüler ve imarethaneler gibi çok sayıda eser birçok hayırsever yardımıyla vakıflarca sürekli olarak karşılanmış ve böylece bu alanlarda devlet üzerindeki yük de azaltılmıştır. Günümüz koşullarında, vakıfların değişmeden kalacağını iddia etmek pek uygun değildir. Bilgi ve teknoloji çağında vakıf işletmeleri günümüz ekonomik koşullarında modern araç ve kaynakları kullanan gelişmiş ve sağlam kurumlara dönüşmelidir.

Türkiye'de çok sayıda vakıf olmasına rağmen, sürekli olarak tatmin edici seviyede kamu yararı sağlamadıkları açıktır. Kamu hizmeti yerine, uygulamalarıyla sadece prestij arttırma veya belli muafiyetlerden yararlanma amacı güden vakıflar, Türkiye'deki gerçek vakıf kültürü algısını baltalamaktadır. Dini ve geleneksel motivasyonlara ek olarak, iktidar ve prestijin bir göstergesi olarak hizmet eden kapitalist sermayenin bir sonucu olarak vakıflar da ortaya çıkabilir. İllaki, vakıf kültürü, tarih sahnesinde zaman, mekan ve amaç faktörlerine bağlı olarak değişim gösterecektir. Ülkemizde kurulan vakıfların, toplumun yapısı ve ihtiyaçlarındaki değişimler karşısında işlevlerini tam olarak ortaya koyabilmeleri için çeşitli yönleri dikkate alarak günümüz şartlarına uyum sağlarken, gerçek vakıf kültürü gayelerine sağdık kalması beklenmektedir.

5.5 Katılımcıların Bursa'daki Osmanlı Dönemine Ait Hangi Vakıflarlardan Etkilendiğine Dair Bulgular

Katılımcılara, Bursa'da Osmanlı dönemi vakıfları içinde sizi en çok etkileyen vakıf/lar hangisi ya da hangileri olduğu sorusuna cevapları şöyledir:

Bugün Bezmialem Hastanesi diye geçen Osmanlı zamanından kalma Gureba Hastanesi'ni örnek vereyim. Bu hastane kuruluş amacı neydi? Hastalara şifa dağıtmaktı. Bugün aynı şekilde vakıf hastanesi olarak geçiyor ama özel hastanelerle yarışır şekilde ücret talep ediyor. Ben bu duruma çok üzüldüm. Hani kuruluş amacı neydi, nereye geldi? Bence bunu da irdelemek lazımdır. Bütün vakıflar aynı durumda değildir ama Bezmialem Hastanesi için üzgünüm. Kuruluş amacına göre herkesin gidip ücretsiz tedavi olabilmesi gerekirdi. Bugün bayağı özel hastaneler kadar ücret karşılığı tedavi görebiliyor insanlar (K1).

Bursa'da Osmanlı döneminden kalan birçok cami, medrese, çeşme vardır. Bunların yapımında vakıfların da etkisi olmuştur (K4).

Size şöyle söyleyeyim, Emir Sultan Hazretleri erguvanlar açtığı zaman, sevdiklerinin yanında bulunması arzu edermiş. Her yerden gelen sevenleri ile geceleri zikir, gündüzleri ise ibadet ve sohbetle geçirirmiş. Bu sebepten mis kokulu erguvanlar açtığı zaman Erguvan Bayramı ilan edilirmiş. Bursalılar da sadece erguvanların açtığı zaman dışarıdan gelenleri ağırlamak için vakıflar kurmuşlar (E1).

Yıldırım Beyâzıd zamanında yapılmış Osmanlı'nın ilk hastanesi Yıldırım Darüşşifadır. Çünkü çok değerli hizmetler vermiştir (E2).

Bursa'daki Selatin camileri ve onların bağlantıları beni etkilemiştir. Bazıları bugün yok olmuş ama bazıları hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Bursa'da vakıflar denince, kendi adıma Bursa'nın batısından doğusuna, güney aksında bir hilal çiziyor. Birincisi Çekirge'dir. Hüdavendigâr Cami, yanında hamamı ve onun yanında imareti vardır. Bugün bir vakfın tasarrufuna verilmiş durumda, cami ve hamam hizmete devam ediyor. Biraz daha batıya doğru gidersek Hamzabey Cami ve Hamzabey Medresesi var. Bugün medresesi yerinde yoktur. Biraz ilerleyince Muradiye (II. Murat) Camii, türbeler bölgesi, imareti ve hamamı var. Oradan yukarıya çıkınca, Tophane, Hisar

içine çıkıldığında Orhan Gazi'nin yaptırdığı Şehâdet Camii vardır. Oradan aşağıya indiğimizde Ulu Camii, Çakır Hamam ve Ulu Cami civarındaki başka hamam ve medreseler vardır. Mesela bunlardan bir tanesi Ulu Cami'nin hemen batı kapısı karşısındaki Vaiziye Medresesidir. Bugün orada bir köfteci, saatçiler ve kuruyemişçiler vardır. Oradan yukarıya doğru devam ettiğimizde Yeşil Cami ve herkesin İslam Eserleri Müzesi diye bildiği meşhur Sultaniye Medresesi vardır. Bu medresenin başında Ulu Cami'nin imamı ve mevlid yazarı Süleyman Çelebi bulunmaktaydı. Oradan yukarı doğru çıktığımızda meşhur Emir Sultan Camii ve Türbesi, Emir Sultan Külliyesi ve Hamamı, bugün yerinde olmayan Emir Sultan Medresesi, oradan aşağıya doğru inildiğinde, Yıldırım Camii, Yıldırım Medresesi vardır. Bugün yerinde olmayan Yıldırım İmareti ve Yıldırım Cami civarındaki irili ufaklı bugün eserleri ayakta olmayan vakıf mülkleri bulunmaktadır. Bu şekilde vakıfları ve vakıf eserlerini sıraladığımızda tam bir hilal çizmiş oluruz (E4).

Vakıfların öyle bir geniş hizmet alanı var ki insanlara hizmet ettiği kadar hayvanlara hatta bitkilere bile yönelmiştir. Yaralı hayvanları iyileştirme, besleme, organik tohumları koruyan müesseseler olmuştur. Ama bunu ancak vakıf hizmetiyle sağlamca koruyabilirsiniz (E5).

Katılımcılar, Osmanlı dönemi vakıfları içerisinde kendilerini en çok etkileyenler ve nedenleri kapsamında çeşitli yorumlar yapmışlardır. Gureba Hastanesi, Gurabahane-i Laklakan ve çeşitli cami, medrese, konut ve aşevi gibi yapıtları üstlenen veya yapımına hizmet eden vakıflar ile Emir Sultan Hazretleri tarafından erguvanlar açtığı zaman, sevdiklerinin yanında görmesi için ilan edilen Erguvan Bayramına, Bursa dışından gelenleri iâşe ve ibate etmek için oluşturulan vakıfları dile getirmişlerdir. Gerçekten de atalarımız ihtiyaç sahibi insanları düşündüğü kadar, yaralı, yorgun ve aç hayvanları hatta bitkileri bile düşünerek çeşitli vakıflar kurmuşlardır. Osmanlı döneminde de sayısız örneklerine rastlanılmaktadır. Bursa vakıf kültürünün en önemli merkezlerinden biridir. Bursa'nın tarih boyunca göç eden leyleklerin uğrak noktasıdır. Atalarımızın ince düşüncesiyle, yaralı ve yorgun leyleklerin ihtiyacını karşılamak için bir kuş hastanesi olan Gurabahane-i Laklakan kuruldu. Ayrıca Emir Sultan sevdiklerini bir araya getirmek isterdi. Sevdikleriyle geceleri zikir, gündüzleri ibadet ve sohbet etmek için toplanırlardı. Bu toplanma zamanları Erguvanların açtığı zamana denk geldiği için “Erguvan Bayramı” adını aldı. Bayram süresince Bursa'ya

dışarıdan gelenlerin doyurulması ve barındırılması için vakıflar kuruldu. Bursalılar, Ramazan boyunca Teravihte sıcaktan bunalanları serinletmek için şerbet sunmak için de vakıflar kurdular. Genel olarak, vakıflar tüm mahlûkata hizmet etmede önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca “E4” katılımcının belirttiği üzere, “*Bursa’daki Selatin camileri ve onların bağlantıları beni etkilemiştir. Bazıları bugün yok olmuş ama bazıları hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Bursa’da vakıflar denince, kendi adıma Bursa’nın batısından doğusuna, güney aksında bir hilal çiziyor.*” Osmanlı döneminde kurulan vakıf ve vakıf eserleri inşaa edilirken ince bir düşünce sergilendiği, bu kapsamda Bursa’nın batısından başlayarak, güney ve doğusuna doğru bir hilal çizdiği değerlendirilmektedir.

5.6 Katılımcıların Bursa’daki Osmanlı Dönemine Ait Vakıflarlardan Nasıl ve Hangi Boyutta Etkilendiğine Dair Bulgular

Bu vakıfların sizi nasıl ve hangi boyutta etkilediğini açıklamaları istenildiğinde cevaben:

Vakıflar amaçlarına uygun hareket ettikleri zaman başımızın üstünde yeri var. Ama bazı vakıflar, günün şartlarına mı ayak uydurdular diyeyim bilmiyorum. Şimdiki vakıflar, binalarını daha lüks yapmaya çalışıyorlar. Mesela benim çok yakınımnda bir vakıf var, bahçesine fiskiyeleler yaptırdı. Acaba diyorum, oraya verilen yardımlar fiskiye yapılsın diye mi verildi? Yoksa iki öğrenci çocuk fazla okusun diye mi bilmiyorum. Ben günümüzdeki vakıfların amacına uygun hareket etmediğini düşünüyorum (K2).

Vakıfların sadece Allah yolunda yardım toplaması, eserler yapması, talebe okutması beni etkilemiştir (K3).

Beni en çok vakıfların, evlatlarımızın ve kardeşlerimizin yetişmesindeki rolü, yani talebe yetiştirme gayretleri etkilemiştir (E3).

Vakıf hizmetlerinde ben de bulundum. Bu hizmetler hayatında önemli değişikliklere neden oldu. Genç yaşlarımda farklı bir yaşam kültürüm vardı. Yani vakıflar sayesinde kendimi buldum. Sadece Allah rızası için yaptığım hizmetler beni ruhen rahatlattı (E4).

Katılımcıların geneli vakıfların yaptığı hizmetlerin ve vâkıfa katkı yapanların amellerinin sadece Allah rızasını kazanma amacı gütmesinin kendilerini etkilediğini

belirtmişlerdir. İslam medeniyetinin çeşitli hizmetler sağlamak için büyük ölçüde vakıflara dayandığı bilinmektedir. Bu vakıflar sadece sağlık, bayındırlık işleri, eğitim ve dini hizmetler gibi alanlarda toplumun ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda sosyal yaşamda da çok önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, hiçbir birey veya toplum toplumsal yardım ve dayanışma olmadan yapamaz. Toplumlar, toplumsal yardım, toplumsal dayanışma ve toplumsal koruma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi yapıları içinde kurumlar oluşturur. Bu kurumlardan özel bir öneme haiz olanlardan biri de eğitim vakıflarıdır. Katılımcılardan K3'ün, “*Beni en çok vakıfların, evlatlarımızın ve kardeşlerimizin yetişmesindeki rolü, yani talebe yetiştirme gayretleri etkilemiştir.*” şeklindeki ifadesi vakıfların eğitime katkısı yönünde diğer katılımcıların da duygularını özetler niteliktedir.

Osmanlı Dönemindeki vakıflar, dini duygulara dayanarak, bireylerde iyilik karşılığı sevap kazanma ve bu sevaplar sayesinde, dünyevi huzura ve ahiret hayatını içeren sonsuz kurtuluşa ulaşmak için hayırsever eylemlerde bulunmaya teşvik eder. Böylece dini bir temele sahip vakıfların kurulmasına veya kurulu vakıflara katkıda bulunmaya yöneltir.

5.7 Bursa'daki Vakıf Kültürünü Yeniden Canlandırmak ve Farkındalık Oluşturmak İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Bulgular

Bursa'da vakıf kültürünü yeniden canlandırmak ve farkındalık oluşturmak için neler yapılmalıdır şeklindeki soruyu şu şekilde cevaplamışlardır:

Neler yapılabilir? Bence insanlara vakfın ne olduğunu iyi anlatmak lazımdır. Bu da eğitimden geçiyor. Vakıflarında kendini iyi tanıtmaları ve amacına uygun hareket etmesi gerekiyor. Örneğin bir arkadaşımız bir vakfın hocasına bir şey danışmak istedi. Önce bu danışma ücretsiz deniyordu ama iş ciddiye binince şu hesaba şu kadar meblağ yatıracaksınız ondan sonra sorunuzu alacağız denmesi beni çok üzmüştür. Vakfın gayesinin ve gerçek işlevinin ne olduğunu çok iyi anlatılması ve uygulanması lazımdır. Bu şekilde hareket eden vakıfların da iyi denetlenmesi gerekir (K1).

Gençlerin, Allah yolundan ayrılmaması gerekir. Birbiriyle yardımlaşması, bir eser, bir değer bırakmak için çaba sarfetmesi gerekir (K2).

Eğitim kanalıyla gençlerimize vakıf kültürünü aşılayarak tekrar vakıf canlanabilir. Gençlerimiz yurt içinde ve yurt dışında hayır işlerinde hizmet etmeleri için vakıflara yönlendirilmesi gerekir (E1).

İnsanların ihtiyacını gidermek için herhangi bir müessesenin oluşturulması o müessesenin ayakta kaldığı müddetçe onun kendileri yaşatması gerekir. Bir okulu yaptırıp ondan sonra bu okulun gideri nedir? Bu okulda kaç öğretmen çalışır? Bu öğretmenlerin maaşını da bu vakfın bütçesinden vereceğim. Böyle bir şey çıkmamıştır. Dediğim gibi eski vakıflar kendi akarlarıyla tüm masraflarını kendi karşılıyordu (E2).

Bizim zamanımızla şimdiki zamana baktığımızda çok farklı biliyorsunuzdur. Artık ortam çok farklılaştı. Eğitimle farkındalık olabilir ve tekrar canlanabilir (E5).

Katılımcıların çoğunluğu vakıf kültürünü yeniden canlandırmak ve farkındalık oluşturmak için eğitim faktörünün önemini vurgulamıştır. K-2 kodlu katılımcı, “Gençlerin, Allah yolundan ayrılmaması gerekir. Birbiriyle yardımlaşması, bir eser, bir değer bırakmak için çaba sarf etmesi gerekir.” şeklinde ifade ederek vakıf kültürünün gençlere öğretilmesi ve özendirilmesini vurgulamıştır. E-1 kodlu katılımcı ise, “Eğitim kanalıyla gençlerimize vakıf kültürünü aşılayarak tekrar vakıf canlanabilir.” şeklindeki yorumuyla vakıf kültürünün gençlere aşılmasının yolunun eğitimden geçtiğini belirtmiştir. İsmi ve faaliyet alanı ne olursa olsun, iyi niyetle paylaşma eylemi, vakfın kültürünün önemini ve farkındalığı bireylerin zihninde artıracaktır. “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan; malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan; Allah yolunda harcananın da en hayırlısı halkın en çok ihtiyaç duyduğu şeyi karşılayandır.” (Ebu Davud, Edeb/57) şeklindeki Hadis-i Şerifi kendisine kılavuz eden her mümin Allah rızasını kazanmada ve O’na kullukta bir yarış içinde olacaktır.

Türkiye’de vakıf geleneğinin kökleri Osmanlı İmparatorluğu’na kadar uzanır. Bu gelenek din etkisiyle beslenerek, kendi sınırlarında hatta ötesinde sosyal, kültürel, ekonomik ve sağlık yönlerini içeren çeşitli toplumsal yoksunlukları gidermeyi amaçlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin Avrupa’nın ekonomik gelişmelerine ayak uyduramaması, doğal sınırlamaları ile birleştiğinde, kendisini canlandırma yeteneğini engellemiştir. Günümüzde çağdaş toplumlarda sosyal sorumluluk ilkesi gereği, hem

Batı hem de Doğu toplumlarında, insanların yoksunluklarını karşılamak için işletmelerin vakıf kurmaları teşvik edilmiştir. Bu vakıflar, spor, sanat, eğitim, araştırma ve kültür gibi alanlarda toplumsal ihtiyaçları karşılayarak hem sağlam bir altyapı oluşturur hem de toplulukla ilişkilerini güçlendirir. İsimleri ne olursa olsun vakıfların birincil amacı kamu yararı yaratmaktır. Böylece toplum içinde meşruiyetlerini kazanmış olmaktadır. Vakıf kültürünü yeniden canlandırmak ve farkındalık oluşturmak için şu hususlara odaklanmak önemlidir: Demokrasinin ilerlemesi, çok kültürlü yapıların geliştirilmesi, vakıfların aktif katılımı yoluyla gönüllülüğün teşvik edilmesi, vakıf personeline yerel eğitim sağlanması, bölgesel ihtiyaç değerlendirmeleri yapılması, vakıf amaçlarına uygun özel hedeflere sahip talep odaklı projelerin uygulanması, toplumun gelişen ihtiyaçlarını karşılamak için araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin vurgulanması, vakıf faaliyetlerinin kapsamını genişletmek, vakıfları devlet kontrolünden bağımsız bir sosyal sermaye biçimi olarak düşünerek, devletin destekleyici olması, stratejik ve denetleyici bir rol alması gerekir. Bu sayede, vakıflar bu ilkelere bağlı kalarak tarih boyunca vizyon ve misyonlarına uygun olarak gelişebileceği ve toplum üzerinde daha büyük bir etki yaratabileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Vakıflar, hem sağladığı fonlarla hem de verdiği hizmetlerle Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik hayatına önemli katkılarda bulunan bir kurum olmuşlardır. Bu vakıf sosyal hizmetlerin kar amacı gütmeyen sürekli ve ücretsiz olarak sunulmasına katkıda bulunmaktadır.

Dünyanın dört bir yanındaki vakıfların çoğu beş temel yardım kategorisine dayalı olarak faaliyet göstermektedir. Bu vakıflar gıda, barınma, sağlık, eğitim ve din temelli vakıflardır. Hayırseverliğin iyi yönetiminin bir göstergesi, daha geniş bir gruba önemli fayda sağlamasıdır, ancak bir vakıftan yararlananlar genellikle vakfın kurucusunun akrabalarıdır. Modern refah devletinin ihtiyaç sahibi insanların refahını artırmaya yönelik yardım ve desteği Osmanlı İmparatorluğu'nun vakıf hizmetleri aracılığıyla sağlanmıştır. Örneğin finansal altyapı sisteminin günümüzde gerçekleşen kurumsal sermaye ve mikrokredi uygulamalarına model teşkil ettiği söylenebilmektedir. Vakıfların işlevleri İslam hukukçuları tarafından zaman zaman tartışılrsa da vakıf teşkilatları her zaman sosyo-ekonomik yapı içerisinde bölümler halinde faaliyet göstermiştir.

Osmanlı döneminde eğitim, sosyal yardım, bayındırlık, tıbbi bakım, dini işler gibi pek çok faaliyet para vakıfları tarafından organize edilmiş ve finanse edilmiştir. Günümüzde Osmanlı Devleti'nin devlet eğitim hizmetleri vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Para vakıfları aynı zamanda sosyal güvenlik aracı olarak da işlev gördükleri için devlete maliyet yüklemeyen önemli bir rol oynamışlardır. Vakfın sermayesi olmadığı takdirde mevcut kurumsal sermaye artırım sistemine benzer bir yöntem uygulanmıştır. Yani katkı payı artırılarak veya değeri artırılarak sermaye tutarı istenilen seviyeye yükseltilmiştir. Vakıf, esnaf teşkilatı gibi kuruluşlar istihdam olanağı sağlayan yöneticiler tarafından yönetilmiştir. Bu kuruluşlar işsizlik sorununa çözüm olarak istihdam yaratma faaliyetlerini destekleyerek ekonomiye katkıda bulunmuşlardır.

Vakıfların diğer alanlarda olduğu gibi geçmişte de sosyo-politik kurumlar olarak önemli işlevler yerine getirmiş, özellikle gelir ve mal paylaşımı ve sosyal güvenlik

konularında çok önemli hizmetler sunmuşlardır. Çalışmamızın bir diğer sonucu da, uygun çerçeve koşulları yaratıldığı ve gerekli yapısal değişiklikler sağlandığı sürece, bireysel yaklaşımlar yerine genel sosyal politikayla uyum ve koordinasyon içinde çalışılması, vakfın benzer çalışmaları başarıyla yürütebileceği anlamına gelmektedir.

Vakfın işlevlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu kurumun günümüzde insanlara tanıtılması oldukça önemlidir. Bu konu vakıfların etkinliğini arttırmak açısından oldukça önemlidir. Bu, başta sosyal güvenlik olmak üzere sosyal hizmetlerin toplumun tabanına yayılmasını teşvik edecek ve devletin bu konulardaki yükünü önemli ölçüde azaltacaktır.

Araştırmamız, vakıfların bu yüzyılda etkinliğini yitirmiş, unutulmaya yüz tutmuş kurumlar olduğunu, yeni dünya düzeni anlayışı çerçevesinde örgütlenemeyeceklerini öne süren materyalist felsefenin bireysel düzeyde verdiği zararları ortadan kaldırmak amacıyla özellikle Batı toplumunda vakıf türü gönüllü yardım kuruluşları yaygınlaşmış, bu kuruluş Japonya'da da başarıyla yürütülmüş ve gerekli hale gelmiştir. Bu kurum tarihinde hiçbir zaman Batılı ülkelerdeki sorunları bu kurum sayesinde yaşamamıştır. Vakıflar, özellikle de sosyal politika misyonu taşıyanlar, günümüz sanayi toplumunun pek çok sorununu çözme olanağına sahiptir.

Toplumsal hafızada Bursa'da vakıf kültürüne odaklanan çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde, katılımcılarının sosyo-demografik özelliklerine baktığımızda % 50'sinin kadın, % 50'sinin erkek, % 60'ının evli ve % 40'ının bekar olduğu tespit edildi. Katılımcıların 6'sı (%60) 65-70 yaş arasındaydı, 2'si (%20) 71-75 yaş arasındaydı, 2'si (%20) 76 yaş ve üzerindeydi. Araştırma bulguları, kadınların bu konuda erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde farkındalık sergilediğini göstermiştir. Ayrıca, katılımcıların medeni durumları göz önüne alındığında, bekar bireylerin evli olan katılımcılara göre daha fazla farkındalık sergiledikleri gözlemlendi. Sonuç olarak, bekar bireylerin evlilere kıyasla vakıflar konusunda daha cesur cevaplar verdikleri iddia edilebilir. Ayrıca, katılımcıların eğitim geçmişlerine göre farkındalıklarını değerlendirirken, lisansüstü ve lisans derecesine sahip olanların konuyla ilgili daha yüksek düzeyde farkındalık sergiledikleri keşfedildi. Bu, eğitim seviyesi arttıkça, vakıflar ve vakıf kültürü konusunda farkındalığın da arttığını göstermektedir.

Bu çalışmanın asıl amacı, toplumsal hafızada yaşayan vakıf kültürünün öneminin altını çizmek ve potansiyel çözüm nerileri sunmaktır. Ayrıca, vakıf kültürü konusunda toplumsal farkındalık yaratma ve aktif katılımlara teşvik ve vakıfların eski değerine tekrar kavuşmasının öneminin vurgulamaktır. Eğitim kurumlarında bu konulara daha fazla dikkat edilmesi ve farkındalık yaratma girişimlerinin yürütülmesi, vakıf kültürünün tekrar canlanması için önemli bir adım teşkil edecektir. Sonuç olarak, bu alışma Bursa ilinde ikamet eden ve uzun yıllarını bu ile adanış 65 yaş üstü bireylerin toplumsal hafızada yaşayan vakıf kültürü konusundaki bakış açılarını sunmaktadır. Bu konuda toplumsal farkındalığı artırmak, mevcut sorunlara üzüm yolları bulmak vakıf kültürü ve toplumsal değerlerimiz açısından önemlidir. Birçok alanda olduğu gibi gençlerimize vakıf kültürünün aşılanması ve bu kültürün gelişmesinde eğitim faktörü büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, lkemizde vakıfların işleyişinden ve denetiminden sorumlu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü de vakıfların yeniden yapılandırılması ve farkındalık oluşturulması kapsamında nc çalışmalar yürütmelidir. Vakıf, Türk-İşlam sentezinin ve kültürünün temel bileşenlerinden biridir. Her ne kadar İşlam hukukuna bağlı bir kurum olsa da Türk lkelerinde de en iyi uygulamalarına rastlanan vakıf kültürü, tüm dünyanın dikkatini çeken sanatsal şaheserler ortaya çıkarmıştır. İşsan sevgisi ve hoşgörüsüne dayanan bu temelin, karşı karşıya olunan ekonomik ve sosyal zorlukların aşılmasında önemli bir başlangıç noktası olacağına inanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abumoghli, I.** (2015). Islamic Principles on Sustainable Development. ecomena: Erişim: 15 Aralık 2023, <http://www.ecomena.org/tag/sustainable-development-in-islam>.
- Açık, T., & Düzenli, H. İ.** (2015). *XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Evlerine Dair*. M. A. Aydın, C. (.Yılmaz, & H. İ. Düzenli (Dü.) içinde, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi (Cilt VIII, s. 244-2). İstanbul İBB Kültür A.Ş.
- AFAD** (2021). *İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP)*, Bursa İl Afet Acil Durum Müdürlüğü, Erişim: 16 Aralık 2023, <https://bursa.afad.gov.tr/kurumlar/bursa.afad/Bursa-IRAP.pdf>.
- Akar, T.** (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 270-271.
- Akgündüz, A.** (2013). Açılış Konuşmaları. Dünya Vakıflar Konferansı İzleme Raporu Ankara: Vakıflar Genel müdürlüğü. s. 2-4.
- Akkoç Kırçıl, F.** (2010). *Mahkeme sicillerine göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında (1150-1565) Bursa vakıfları*, (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aktan, C., C., & Şen, H.** (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II*, 42(7), 1225.
- Aktay Y.** (1999). Cumhuriyet: Bir Hiper Gösteren *Tezkire Dergisi*, Sayı: 16, Ankara: Vadi Yayınları. s. 5-22.
- Akyıldız, Y., & Abay, A. R.** (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 141-157.
- Akyılmaz, G.** (2004). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1/2), 221-271.
- Akyılmaz, G. S.** (2007). Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunları, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 325-364.
- Alkan, M.** (2004). *Adana'nın bütüncül tarihi çerçevesinde Adana sancağı vakıflarının analizi – Tüsoktar veri tabanına dayalı bir araştırma*, (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altun, F. G.** (2022). Sultan II. Murad'ın Bursa Vakfıyesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31(2), 583-623.
- Anheier, H.K.** (2005). *Nonprofit Organizations: Theory, Management, Policy*, London and New York: Routledge.

- Ararat, M.** (2005). Drivers for Corporate Social Responsibility, Case of Turkey. *Corporate Governance The International Journal of Business in Society*, 2008.
- Arkonaç S.** (2005). *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arsebük, E.** (1938). *Medeni Hukuk, Başlangıç ve Şahsın Hukuku I*, Tan Matbaası, s. 298.
- Arseven, C. E.** (1973). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arslan, H.** (2017). Sosyal Politika Aracı Olarak Vakıflar ve İstihdam Etkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, 63, 396-417.
- Arslan, H. Ç.** (1995). Erken Osmanlı Beyliğinde Akıncı Beylikleri ve Banilikleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, O.** (2019). Türk Medeni Kanunu'na Göre Kurulan Vakıfların Ekonomik Yapısı ve Gelir Kaynakları, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (17), 184-196.
- Arslanboğa, K.** (2018). Osmanlı Devleti'nde Vakıf Yönetiminde Tevliyet: İstanbul Örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 551-558.
- Aslanapa, O.** (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O.** (2004). Osmanlı Devri Mimarisi. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Assmann J.** (2001). *Kültürel Bellek* (Çeviren: Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabaş, A.** (2018). Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, N.** (2017). *Emir Sultan Külliyesi (XV.-XVII. Yüzyıllar)*. Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, N.** (2022). 1869 Tarihli Bir Sayım Listesi Işığında İstanbul Vakıf Kütüphaneleri, *Diyanet İlmî Dergi*, 58, 791-836.
- Ayverdi, E. H.** (1972a). *Osmanlı Mimarisi İlk Devri: Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr ve Y.Beyazıd: 1230-1402*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ayverdi, E. H., & Yüksel, İ. A.** (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü, S. 72, Baha Matbaası.
- Balık, İ.** (2006). *Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi, Selçuklular Döneminde Sivas- Sempozyum Bildirileri* (29 Eylül-01 Ekim 2005), Sivas 266-267.
- Barkan, Ö. L.** (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, *Vakıflar Dergisi*, sayı 2, s. 279-386.
- Baş, Y.** (2008). İstanbul Kapalıçarşısı (XV-XVII. Yüzyıl), (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Baş, Y.** (2019). *Osmanlı Tarihi I (1299-1774)*, Editör Selim Hilmi Özkan, 1. Baskı, İstanbul: Optimum Basım San.
- Başar, F.** (1991). Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Başol, S.** (2008). *Kentleşme, ekonomi ve sosyal hayat yönleriyle 17. yüzyıl Bursa vakıfları*, (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayartan, M.** (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10, 157-175.
- Baykal, K.** (1993). *Bursa ve Anıtları*. Bursa: TAÇ Vakfı.
- Beşirli, M.** (2010). Vakıf Kurumunun Önemi ve Tokat'ta Hamza Bey Evkafı Üzerine Bazı Bilgiler, *History Studies*, 2(1), 1-13.
- Bilgin, T.** (2012). Milli Mücadele Döneminde Bilecik, *Doktora Tezi*, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Bourideu P.** (2010). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (Çeviren: Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buluş, A.** (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 20-36.
- BURO** (2023). Bursa, Bursa Bölgesel Turist Rehberleri Odası, Erişim:17 Aralık 2023, <https://www.buro.org.tr/sehir.asp?id=3#:~:text=VI.%20y%C3%BCzy%C4%B1dan%20%C3%B6nce%20kuruldu%C4%9Fu%20san%C4%B1lmaktad%C4%B1r,ve%20civar%C4%B1n%C4%B1%20sald%C4%B1r%C4%B1larla%20tahrip%20etmi%C5%9Ftir.>
- Bursa Büyükşehir Belediyesi** (2020). *Bey Sarayı Sempozyumu*, *Sempozyum Hakkında*, Erişim: 18 Aralık 2023, <http://www.beysarayisempozyumu.org/sempozyum-hakkinda>.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi** (2023). *Nüfus, Konum, İklim ve Coğrafya*, Erişim: 18 Aralık 2023, <https://www.bursa.com.tr/tr/sayfa/nufus-konum-iklim-ve-cografya-47>.
- Canbulat, İ.** (2021). “ÇARTAK” TAN (چارتاق) (ÇARDAK”A (چاردق) (sözcüğün tarihsel semantiği üzerine bir monografi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 11 (1), 195-225.
- Carrier M. ve Pashler H.** (1996). Overview Of Human Memory: Structures, Processes and The Fallow of Information (Editör: Elizabeth L. Bjork and Robert A. Bjork). *Memory*, California: Academic Pres.,
- Cengiz, H. A.** (2022). XVIII. Yüzyılda Edirne’de Yaşanan Taşkınların Köprülerde Oluşturduğu Hasarlar Üzerine Bir Araştırma, *ABAD*, 5(9), 127-148.
- Connerton, P.** (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakıcı, M.** (2010). *Osmanlı sanayileşme çabalarında Bursa İpek Fabrikası örneği (1851-1873)*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çelen Öztürk, A.** (2016). Eskişehir'in geçmişteki ve bugünkü kent belleğinin zihin haritaları üzerinden okuma denemeleri. *İdealkent*, 7(20), 856-880.
- Çetindaş, S.** (1952). *Türk Mimari Anıtları- Osmanlı Devri- Bursa'da Murad I ve Beyazıd I Binaları*. MEB.
- Çevrimli, N.** (2018). Vakfiyelerde Meşrûta Teriminin Düşündürdükleri; Vakıf Görevlilerine Ait Meşrûtalar. *Kalemisi Dergisi*, 4(8), 89-112.
- Çınar, Ö.** (2011). Taviz Bedeli ve İcareteynli ve Mukataalı Vakıfların Tasfiyesi, *EÜHFD*, XV, 1-2.
- Çınar, Ö.** (2016). Mazbut ve Mülhak Vakıflarda Galle (Gelir) Üzerinde Vakıf Evlatlarının ve Diğer İlgililerin Hak Sahipliği ve İntifa Hakkı Hayrından Fazla Olan Mülhak Vakıfların Aile Vakfına Dönüştürülmesi. *M.Ü. Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (3), 828 – 855.
- Demir Aydın, B.** (2020). *Bursa ilinin meteorolojik verilerinin incelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demir, Ö.** (2014). Sivil Toplum Kuruluşları, Sosyal Girişimcilik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal İşletme, *ASOS Journal. The Journal of Academic Social Science*, (6) 347-356.
- Demir, Y.** (2017). Osmanlı Devletinin Kuruluşu Ve Bizans- Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler. *İhya Uluslararası İslam Araştırma Dergisi*, 3/2, 54-91.
- Demirel, H.** (2006). Mahkeme sicillerine göre XVI. yüzyıl ilk yarısında Bursa vakıfları, (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demiryürek, H.** (2016). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa'nın Demografik Yapısı, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, 1(1), 190-210.
- Dergi Bursa** (2023). *Bursa'nın iklimi ve coğrafyası*, Erişim: 19 Aralık 2023, <https://www.dergibursa.com.tr/bursanin-iklimi-ve-cografyasi>.
- Develioğlu F.** (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, M.S.** (2006). Vakıf medeniyetimize sosyal siyaset ve sosyoloji açısından bir yaklaşım. *Sosyoloji Konferansları*, (34), 9-34.
- Duman, H.** (2000). *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri*, C.I, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Duman, Ö.** (2009). Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, 473-490.
- Dura, M. Ö.-O.** (2010). Sosyal Politika Aracı Olarak Dernek ve Vakıflarda Gıda Bankacılığı. *İnsan Hakları Yıllığı*, 28, 45-66.
- Durmaz, B.** (2008). 745 numaralı Balıkesir şer'iyye sicilinin (vakıf muhasebe defteri) transkripsiyon ve değerlendirilmesi (H. 1249-1266, M. 1834-

- 1849). (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, A. D., Yavaş, İ. & Bilgili, A.** (2023). Sanayileşme Perspektifinden Şehirlerin Dönüşümü: Bursa Örneği, *Troyacademy*, 8(2), 210-234.
- Erdoğan, E. & Kuter, N.** (2010). Edirne Kenti Kültür Varlıklarının Kent Estetiği Açısından Değerlendirilmesi, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(3), 137-145.
- Erdoğan, M. K.** (2018). Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları, *Vakıflar Dergisi*, 50, 65-83.
- Erguvan, D.** (2013). Vakıf Üniversitelerinin Türkiye Yükseköğretim Sistemi Üzerindeki Etkilerine Dönük Akademisyen Algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 137-160.
- Ersen, A.** (1986). Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği. *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi*.
- Ertuç, H.** (2007). *İslâm hukuk tarihinde vakıflar ile batı kültüründeki benzer kurumların karşılaştırılması*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Eyice, S.** (1988a). İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1-78.
- Dadaş, C.** (2000). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları*, Kütahya Belediyesi Kültür Yay. II, c.I, s.9.
- Demirel, H.** (2006). *Mahkeme sicillerine göre XVI yüzyıl ilk yarısında Bursa vakıfları* (M.S. thesis).
- Devellioğlu, F.** (2008). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 25.b., haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Döğüş, S.** (2002). Bektaşiler ve Osmanlı Yönetimi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 287-299.
- Dumlu, E.** (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussud, İbn Kemal- Çivizade, Birgivi), *İLTED*, (2), 305-313.
- Durgun, H.** (2020). Ömer Paşa Ve Elmalı'daki Vakfı Üzerine Bazı Tespitler, *Vakıflar Dergisi*, 54, 41-58.
- Eklemezler, S.** (2018). Toplumsal Hafıza ve Mekân: Bulgaristan Göçmeni Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi, (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Eravcı, H. M.** (2013). Mevlânâ Valihî'nin Hayatı ve Onun Işığında Bir XVI. Asır Osmanlı Vâizinin Kariyeri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII(2), 25-36.
- Erdoğan, M. K.** (2010). XVI. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Behram Paşa Vakfı, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 22.
- Furat, H. A.** (2012). İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 61-84.

- Gabriel, A.** (2010). *Bir Türk Başkenti Bursa*. İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Göçer, K.** (2012). *Sosyo-Ekonomik Yönleri ile Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi*. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göçmen, Ö.** (2021). 2022 Türk dünyası kültür başkenti Bursa ili Osmangazi ilçesinin önemi. *Academic Knowledge*, 4(2), 267-283.
- Gökçurak, T.** (2016). *A.31 nolu Bursa tereke defterine göre Bursa şehri'nin sosyo ekonomik hayatı (1510-1512)*, (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökmen, E.** (2012). XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar, 28, 74-111.
- Göközkut, B.** (2023). Bursa'da Yer Duygusu İnşasında Hafıza Mekânı Olarak Kentsel Kültürel Miras Alanları, (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güçlü, İ.** (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri: Teknik, Yaklaşım, Uygulama*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gündüz, A.** (2021). Vakfiyeleri Işığında II. Bayezid'in Eşi Bülbül Hatun Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, 55, 25-53.
- Gürsoy, Ç. ve Özdeğer, M.** (2022). Ebediyete Bağış: Balat Şer'iyye Sicillerinde Para Vakfı Kayıtları (1555-1838), *Belleten*, 86(306), 568-601.
- Habib, H.** (2020). Bursa Şer'iyye Sicillerindeki Arapça Kayıt Örnekleri (1008-1009/1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'iyye Sicili Örneği). *Van İlahiyat Dergisi* 8(13), 217-243.
- Halbwachs, M.** (2016). Hafızanın Toplumsal Çerçevesi. (B. Uçar, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Hennink, M., Hutter, I. and Bailey, A.** (2011). *Qualitative research methods*. London: Sage Publications.
- Hızlı, M.** (2008). Osmanlı Eğitim Tarihinin Arşiv ve Yazma Kaynakları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.XVI, S.12, 583.
- Hızlı, M.** (2010). Keşfedilmeyi Bekleyen Bir Külliyyat: Hudavendigar Vilayeti Salnameleri, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, ed. Raif Kaplanoglu, Bursa Araştırmaları Vakfı, S.30, Bursa, 2010, ss. 26-29.
- Himmetoğlu, E.** (2020). Osmanlı'da İhtida Hareketleri ve Adana'da İhtida Edenler (1750-1799), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(74), 135-161.
- Işık, H.** (2009). Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum. *Akademik Bakış* (16), 2.
- İslamoğlu, A. H. ve Alınacak, Ü.** (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

- İşlek, A. E.** (2017). Bursa'nın Dini-Tasavvufi Hayatında İz Bırakın Sıradışı Bir Sufi: Hindi Tekkesi Şeyhi Abdurrahman Efendi, *Studies Of The Ottoman Domain*, 7(13), 1-21.
- Kala, E. S.** (2020). Mazbut Vakıfların Günümüz Hayır Hizmetleri. *Vakıflar Dergisi*, (54), 161-184.
- Kansteiner W.** (2002). Finding Meaning Memory: A Methodological Critique of Collective Memory, *History And Theory*, 41, May, Wesleyan University, s.179-197.
- Kara, M.** (2021). Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller, *Kilitbahir*, 18, 5-35.
- Karaarslan, F.** (2014). Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü. Selçuk Üniversitesi. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Karaarslan, F.** (2019). *Toplumsal Hafıza: Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*, İstanbul, Ketebe, 8-142.
- Karadağ, A. ve Turut, H.** (2013). Üniversite öğrencilerinin kentsel çevre algısı üzerine bir araştırma: İzmir örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographica Sciences*, 11(1), 31-51.
- Karataş, A. İ.** (2007). Bursa'daki Uygulamalar Işığında Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Meskenleriyle İlgili Düzenlemeler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 123-154.
- Karataş, Z.** (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kaynak, A. G.** (2002). Bursa şehir merkezinden kaynaklanan atıksular, arıtılmaları ve Nilüfer Çayı'na etkileri, (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Keleş, H.** (2001). Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 177-188.
- Kermeli, E.** (2010). Ebû's-Su'ûd'a Göre Kilise Vakıfları: Osmanlı Hukukundaki Teori ve Pratiği," çev. Özgen Özcan, *Vakıflar Dergisi* 34 (2010), 169-175.
- Keskin, M. Ç.** (2019). Umur Bey Taş Vakfiyesi: Esin ve İçerik Üzerine Bir Değerlendirme, *Osmanlı Araştırmaları LIII* (2019), 121-151.
- Kılıç, A.** (2020). Erken Dönem Osmanlı Maliyesinde Selatin Vakıflarının Önemi ve Edirne'nin İlk Selatin Vakfı. A. B. Yıldray Özbek içinde, *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi* (s. 199-225). Konya: Literatürk Academia.
- Kılıç, C.** (2018). Osmanlı İlmiye Teşkilatında Kariyer Sistemi, *Turkish Academic Research Review*, 3(1), 153-170.
- Kıvrım, İ.** (2019). Mahalle Avârız Vakıfları (17. Yüzyıl Ayntab Örneği). *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 34- 49.
- Koç, K.** (2020). Tanzimat Sonrası Evkâf-ı Müstesna. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 1164-1197.

- Koçak, O. ve diğ.** (2017).Belediyelerde Sosyal Politika Uygulamaları Ve Pendik Belediyesi Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 712120-144.
- Korkut, T. ve Engin, H.** (2018). Erken Osmanlı Döneminde Kadın Banilerin Bursa'daki İmar Faaliyetlerine Katkıları, *KUSAD*, 1(1), 1-25.
- Korkmazer, S.** (2023). Osmanlı devleti döneminde Kıbrıs'ta kurulan vakıflar (1570-1826), (Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyunoğlu, H.** (2002). *Sosyal Politika Açısından Vakıflar: 17. Yüzyıl İstanbul Örneği*, (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köprülü, F.** (2013). *Vakıfların Hukukî Mahiyeti, Vakıflar Dergisi'nden Seçmeler – II*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı, Ankara.
- Körfez Kent Konseyi** (2023). Körfez İlçemizi Tanıyalım, Erişim: 18 Aralık 2023, <http://www.korfez.kentkonseyi.org.tr/icerikdetay/11/12/tarihce.aspx>.
- Kuban, D.** (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Kuran, A.** (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*. Ankara: OTDÜ, Mimarlık Fakültesi, Ajans Türk Matbaası.
- Kurşun, Z.** (2017). Hac ve İktidar: Haremeyn'de Erken Dönem Osmanlı İmar Faaliyetleri, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9, 281-311.
- Kurt, İ.** (2015). *Para Vakıfları, Nazariyat ve Tatbikat*, Editör: İsmail Kurt, 2. bs.- İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kurtaran, U.** (2012). Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5, 244-265.
- Kümbetoğlu, B.** (2019). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, İstanbul: Bağlam Yay.
- Metin, R.** (2014). Şeriyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Bursa Evleri ve Kullanılan Eşyalar, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(1), 357-366.
- Misztal B.** (2003). *Theories Of Social Remmembering*, Philadelphia: Open University Pres.
- Mutlu, E. ve Tanrıverdi-Kaya, A.** (2020). Bellek mekânlarının hatırlama ve unutulma döngüleri çerçevesince belirlenmesi için bir metodolojik öneri: *Düzce örneği*. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 891-914.
- Müderisoğlu, F.** (2013). Osmanlı Devletinde Vakıf Medeniyeti: Bani ve Şehir İlişkisi. *Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyumu* (s. 52-60). Ankara: Vakıf Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Neşri, M.** (1949). *Neşri Tarihi(Kitab-ı Cihan- nümâ), c. I. Haz. F.R. Unat, M.A. Köymen, .* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nora, P.** (2006). *Hafıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Odabaşı, Z.** (2012). Selçuklu devleti'nde mühtedi vakıfları: Celaleddin Karatay vakıfları örneği, (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, G.** (2013). Bir Osmanlı kentinde taşınır ve taşınmaz mal varlığına dayalı servet analizi: Edirne örneği, (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okudan, M.** (2013). Sosyal Statülerine Göre Samsun Canik Sancağında Vakıf Kurucuları, *Birey ve Toplum*, 3(6), 173-191.
- Olick K. J.** (2007). Collective Memory: A Memoir and Prospect, *Memory Studies*, Vol. 1. New York. p. 19-25.
- Öcalan, H. B.** (2011). Bursa'da Abdullah Münzevi Dergahı Vakfiyesi, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(20), 21-34.
- Ömerov, M.** (2020). *Tanzimat'tan Osmanlı hakimiyetinin sonuna kadar Makedonya'da vakıflar*, (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öney, G., & Ünal, H. R.** (2002). *Akdeniz'de İslam Sanatı 'Erken Osmanlı Sanatı' Beylikler Mimarisi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Öz, M.** (2007). Osmanlılar (Sosyal Hayat), *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*., 33. 532.
- Özarpınar Y.** (2009). *Hafıza*, Ankara: Ötüken Yayınları.
- Özaydın, M. M.** (2003). Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi, *Kamu-İş Dergisi*, 7(2), 1-2.
- Özcan, T.** (2006). Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 103-121.
- Özdemir S., Başel H. ve Şenocak H.** (2009). Sivil toplum kuruluşları (STK)'nın artan önemi ve Üsküdar'da faaliyet gösteren bazı STK'lar. *Sosyal Siyaset Konferansları*, (56), 151–234.
- Özen, Y.** (2013). Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliliği ve Geçerliliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7. Erişim: 23 Aralık 2023, <http://sbedergi.gumushane.edu.pdf>.
- Özer, M.** (2006). *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX Yüzyıl)*, Ankara: TTK. Yay.
- Özey, R.** (2003). Hüdâvendigâr Vilayeti, Karesi ve Biga (Kal'a-yı Sultaniye) Mutasarrıflıkları, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 2-18.
- Öztürk, N.** (2014). Geçmişten Günümüze Vakıfların İktisadi Boyutu, *Vakıf Toplum*, 2, 24-34.

- Öztürk, S.** (2018). Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı, *Vakıflar Dergisi*, 80. yıl Özel Sayısı, 135-157.
- Pantık, R.** (2017). Osmanlı'da İcâreteyn Uygulaması Hakkında Yeni Değerlen SYGM. (2012). 2011 Yılı Faaliyet Raporu. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. Ankara dirmeler. *Vakıflar Dergisi*, (48), 75-104.
- Pekküçükşen, Ş., Güleç-Solak, S. ve Oktay, E.** (2018). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencilerinin Karaman kent algısı. *Electronic Turkish Studies*, 13(14), 153-174.
- Polat, S.** (2020). Osmanlı Toplum Hayatında Statü Sahibi Bir Kadın: Hacı Hafize Hanım, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayı, 124-133.
- Sarıcı, N. B.** (2021). I. Kılıç Arslan dönemi Türkiye Selçuklu devleti tarihi, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarlo B.** (2012). *Geçmiş Zaman*, (Çeviren: Peral Bayaz Charum). İstanbul: Metis Yayınları.
- Schacter L. D.** (2010). *Belleğin İzinde: Beyin, Zihin ve Geçmiş* (Çeviren: Eda Özgül). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Serttoğlu, M.** (1986). *Osmanlı Tarih Lugatı*, 2.b., Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Sırım, V.** (2018). Bir Finansman Kaynağı Olarak Vakıflar: Osmanlı Örneği, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 22-36.
- SYGM.** (2012). *2011 Yılı Faaliyet Raporu*. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Şafakçı, H.** (2015). Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un Vakfı, *Vakıflar Dergisi*, 0(44), 1-157.
- Şanal, M.** (2000). Eşrefzâde Mehmet Şevketi'nin Medrese Talebelerinin Durumlarına İlişkin Görüşleri ve Çözüm Önerileri, *Milli Eğitim Dergisi*, 148.
- Şensoy, F.** (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Vakıfların Ekonomik Boyutları. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10, 41-63.
- Taşkın, O.** (2021). XIX. Yüzyıl Başında Haremeyn Vakıfları ve Bir Yıllık Gelir Gideri, *Asia Minor Studies*, 9(1), 713-734.
- T.C. Başbakanlık** (2023). *Osmanlı Arşivi*, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 2.Şb, 75/44, lef. 4.
- T. C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı** (2013). *Bursa İli, İl Çevre Durum Raporu*, Ankara. Erişim: 20 Aralık 2023, [https://webdosya.csb.gov.tr/db/bursa/editordosya/2013%20cevre%20durum%20raporu\(1\).pdf](https://webdosya.csb.gov.tr/db/bursa/editordosya/2013%20cevre%20durum%20raporu(1).pdf).
- T.C. Resmi Gazete** (2001). *4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu*, 8/12/2001 tarih ve 24607 sayı.
- T.C. Resmi Gazete** (2008). *5737 Sayılı Vakıflar Kanunu*, 27/02/2008 tarih ve 26800 sayı.

- T.C. Yıldırım Kaymakamlığı** (2024). *Emir Sultan Camii ve Külliyesi*, Bursa. Erişim: 18.02.2024, <http://www.yildirim.gov.tr/emir-sultan-camii>.
- Teber, Ö. F.** (2002). Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve işleyişi, *Dini Araştırmalar*, 4(12), 197-205.
- Telli, H.** (2003). *Osmanlı döneminde bazı Filibe vakıfları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Telli, H.** (2020). Vakıf Belgelerinde İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ve Görüşleri: Makedonya Vakfiyeleri Örneği, *Amasya Theology Journal*, 15, 453-492.
- Temizer, N. C.** (2021). Vakıf Sistemi: Osmanlı ve Batı Karşılaştırması, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 2, 141-162.
- TDK.** (1998). Türkçe Sözlük. Cilt:2. 1548. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Tokalak, İ.** (2017). *Bizans Osmanlı Sentezi- Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: Asi Kitap Yayınevi.
- Tuncay, A.** (1984). Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar. İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları.
- Turgut, B.** (2017). *19. Yüzyılda Urfa'da Haremeyn Vakıfları*, İlaveli 2. Baskı, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları No: 2 - Bilim 2. İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu Tebliğleri: -II, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Turgut, V.** (2019). Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa, *Osmanlı Araştırmaları*, LIII, 51-120.
- Türkoğlu, İ.** (2013). Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2), 187-196.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü** (2020). Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü". Erişim: 21 Aralık 2023, <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-veterimleri-sozlugu#dic26>.
- Yapıcı, H.** (2013). İslam Tarihinde Vakıf Kültürü Üzerine Bir İnceleme, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. I, 66-76.
- Yediyıldız, B.** (1982). Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü, *Vakıflar Dergisi*, (14), 1-27.
- Yediyıldız, B.** (1986) "Vakıf" Maddesi, M.E.B. İslam Ansiklopedisi, c.XIII, s.153-172.
- Yetkin, S. K.** (1965). *İslam Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H.** (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, K.** (2019). Aykırı Vakıflar: Osmanlıda Fukarâ-yı Müslimîni de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları, *Osmanlı Araştırmaları*, LIV (2019), 141-198.
- Yıldız, Ş.** (2023). İslam Şehirlerinin Karakteristik Özellikleri, *Derin Tarih*, 24, 14-19.

- Yılmaz, A.** (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi, *ÇTTAD*, IX(20-21), 191-212.
- Yılmaz, Y.** (2014). Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürrî Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri, *Dini Araştırmalar*, 17(44), 43-66.
- Yılmaz, Y.** (2020). Türkiye'de Vakıfların, Kâr Amacı Gütmeyen Sosyal Politika İşlevleri: "Sosyal Millet" Anlayışı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (78), 283-331.
- Yoluk, M. E.** (2010). XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim faaliyetleri, (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yurtlak, K. & Bayder, O.** (2021). Mouradgea d'Ohsson ve Osmanlı Hukukunu Sunumu: Aile Hukuku Örneği, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 38, 263-291.
- Zaim, S.** (2012). Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açıdan Değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1-18.
- Zeki, C.** (2018). Şeyh Muhammed Mütevellî Eş'şâ'ravî'nin Hayat ve Ölüm Eseri Üzerine Bir Değerlendirme, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 79-88.

EKLER

- Ek A** : İlmîyeye mensup vakıf kurucuları
- Ek B** : İlmîyeye mensup vakıf kurucularına ait menkul ve gayr-i menkul miktarları
- Ek C** : Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları
- Ek Ç** : Saray mensubu vakıf kurucuları
- Ek D** : Saray mensuplarına ait menkul ve gayr-i menkul miktarları
- Ek E** : Tarikat mensubu vakıf kurucuları
- Ek F** : Vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar
- Ek G** : Tüccar vakıf kurucuları
- Ek H** : Tüccarın vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller
- Ek I** : Esnaf vakıf kurucuları
- Ek İ** : Etik kurulu raporu
- Ek J** : Katılımcılara sorulan sorular

Ek A

Sıra No	Vâkıf	Görevi/ Unvanı	Mevkûfât	Kaza/Köy/ Mahalle	Defter no
1	Hacı Mahmut b. Musa	Müezzin	Ev	(...)	A 200-141b
2	Mevlânâ (...) Halife b. Musa		19 cilt kitap	İshak Paşa	A 35-214a
3	Mevlânâ Abdi Çelebi b. Sinan		Ev	Sofular	A 43-89b
4	Mevlânâ Abdulkadir Efendi b. Mevlânâ Muhyiddin Efendi	Şeyhülislâm	206 dükkân, 213 hücre, 13 mahzen, 2 bahçe, ev, fırın, ahır, at değirmeni, 700 bin dirhem, dükkânlar	Bursa-İstanbul-Konya	A 43-62b
5	Mevlânâ Abdullah Çelebi b. Hoca Mercan		2 bin dirhem		A 42-103b
6	Mevlânâ Ahmet b. Paşa		Üzüm bağı	Kite	A 43-62a
7	Mevlânâ Bâli b. Ramazan	Kâtip	Ev	Yahşi Bey	A 33-195a
8	Mevlânâ Bedrettin		Ev	Kara Şeyh	A 34-8a
9	Mevlânâ Davut b. -----	İmam	Ev	Saray	A 30-239b
10	Mevlânâ Davut b. Abdullah	Müezzin	Ev	Musalla'l-iyd	A 23-49b
11	Mevlânâ Hacı Cafer b. Abdullah(Azatlı)		2 ev, mescid, su değirmeni, arazi	Hoca Naib	A 21-60a
12	Mevlânâ Hacı Mehmet	İmam	4300 dirhem	Kademerî	A 19-239a
13	Mevlânâ Hacı Mustafa b. Ahmet	İmam	Ev,13 bin dirhem	Seyyid Nasır	A 35-48a
14	Mevlânâ Hasan Çelebi b. Hızır	İmam	Ev	İbn-i Konevî	A 200-117b
15	Mevlânâ Hızır Bâli b.Hacı İlyas		Ev, 7 bin dirhem	Yıldırım Han	A 30-436a
16	Mevlânâ Hüseyin Çelebi b. Mevlânâ Hayrettin		2 ev, Kur'an-ı Kerim	İbn-i Konevî	A 53-146b
17	Mevlânâ İskender Halife b. Mahmut		Ev, 200 flori efrenci	H. Emir Mehmet Buharî	A 40-106a
18	Mevlânâ Mehmet b. Gazi Dede		Ev	İbn-i Nizam	A 200-100a
19	Mevlânâ Muhyiddin Halife Mehmet b. Nurettin Hamza	Hatipimam	2 ev	İbrahim Paşa	A 40-294b
20	Mevlânâ Muhyiddin Mehmet b. Mevlânâ		Bekarhane,5300 dirhem	Çoban Bey	A 43-87b
21	Mevlânâ Muslihiddin b. -	İmam	Ev	Mecnun Dede	A 19-369a
22	Mevlânâ Muslihiddin b. Hacı Resul	İmamhatip-kâtip	11 cilt kitap	İbrahim Paşa	A 25-224b
23	Mevlânâ Muslihiddin b. İsmail	Sahhaf	Ev, 100 flori efrenci	Çukur Mescid	A 34-215b
24	Mevlânâ Muslihiddin Efendi b. İdris		10 bin dirhem		A 36-139b
25	Mevlânâ Muslihiddin Mustafa b. İshak	İmam	4 ev	(...)	A 23-219a
26	Mevlânâ Muslihiddin Mustafa Çelebi b. Hoca Ali Paşa		Ev	Revvas Hacı İbrahim	A 35-419b
27	Mevlânâ Ömer Halife b. Nasuh		42 cilt kitap	(...)	A 60-144a

Şekil A.1 : İlmîyeye mensup vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek A

28	Mevlânâ Pir Mehmet Çelebi b. Mevlânâ Kadı Mahmut Efendi		Bahçe, üzüm bağı	Sofular Karyesi	A 30-419a
29	Mevlânâ Pir Mehmet Çelebi b. Mevlânâ Kadı Mahmut Efendi		Mektep, 40 bin dirhem	İbn-i Na'al	A 30-419a
30	Mevlânâ Pîrî Halife b. İlyas		Ev	Elvan Bey	A 25-212a
31	Mevlânâ Seyyid Abdullatif b. Seyyid Abdullah		Ev	Karamazak	A 25-395a
32	Mevlânâ Sinan Halife b. Mahmut	İmam	Ev	Şeyh Hamid	A 19-194b
33	Mevlânâ Sinaneddin Çelebi b. Mevlânâ Ali Çelebi		Mektep, 2 dükkan, hücre	İmaret-i Merhum Bayezid Hüdavendigâr	A 200-19b
34	Mevlânâ Şemseddin Ahmet b. Mevlânâ Kemaleddin		Arazi	Kale içi	A 33-197a
35	Mevlânâ Şemseddin b. Mevlânâ Hızır Bey		4 bin dirhem		A 20-228a
36	Mevlânâ Veliyyüddin b. Ali		Ev	Yıldırım Han	A 60-54a
37	Muhyiddin b. Gazi Dede	İmam	Ev	İbn-i Nizam	A 59-23a
38	Musa Durmuş Halife b. İbrahim	İmam	Ev	Şeker Hoca	A 25-544a

Şekil A.1 (devam) : İlmiyeye mensup vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek B

MEVKÛFAT		ÜNİTE SAYISI /MİKTAR/ADET
GAYR-İ MENKUL	Hücre	59
	Ev	30
	Dükkan	19
	Bahçe	3
	Mektep	2
	Bağ	2
	Arazi	2
	Mescid	1
	Bekarhane	1
	Değirmen	1
	Ahır	1
MENKUL	Para	685.600 dirhem 300 flori efrenci
	Kitap	73 cilt

Şekil B.1 : İlmiye mensup vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek C

Sıra No	Vâkîf	Mevkûfât	Kaza/Köy/ Mahalle	Defter no
1	Bedrettin Mahmut Çelebi b. Hacı İvaz Paşa	Ev	Koca Efendi	A 33-68b
2	Mehmet Çelebi b. Umur Bey b. Musa Bey	3 tuzla, arazi	Kite	A 19-216a
3	Mehmet Çelebi b. Umur Bey b. Musa Bey	7 tuzla, 3 ev, 2 hücre, bahçe, 4 üzüm bağı, 2 su değirmeni, 2 ahır, 7 ambar, arazi	Kite	A 52-76b
4	Mehmet Çelebi b. Umur Bey b. Musa Bey	4 Dükkan, oda, 4 bahçe, üzüm bağı, ambar, hayvan	Kite	A 38-50b
5	Süleyman Çelebi b. Mahmut Bey	1000 dinar efrenci		A 23-28b
6	Şah Mehmet Bey b. Şemsi Bey	Ev, bahçe, odalar	Musa Baba Zaviyesi yakınında	A 30-401a

Şekil C.1 : Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek Ç

Sıra No	Vâkîf	Mevkûfât	Kaza/Köy/ Mahalle	Defter no
1	(...) Hatun bt. Dursun Paşa	4 bin dirhem	Kavaklı	A 25-170b
2	Ayşe Hatun bt. Muhyiddin Efendi	Mektep, 77 bin dirhem	Pınarbaşı	A 53-253a
3	Bülbül Hatun	52 bin dirhem, 3 kitap, seccade, rahle		A 23-207b
4	Gülçiçek Hatun	Zaviye, 2 el değirmeni, üzüm bağı, 3 su, arazi, 2 mezra, köy	Kale civarı	A 25-239a
5	Gülruh Hatun	16 bin dirhem	İmaret-i Murat Han	A 25-420b
6	Gülruh Hatun	2 han, bahçe, 3 su değirmeni, kolye	Aydın	A 25-412b
7	Gülruh Hatun	100 bin dirhem	(...)	A 25-483b
8	Hafsa Hatun bt. Defter-i Emin Osman Çelebi	15.500 dirhem	(...)	A 20-241a
9	Hanzâde Hatun	Hamam, 12 dükkân, 9 su değirmeni	Alaca Mescid, Edirne	A 35-579b
10	Hanzâde Hatun	Hamam	Kükürtlü	A 40-20a
11	İklime Hatun bt. Mevlânâ Şemseddin b. Mevlânâ Bâli Paşa	50 bin dirhem	(...)	A 201- 135a
12	Mükrime Hatun	91 bin dirhem		A 21-32a
13	Rabia Hatun bt. Mahmut Paşa	Ev	Hisar	A 30-375a
14	Sittişah Hatun bt. Abdulhamit	60 bin dirhem		A 24-471a
15	Şami Hatun bt. (...) Bey	Ev	(...)	A 200-41a

Şekil Ç.1 : Saray mensubu vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek D

MEVKÛFAT		ÜNİTE SAYISI /MİKTAR/ADET
GAYR-i MENKUL	Dükkân	12
	Ev	2
	Değirmen	2
	Mezra	2
	Hamam	2
	Su	2
	Mektep	1
	Zaviye	1
	Köy	1
	Bağ	1
	Arazi	1
MENKUL	Para	502.500 dirhem
	Kitap	3
	Seccade	1
	Rahle	1
	Kolye	1

Şekil D.1 : Saray mensuplarına ait menkul ve gayr-i menkul miktarları (Demirel, 2006).

Ek E

Sıra No	Vâkıf	Unvanı	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Ali Çelebi b. Hoca Muslihiddin	Derviş	Ev	İbrahim Paşa	A 25-121a
2	Baba Ahmet b. Pir Gayb	Derviş	Kalenderhane, Kalenderî kisveleri, kitaplar		A 19-232a
3	Bâli b. Abdulhayy	Şeyh	Ev	Elvan Bey	A 25-516b
4	Hacı Hızır b. İlyas	Şeyh	1000 dirhem	Bâbü's-sicn	A 23-243a
5	Mevlânâ Hacı Hamza b. İshak	Sûfî	2 ev	Şeyh Hacı Halife	A 20-341b
6	Mevlânâ Resul b. Mürsel	Sûfî	Ev, bahçe	Kaplıca, (...)	A 21-170b

Şekil E.1 : Tarikat mensubu vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek F

Sıra No	Vâkif	Görevi	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Alaaddin b. Yakup	Mütevelli	Dükkân	Tahta Kale	A 34-76b
2	Hamza b. (...)	Kayyım	Ev	İbn-i Sarayî	A 59-109a
3	Hasan b. Abdullah	Kayyım	Ev	Musalla'l-iyd	A 24-395b
4	Kasım Bey b. Abdullah (Azatlı)	Mütevelli	6 dükkân, 5 ev, 3 hücre, han, 25 bin dirhem	Farklı mahalleler	A 200-39b
5	Kemal Bey b. Abdulhayy (Azatlı)	Mütevelli	14 dükkân, 44 oda, odalar, 9 hane, hücre, mektep, mescid, 3 fırın, ahır, arsa, Kur'an-ı Kerim, 100 bin akçe	Farklı mahalleler	A 40-266b

Şekil F.1 : Vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar (Demirel, 2006).

Ek G

Sıra No	Vâkîf	Mevkûfât	Kaza/Köy/Mahalle	Defter no
1	Hacı Hoca Abdullah b. Mustafa	10 bin dirhem	Poyraz	A 23-43b
2	Hacı Hoca Bayram b. Hoca Hasan	4 bin dirhem	Yeni Bezzaz	A 36-393a
3	Hacı Hoca Bedrettin b. Hızır	5 bin dirhem	Tefsirhan	A 34-182a
4	Hacı Hoca Hasan b. Hacı Kiyam	Bahçe, 4 mera	Balıklı Karyesi	A 33-375a
5	Hacı Hoca Hasan b. Hacı Kiyam	Mera	Balıklı Karyesi	A 19-94b
6	Hacı Hoca İsa b. Mehmet	15 bin dirhem	İmaret-i Sultan	A 23-311b
7	Hacı Hoca Pir Ahmet Çelebi b. Davut	Mektep, hücre, 27 bin dirhem	Dâye Hatun-Abdal Mehmet	A 43-40a
8	Hacı Hoca Sinan b. Abdullah	87.620 dirhem		A 36-38a
9	Hacı Hoca Sinan b. Abdullah (Hür)	2 ev, 3 oda, 3 dükkân	Dâye Hatun	A 40-50a
10	Hoca Abdurrahman b. Hacı Mustafa	Bahçe	(...)	A 24-85a
11	Hoca Abdurrahman b. Mustafa	Ev	(...) Saray Karyesi	A 24-85a
12	Hoca Abdurrahman b. Mustafa	20 bin dirhem	Hacılar	A 24-45b
13	Hoca Ahmet b. Hoca Hasan	200 sultanî altın	Şeker Hoca	A 53-23b
14	Hoca Ali b. Hasan	Ev	Davut Dede Zaviyesi	A 201-95a
15	Hoca Ali Çelebi b. Hoca Ömer	6 bin dirhem	(...)	A 25-537b
16	Hoca Cemaleddin b. Hoca (...)	Ev	Baba Zakir	A 25-259a
17	Hoca Durmuş b. Veli	Ev, 4 bin dirhem	Hacı Sevindik	A 40-134a
18	Hoca Hüsamüddin b. Sinan	4 dükkân	İmaret-i Sultan Mehmet Han	A 40-14b
19	Hoca İsa b. Abdulhalil Kadri Bey	Ev	Alaca Mescid	A 30-54b
20	Hoca İsmail b. Bayezid	7 bin dirhem	İbn-i Sarayî	A 20-102a
21	Hoca Mahmut b. Abdullah (Attar-azatlı)	Ev, 3 bin dirhem	Zindankapı	A 21-89a
22	Hoca Mahmut b. Torodi	10 bin dirhem	Cemmalan	A 34-156a
23	Hoca Mahmut Çelebi b. Mehmet	1000 dirhem	Arap Mehmet	A 42-103b
24	Hoca Mehmet b. Hoca Mahmut	3 ev, su değirmeni	İbrahim Paşa	A 42-306a
25	Hoca Muslihiddin b. Seferşah	3 bin dirhem	Akminare, Yunus Hoca	A 40-80a
26	Hoca Pir Ahmet Çelebi b. Mahmut	36 cilt kitap	(...)	A 43-40a
27	Hoca Pîrî b. Musa	4 oda, 2 dükkân	Pazarcık Karyesi- Balık Pazarı	A 19-133b
28	Hoca Rüstem	Çeşme, 3016 akçe	Taşkun Hoca	A 40-11b
29	Hoca Safer b. Ramazan	Malının üçte biri		A 53-126b
30	Hoca Seydi Ahmet b. Seydi Ali	Ev, 10 hücre, 7 Dükkân	İbn-i Kazzaz	A 59-79a
31	Hoca Sinan b. Abdullah	Ev	İbrahim Paşa	A 42-236a
32	Hoca Sinan b. Abdullah (Azatlı)	36 bin dirhem	Manastır	A 30-259b
33	Tacir (...) b. Mahmut	100 eşrefî altın	Araplar	A 24-136a
34	Tacir Hacı Berdan b. Ahmet	150 altın efrenci	Zağferanlık	A 200-157b
35	Tacir Hacı İskender b. Abdullah (Hür)	12 bin dirhem	Veli Şemseddin	A 59-92a
36	Tacir Hacı Muslihiddin Mustafa b. Hızır	3 bin dirhem	Manavgat	A 23-31b
37	Tacir Mustafa b. İlyas	3 bin dirhem	Elmalık	A 36-387a
38	Tacir Mustafa b. Kemal	2200 dirhem		A 35-484a
39	Tacir Mustafa b. Mehmet	Üzüm bağı, başka bir bağı yarısı hissesi, 6 dükkânın yarısı hissesi	Akşehir	A 30-411a

Şekil G.1 : Vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar (Demirel, 2006).

Ek H

MEVKÛFAT		ÜNİTE SAYISI /MİKTAR/ADET
GAYR-İ MENKUL	Dükkân	16
	Ev	13
	Hücre	11
	Oda	7
	Mera	5
	Bahçe	2
	Mektep	1
	Çeşme	1
	Değirmen	1
MENKUL	Kitap	36
	Para	255.820 dirhem, 200 sultanî altın, 150 altın efrenci, 100 eşrefî altın, 3016 akçe

Şekil H.1 : Vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar (Demirel, 2006).

Ek I

Sıra No	Vâkîf	Mesleği	Mevkûfât	Kaza/Köy/ Mahalle	Defter no
1		Macuncu	370 akçe	Konevizâde	A 60-224b
2	(...) b. Hamza	Silahçı	7 bin dirhem	Elvan Bey	A 191-38a
3	Abdulaziz b. İbrahim	Kumaşçı	Ev, kârhane	Hacılar	A 34-180a
4	Ahmet b. Abdullah (Azatlı)	Boyacı	5 bin dirhem	Şeker Hoca	A 25-227a
5	Ahmet b. Abdullah(Hür)	Ekmekçi	1000 dirhem	Elmalık	A 30-241a
6	Ahmet b. Ali	Tellal	Ev	(...)	A 43-116b
7	Ahmet Çelebi b. Emir Ali	Kumaşçı	Ev	İbn-i Sarayî	A 59-72b
8	Alaaddin b. -----	Boyacı	Ev, 3 bin dirhem	Ali Paşa	A 30-443a
9	Ali b. Cemaleddin Şerif	Kumaşçı	Ev	İmaret-i Bayezid Han	A 23-172a
10	Ali b. Yusuf	Kuşakçı	1000 dirhem	İbn-i Konevî	A 23-239b
11	Bâli b. Hacı Ali	Yorgancı	Ev	Kazoğlu	A 25-132a
12	Bedrettin b. Ahmet	Terzi	Ev	Alaca Hırcalı	A 19-131b
13	Hacı Ahmet b. Ali	Kumaşçı	Bahçe	Şeyh Halife	A 201-220a
14	Hacı Ahmet b. Ali	Kumaşçı	Bahçe	Şeyh Hacı Halife	A 201-222b
15	Hacı Ahmet b. Hasan	Kumaşçı	2 ev, 1000 dirhem	Yeni Bezzaz	A 23-108a
16	Hacı Ahmet b. Mustafa	Ekmekçi	2 ev, fırın, sergi, elbise, 1000 dirhem	Selçuk Hatun	A 35-16b
17	Hacı Ali b. Hamza	Kumaşçı	Ev	Hacı İlyas	A 19-102a
18	Hacı Bayezid b. Ahmet	Kuşakçı	Ev, 3 bin dirhem	Altıparmak	A 30-217a
19	Hacı Bekir b. Abdurrahman	Kuşakçı	Ev, bahçe	Hoşkadem Makramevî	A 23-309b
20	Hacı Davut b. Abdullah	Kadifeci	4 bin dirhem	Kale içi	A 60-209b
21	Hacı Emre b. Hakkı	Attar	90 eşrefî dinar	Şeker Hoca	A 20-99a
22	Hacı Hayrettin b. Muhammed	Kadifeci	40 bin dirhem	Farklı mahalleler	A 30-369b
23	Hacı Hayrettin b. Musa	Cerrah	Dükkan	Balık Pazarı	A 33-17a
24	Hacı İskender b. Abdullah (Hür)	Bakkal	1000 dirhem	Şeker Hoca	A 25-241a
25	Hacı Kasım b. Abdullah (Azatlı)	Kumaşçı	3 bin dirhem		A 25-220a
26	Hacı Mahmut b. Abdullah (Hür)	Hamamcı	1000 dirhem	İncirli	A 201-241a
27	Hacı Mehmet b. Hasan	Bakkal	6300 dirhem	Harirî	A 40-367b
28	Hacı Mehmet b. Resul	Koyuncu	3 dükkan, ahır	Kaplıca	A 25-217b
29	Hacı Muhammed b. Sinan	Keçeci	6 bin dirhem	Tekke, Mescid	A 23-349a
30	Hacı Muslihiddin b. Hacı Süleyman	İpekçi	29 bin dirhem	Makramevî	A 33-306b
31	Hacı Ömer b. Resul	Terzi	55 eşrefî	İbn-i Saray	A 20-282b
32	Hacı Sinan b. Mehmet	Terzi	2 bahçe, hanın yarı hissesi	Boyacılar Çarşısı	A 59-121a
33	Hacı Süleyman b. Hacı Tavşan	Kasap	70 bin dirhem	İsa Bey	A 23-61b
34	Hacı Şirmerd b. Abdullah	Boyacı	Ev	Hacılar	A 24-165b
35	Hacı Şirmerd b. Abdullah	Haccar	Ev, dükkan	Mantıcı	A 25-376b
36	Hacı Üveys b. Abdullah (Azatlı)	Kadifeci	Bahçe,4500 dirhem	(...) Karyesi	A 23-146b
37	Hacı Üveys b. Bektaş	Kumaşçı	3500 dirhem	Hacı İskender	A 23-352a
38	Hacı Veli b. Süleyman	Terzi	Ev	(...)	A 200-121b

Şekil I.1 : Esnaf vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek I

39	Hacı Yakup b. Abdullah	Kadifeci	22 bin dirhem	Alaca Hırka	A 24-342a
40	Hacı Yusuf b. Abdullah (Azatlı)	Boyacı	8 kazan, sandık, boya aletleri	Hacı Hasan	A 34-84b
41	Hamza b. Abdullah	Hamal	Ev	Bayezid Paşa	A 43-7a
42	Hamza b. Abdullah	Tellal	Mera	Balıkli Karyesi	A 23-60b
43	Hasan b. Abdullah (Hür)	-	3 ev, fırın	(...)	A 59-13b
44	Hoca Mahmut b. Abdullah (Azatlı)	Attar	Ev, 3 bin dirhem	Zindankapı	A 21-89a
45	Hüdaverdi b. Mehmet	Marangoz	Ev	Nizamoğlu	A 40-11a
46	Hüsam b. Ahmet	İnşaat Ustası	Arsa	Ebu Şahme	A 25-209a
47	İskender b. Abdullah	Boyacı	Ev, 9 bin dirhem	Ekmekçi Hamza	A 23-217a
48	İsmail b. Abdullah (Azatlı)	Kadifeci	Kârhane	(...)	A 19-12b
49	İvaz b. İsmail	Manav	Bahçe	Harrat	A 200-18b
50	Mahmut b. Abdullah (Azatlı)	İpekçi	4000 dirhem	Alaca Mescid	A 19-346b
51	Mahmut b. Ahmet	Terzi	Ev	Zindankapı	A 19-405a
52	Mahmut b. Halil	Macuncu	Ev	İbn-i Konyalı	A 19-226a
53	Mahmut b. Menteş	Debbağ	Ev, bodrum, kazan, 5 dükkân	Farklı mahalleler	A 43-37a
54	Mahmut b. Torodi	Kadifeci	3000 dirhem		A 20-236a
55	Mehmet	Kazzaz	340 akçe	Konevizâde Mescidi	A 60-224b
56	Mehmet b. (...)	Tellal	Ev	Elmalık	A 59-79b
57	Mehmet b. İbrahim	Kadifeci	Ev	Musalla'l-iyd	A 35-136a
58	Mevlânâ Muslihiddin b. İsmail	Sahhaf	Ev, 100 flori efrenci	Çukur Mescid	A 34-215b
59	Musa b. Abdullah	Bakkal	Ev	Maksem	A 33-322a
60	Nasuh b. Abdullah (Azatlı)	Kadifeci	800 dirhem	Bayezid Paşa	A 30-237a
61	Pir Ali	Manav	300 akçe	Konevizâde	A 60-224b
62	Pir b. Abdullah	Kadifeci	300 dirhem	Maksem	A 23-150a
63	Pir Mehmet b. Pir Ahmet	Hamamcı	2 hücre	Dâye Hatun	A 34-190a
64	Pîrî b. Mehmet	Kasap	Oda, 2 bin dirhem	Kaplıca	A 25-257b
65	Pîrî b. Muhammed	Ekmekçi	2 hücre, fırın	Ali Paşa	A 35-555a
66	Resul b. Durmuş	Yorgancı	1000 dirhem		A 35-8b
67	Sinan b. Abdullah (Hür)	Boyacı	1000 dirhem	Hacı İlyas	A 36-206a
68	Sinan b. Hasan	Saraç	3 bin dirhem	Kavaklı Mescid	A 24-183a
69	Sinaneddin b. Satı	Kumaşçı	Ev	İbn-i Harrat	A 25-228b
70	Şemseddin Ahmet (Azatlı)	Attar	200 eşrefî altın	Pınarbaşı	A 19-19a
71	Şemseddin Ahmet b. Hasan	Ayakkabıcı	Ev	İbrahim Paşa	A 24-425b
72	Veli b. Abdullah	Kadifeci	Ev	Kara Ağaç	A 19-218b
73	Yusuf b. Abdullah (Azatlı)	Şekerci	Ev	Hacı Halife	A 19-366b
74	Yusuf b. Abdullah (Azatlı)	İnşaat ustası	Ev	Maksem	A 23-212b
75	Yusuf b. Mesud	Tavukçu	Dükkan	Tavukçular Çarşısı	A 40-61b

Şekil I.1 (devam) : Esnaf vakıf kurucuları (Demirel, 2006).

Ek İ

Ara Kararlar/Tarih ve Sayı: 08.03.2024-E.27530

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMA ETİK KURULU

Toplantı Tarihi :07-03-2024
Toplantı No :2024-6
Karar No :2

Dr. Öğr. Üyesi Emine KURT ve Tuğba ÖNEY'in "Toplumsal Hafızada Bursa'da Vakıf Kültürü" adlı araştırma yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup etik ve bilimsel açıdan sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.

ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. Oğuzhan SARIKAYA
Raportör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
1709797289
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Şekil İ.1: Etik kurulu raporu.

Ek J

Yaş :
Cinsiyet :
Medeni Durum :
Aylık Ortalama Gelir Seviyesi :
Eğitim Düzeyi :
Meslek :
Doğduğu ve yetiştiği yer :

1. Vakıf kavramı sizin için nasıl bir anlam taşıyor?
2. Sizce günümüzde Bursa’da vakıf kültürü, nasıl algılanıyor?
3. Bursa’nın kırk yıl öncesine gittiğimizde toplumun vakıf hassasiyeti ve eserleriyle olan ilişkisi nasıldı?
4. Bursa’nın kırk yıl öncesi ve sonrasını karşılaştırdığınızda vakıf kültürünün değişimine ilişkin gözlemlerinizi neler?
5. Bursa’da Osmanlı dönemi vakıfları içinde sizi en çok etkileyen vakıf/lar hangisi ya da hangileri?
6. Bu vakıfların sizi nasıl ve hangi boyutta etkilediğini açıklayabilir misiniz?
7. Bursa’da vakıf kültürünü yeniden canlandırmak ve farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir?

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Tuğba ÖNEY

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2006-2008, Ankara İlahiyat Fakültesi, İlahiyat
- **Yüksek Lisans** : 2021, Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyoloji

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- İstanbul, Erzurum, Bingöl, Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü'nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
- 2020, Başarı Belgesi
- 2022, Başarı Belgesi
- 2022, Başarı Belgesi
- 2022, Üstün Başarı Belgesi
- 2022, Uzman Öğretmen Sertifikası